D04 0547

Bibliotheek
VAN DE
Technische Hoogeschool
DELFT

N. V. NEDERLANDSCHE AANNEMING MAATSCHAPPIJ

VOORHEEN FIRMA H. F. BOERSMA

DIRECTEUREN: J. HORNSTRA EN IR. H. G. A. TREEP C. I.

HOOFDKANTOOR: 'S-GRAVENHAGE, MUZENSTRAAT 33

TELEGR.-ADR. „NEDAM" TELEFOON 12153

BIJKANTOREN TE SOERABAYA EN WELTEVREDEN

KANTOORGEBOUWEN, VILLA'S, WONINGEN, GEWAPEND BETON-, UTILITEITS- EN WATER-BOUWKUNDIGE WERKEN

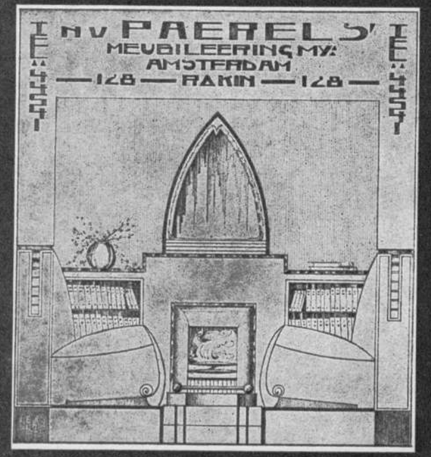

Schelpkalk
en hare voordeelen

SCHELPKALK
IS EEN PRODUCT VAN
BINNENLANDSCHE
NIJVERHEID EN BETER DAN
VETTE STEENKALK

Vereeniging
van Nederlandsche
Schelpkalkfabrikanten
Leiden

WENDINGEN

MAANDBLAD · VOOR · BOUWEN · EN · SIEREN = VAN · ARCHITECTURA · ET · AMICITIA

REDACTIE: C. J. BLAAUW - W. M. DUDOK - HILDO KROP - J. F. STAAL - P. VORKINK EN H. C. VERKRUYSEN
WENDINGEN, ORGAAN VAN HET GENOOTSCHAP ARCHITECTURA ET AMICITIA TE AMSTERDAM,
VERSCHIJNT IN DE NEDERLANDSCHE TAAL EN SOMS IN HET FRANSCH, DUITSCH OF ENGELSCH
WENDINGEN WORDT UITGEGEVEN DOOR C. A. MEES TE SANTPOORT. TELEFOON NR. 22220
WENDINGEN WORDT GEDRUKT BIJ DE NAAML. VENN. IPENBUUR EN VAN SELDAM TE AMSTERDAM
ABONNEMENT BIJ DE UITGEVERS OF BIJ DEN BOEKHANDEL. VOOR BELGIE „DE SIKKEL" ANTWERPEN

No 1

DIT IS NUMMER 1 VAN DE 8STE SERIE (1927) EN GEWIJD AAN BEELDHOUWWERK. MET BEHOUD VAN DE BESTAANDE TYPOGRAFIE NAAR ONTWERP VAN H. TH. WIJDEVELD IS DIT NUMMER SAMENGESTELD DOOR H. C. VERKRUYSEN. DE BEGELEIDENDE TEKST IS VAN JOHAN POLET. HET OMSLAG IS UITGEVOERD NAAR EEN HOUTSNEDE VAN JOHAN POLET

298 B

VV 165 E

T.H.S. BIBLIOTHEEK DELFT.

N. V. NEDERLANDSCHE AANNEMING MAATSCHAPPIJ

VOORHEEN FIRMA H. F. BOERSMA

DIRECTEUREN: J. HORNSTRA EN IR. H. G. A. TREEP C. I.

HOOFDKANTOOR: 'S-GRAVENHAGE, MUZENSTRAAT 33

TELEGR.-ADR. „NEDAM" TELEFOON 12153

BIJKANTOREN TE SOERABAYA EN WELTEVREDEN

KANTOORGEBOUWEN, VILLA'S, WONINGEN, GEWAPEND BETON-, UTILITEITS- EN WATER-BOUWKUNDIGE WERKEN

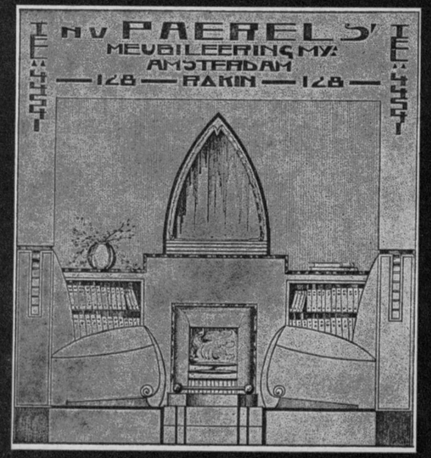

Schelpkalk
en hare voordeelen

SCHELPKALK
IS EEN PRODUCT VAN
BINNENLANDSCHE
NIJVERHEID EN BETER DAN
VETTE STEENKALK

Vereeniging van Nederlandsche Schelpkalkfabrikanten Leiden

WENDINGEN

MAANDBLAD · VOOR · BOUWEN · EN · SIEREN = VAN · ARCHITECTURA · ET · AMICITIA

REDACTIE: C. J. BLAAUW - W. M. DUDOK - HILDO KROP - J. F. STAAL - P. VORKINK EN H. C. VERKRUYSEN
WENDINGEN, ORGAAN VAN HET GENOOTSCHAP ARCHITECTURA ET AMICITIA TE AMSTERDAM,
VERSCHIJNT IN DE NEDERLANDSCHE TAAL EN SOMS IN HET FRANSCH, DUITSCH OF ENGELSCH
WENDINGEN WORDT UITGEGEVEN DOOR C. A. MEES TE SANTPOORT. TELEFOON NR. 22220
WENDINGEN WORDT GEDRUKT BIJ DE NAAML. VENN. IPENBUUR EN VAN SELDAM TE AMSTERDAM
ABONNEMENT BIJ DE UITGEVERS OF BIJ DEN BOEKHANDEL. VOOR BELGIE „DE SIKKEL" ANTWERPEN

No 1

DIT IS NUMMER 1 VAN DE 8STE SERIE (1927) EN GEWIJD AAN BEELDHOUWWERK. MET BEHOUD VAN DE BESTAANDE TYPOGRAFIE NAAR ONTWERP VAN H. TH. WIJDEVELD IS DIT NUMMER SAMENGESTELD DOOR H. C. VERKRUYSEN. DE BEGELEIDENDE TEKST IS VAN JOHAN POLET. HET OMSLAG IS UITGEVOERD NAAR EEN HOUTSNEDE VAN JOHAN POLET

298 B

VV 165 E

T.H.S. BIBLIOTHEEK DELFT.

JOHAN POLET

MAN EN KIND

OVERWEGINGEN

MODERNE HOLLANDSCHE BEELDHOUWKUNST DOOR JOHAN POLET.

EVENZOOVELE GROOTE TEGENSTELLINGEN LIGGEN IN DEZE DRIE WOORDEN VERVAT

De Beeldhouwkunst, — wier geboorte en jeugd zich voltrekken in de Rijken der Oudheid, Assyrië, Egypte, in de van zonneenergie geladen, onmetelijke ruimte tusschen hemel en aarde; onder een eeuwig-vonkend uitspansel, — is deze kunst magisch-menschelijk van inhoud, primair, synthetisch en klassiek van houding, eenvoudig van structuur, harmonisch en vol innerlijke spanning.
(Tot en met het Archaisch-Grieksch bezit deze kunst genoemde eigenschappen. Daarna, tijdens de voortzetting in Griekenland en het Romeinsche Rijk, manifesteeren zich de symptomen van het verval van deze zuivere, elementaire plastiek, — waarin de Egyptenaren uitmuntten, — door de inmenging van strijdige factoren, n.m., bijv., de ontkenning van de structuur van het materiaal, het aantasten en opheffen van de homogene steenmassa ten gerieve eener anatomische mechaniek, dus, betrekkelijke opheffing van de mogelijkheid eener, materie en inhoud synthetiseerende spanningsvolle psychische eenheid. (Laokoon!)
Modern, — dus, hedendaagsch Europeesch, zwaar belast met de erfenis van minstens 20 eeuwen wisselende Cultuurperioden. Internationaal geinteresseerd en meer dan dat, met een hang naar exotismen als opwekkend troostmiddel, — (bijv., het Boeddhisme, negerkunst, Jazzband, Aziatica; de voortbrengselen van volken op primitieven cultuurtrap, verder alles wat schoonen schijn verkrijgt door afstand in ruimte en tijd, ten slotte zelfs een verlangen naar de verlossende beperktheid eener Yankee-levenshouding.) — Innerlijk vermoeid en tot het uiterste gecompliceerd, alle primaire, instinctieve elementen verbruikend in een halfslachtige gevoels- en gedachtensfeer, tòt het niveau van volledige genivelleerdheid, (democratisch-bureaucratische dictatuur).
Holland, — voor een groot deel polderland en veen, „ontwoekerd aan de baren", met een, in cultureel opzicht, zich misdragende, provinciale bevolking, zich bijna niet meer bewust indertijd eenigen der allergrootsten te hebben voortgebracht en aan de spits der Europeesche ontwikkeling te hebben gestaan, land van Rembrandt en Vermeer, Frans Hals en Vondel, maar ook „land van mest en mist," deel van het kille, nevelige, hypochondrische, protestantsche Noord-Europa.
Met de onmogelijkheid tot eene synthese dezer onvereenigbare tegenstellingen voor oogen, rijst de vraag, hoe dan toch en misschien wel juist daarom, eene z.g. moderne Beeldhouwkunst van internationale houding en georiënteerdheid in Holland mogelijk was en is. . . . .
Deze lage landen aan de Noordzee en aan de mondingen van eenige geo- en ethnografisch-belangrijke rivieren, zijn sinds eeuwen het mengvat van veel wat er aan Rassen en stammen huist in Europa.
Een heksenketel, waaruit zoo nu en dan, temidden van eene algemeene karakterloosheid als gevolg van voortdurende vermengingen, een wonderlijk en zeldzaam product naar boven schiet.
In nauw verband hiermee staat het verschijnsel der moderne beeldhouwkunst in Holland. Van het gevolg eener nationaal-collectieve cultuurdrang, waaraan ook de geringste deelneemt, kan, mede door bovengenoemde heterogeniteit, geen sprake zijn. Scherper belicht blijkt ook, dat hier geen inheemsche traditie en zelfs geen spoor van volkskunst haar voorafging. (Rombout Verhulst en later Arthus Quellinus (van Zuid-Nederlandsche geboorte) zijn vertegenwoordigers eener geimporteerde beeldhouwkunst van Latijnsche origine.)
Eén volkomen negatieve, doch beteekenend gunstige voorwaarde, de afwezigheid eener remmende en hinderende traditie, was dus aanwezig tot basis eener werkelijk moderne plastiek!
Hoe maakt nu verder het hedendaagsche leven in West-Europa, hierboven gequalificeerd als zijnde zonder positieve religiositeits- en cultuurscheppende machten, verwarrend van onrust en gecompliceerdheid, eenzijdig materialistisch met de middelen toegerust alle grootsch-catastrophale en sociaal-tragische gebeurtenissen af te leiden en op te lossen in den sfeer van grauwe alledaagschheid, — hòe, zeg ik, maakt dit moderne leven een vorm van kunst mogelijk, waarvan het begin of de geboorte aan volkomen tegenovergestelde toestanden te danken was, n.m. releveerend, aan onverbiddelijk despotisme en priesterlijk-hierarchisch machtsbewustzijn, aan rangorde, synthese, begrenzing, dus innerlijke cultureele hoogspanning. Het was mede deze constellatie, die, onder de handen harer vertolkers, de beeldhouwwerken der Oudheid heeft doen geboren worden, tot de onnavolgbaar volmaakte voorbeelden, die we kennen.
Het is niet denkbaar dat de kunstenaars van onzen tijd, de beperkt-nationale leuzen der volken van West-Europa, in zooverre deze nog als levende eenheden bestaan, op belangrijke wijze zouden kunnen vertolken. De diverse oorlogs- en vredesmonumenten bewijzen dit voldoende. Tot waardeloos stof uiteengevallen zijn deze verteerde ideologieën door den schok van het bloedig en zinneloos gebeuren-zelve, waarmede aan de geestelijke en psychische activiteit des kunstenaars een geheel nieuwe richting werd gegeven.
In plaats van de zekere bepaaldheid en begrensdheid der religieuse en cultureele stroomingen, van a. h. w.

HILDO KROP DETAIL GRAFMONUMENT

HILDO KROP DETAIL GRAFMONUMENT

gecomprimeerde macht, in voorbijgegane perioden, verlangzaamd en versterkt nog in hare geisoleerdheid door de gebrekkige communicatiemiddelen van vóór een halve eeuw geleden, — in plaats hiervan, voelt de kunstenaar van vandaag zich als plotseling opgenomen in een warrelenden chaos van wereldverschijnselen.
In de Europeesche kunst der laatste 12 jaren en zelfs daarvóór, vindt men de duidelijkste bewijzen van deze levenshouding des kunstenaars. Temidden van dezen chaos doemen ontelbare mogelijkheden nu voor hem op in kaleidoscopische rijkdom. — „Niets menschelijks blijft hem vreemd." — Door geen cultuurvormen geleid, vertoont de menschheid zich werkelijker en tegelijk raadselachtiger dan ooit. Van de meest primaire, duister-instinctieve, over rein-harmonisch psychisch-geestelijke vormen van menschelijkheid tot eene hypergeraffineerde verwordenheid toe, voltrekt zich dit nimmer eindigend proces in overweldigende veelvuldigheid van verschijning, mogelijk gemaakt door de moderne middelen van techniek en wetenschap. — Maar niet alleen deze verschijnselen van breedere en diepere menschelijkheid strekten den kunstenaar tot inspiratie gedurende de laatste 12 jaar.
Tijdens en na de groote worsteling der Europeesche volken, waren dit vooral de levenwekkende internationale stroomingen, (waardoor de psyche van een ras zich scheen te willen uiten) welke in staat bleken in deze kunstenaars, door de engheid der hen omringende nationalismen teruggestooten tot een hyperindividualisme, tijdens de algemeene ontreddering gedurende den oorlog- en naoorlogstijd onder geweldigen psychischen druk levend — weer eens den eeuwenouden droom te doen herleven van de mystische vereeniging der elkander verscheurende en vernietigende menschenmassa's.
In onderbewust meeleven met de proletarische bewe-

HILDO KROP DETAIL GRAFMONUMENT

HILDO KROP DETAIL GRAFMONUMENT

gingen in de Germaansche en Slavische rassenpsyche, waarvan zij ongeweten vertolkers zijn, hebben deze kunstenaars aan dien droom gestalte gegeven, deze mystiek zichtbaar gemaakt, de algemeene diepere menschelijkheid doen herkennen.
Deze beide, samenvallende feiten der Historie; n.m., het, in het woeden van den oorlog uiteenvallen der oude cultuurveste, West-Europa, de door moderne wetenschap en techniek geperfectioneerde mechanische verdelgingsstrijd tegen het menschelijke vleesch, en, — de raadselachtige verwerkelijking in Oost-Europa van eene nieuwe maatschappelijke ideologie, tientallen van jaren in geloovig vertrouwen en absolute aanvaarding door hare onbekende martelaren voorbereid, deze beide vlammende teekenen aan den horizont van den Tijd zullen, voor latere generaties duidelijker dan voor ons, zichtbaar worden in de diepten en stroomingen der hedendaagsche kunst.
Zoo zij diepte heeft, zoeke men hierin de belangrijkheid der Nederlandsche Beeldhouwkunst.
Mogen wij dus hopen, dat, omgeven door de algemeene verdwazing en cultuurloosheid van land en werelddeel, louter en alleen uit eigen krachten puttend, het hare ernstige vertolkers is gelukt essentieele waarden van dezen tragisch-heroischen tijd, als onvergankelijk symbool te stellen in de vaak onvolkomen vormen van maskers en beelden, als de verspreide kiemcellen eener komende cultuur van diepere menschelijkheid.
Onbedriegelijke teekenen in de kunst kondigen aan, dat dezen geest van het Oosten zich gaat verwerkelijken in West-Europa, dat, stuurloos en vermoeid na koortsachtige cultuurwisselingen en bovenmenschelijke krachtsinspanning, zich ten slotte de weldaad zal gunnen van eene vereeniging met die levenwekkende elementen van diepere cosmische religiositeit van het mystieke Oosten.

HILDO KROP JONGENSPORTRET

HILDO KROP. MAN EN VROUW
BRONS VROUWFIGUUR
VERGULD MAHONIEHOUT

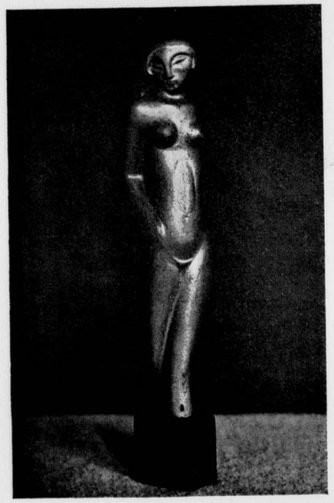

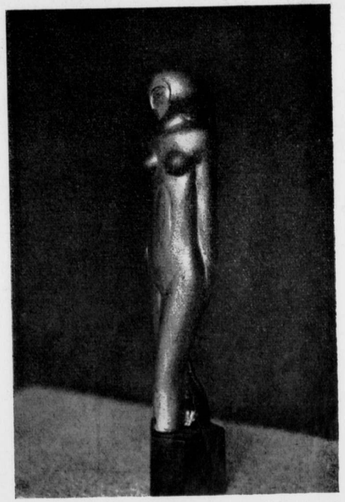

HILDO KROP MOEDER-AARDE

HILDO KROP MOEDER-AARDE

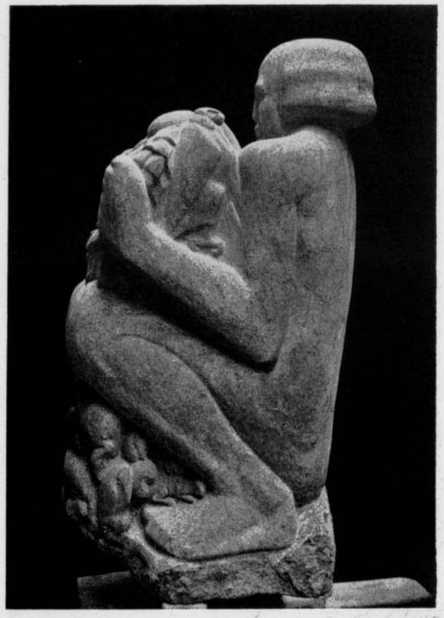

HILDO KROP MOEDER-AARDE

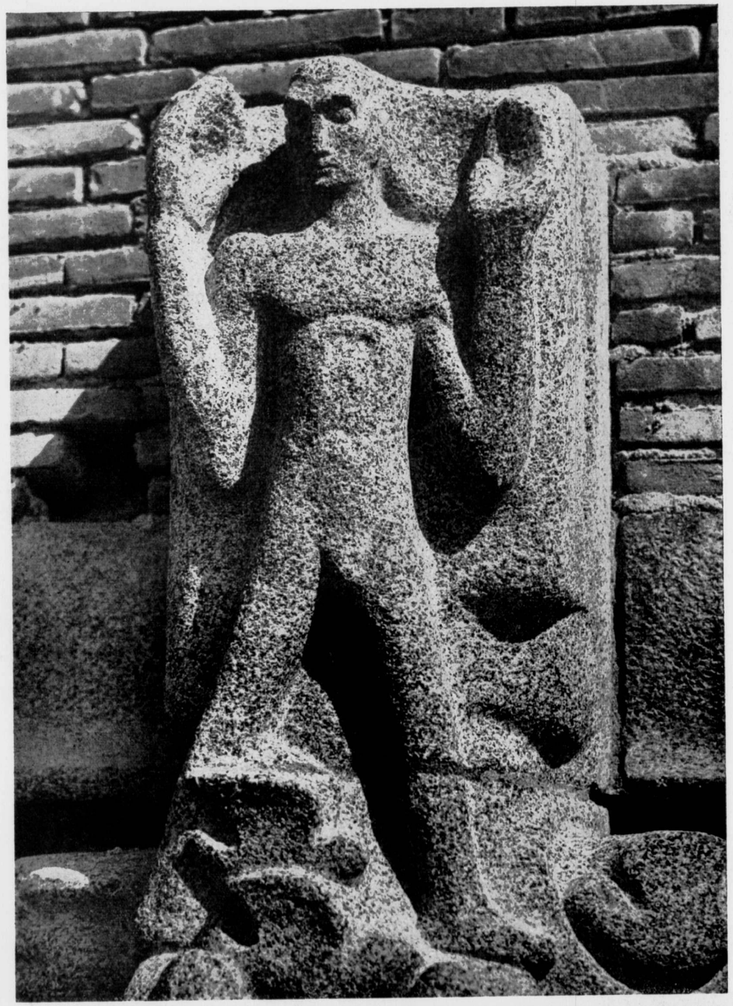

HILDO KROP DETAIL GEVEL-BEELDHOUWWERK IN GRANIET. LYCEUM VOOR MEISJES TE AMSTERDAM

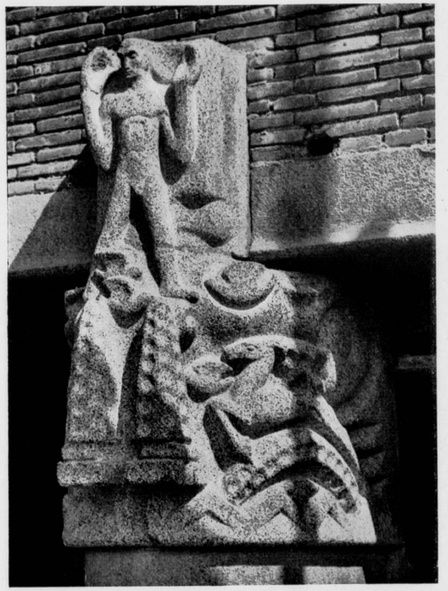

HILDO KROP. GEVELBEELDHOUWWERK LYCEUM VOOR MEISJES

HILDO KROP. GEVELBEELDHOUWWERK LYCEUM VOOR MEISJES

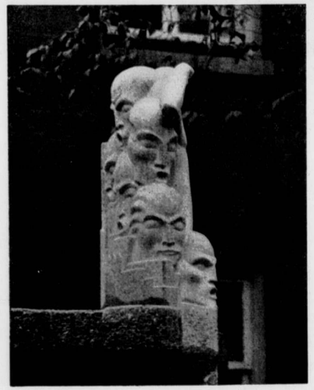

HILDO KROP WALMUUR-BEËINDIGING

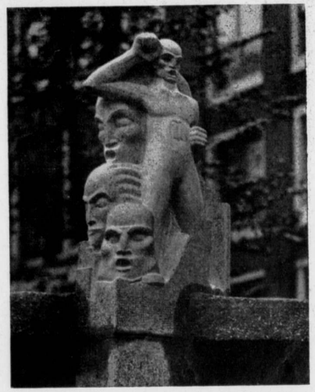

HILDO KROP WALMUUR-BEËINDIGING

JOHAN POLET

VROUWFIGUUR

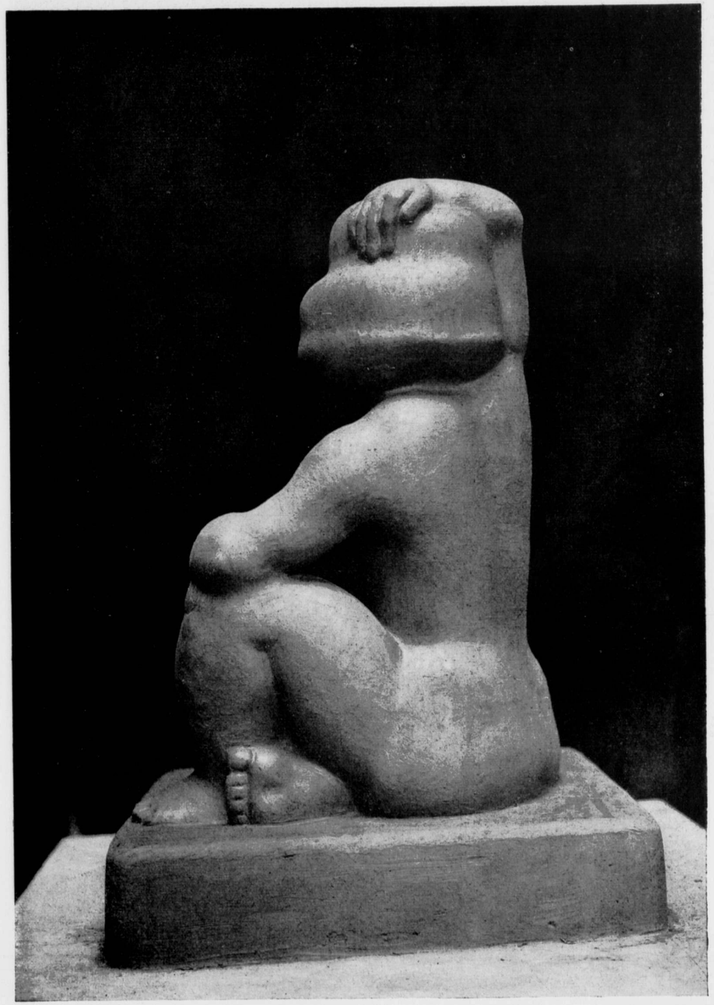

JOHAN POLET

VROUWFIGUUR

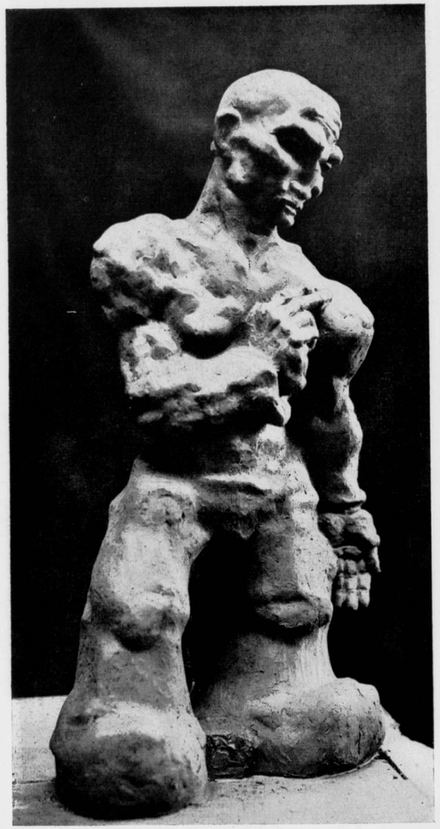

JOHAN POLET LANDARBEIDER

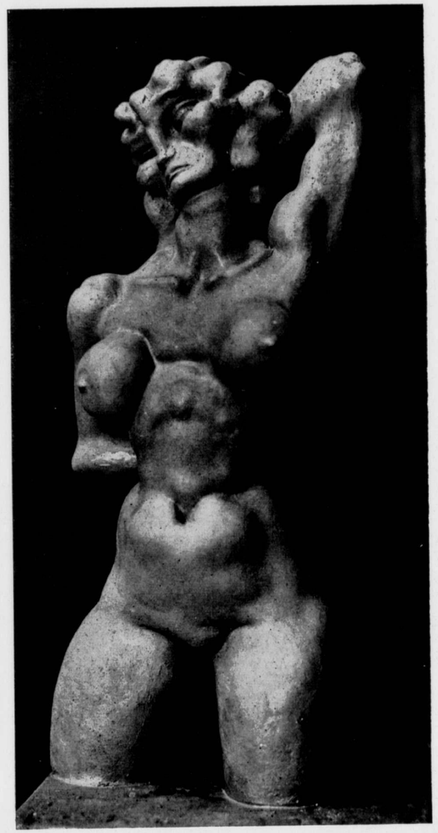

JOHAN POLET VROUWFIGUUR

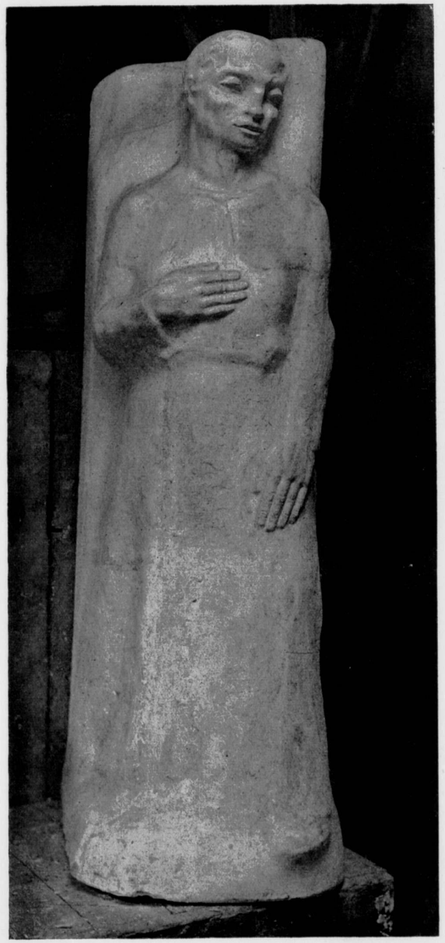

JOHAN POLET VROUWFIGUUR

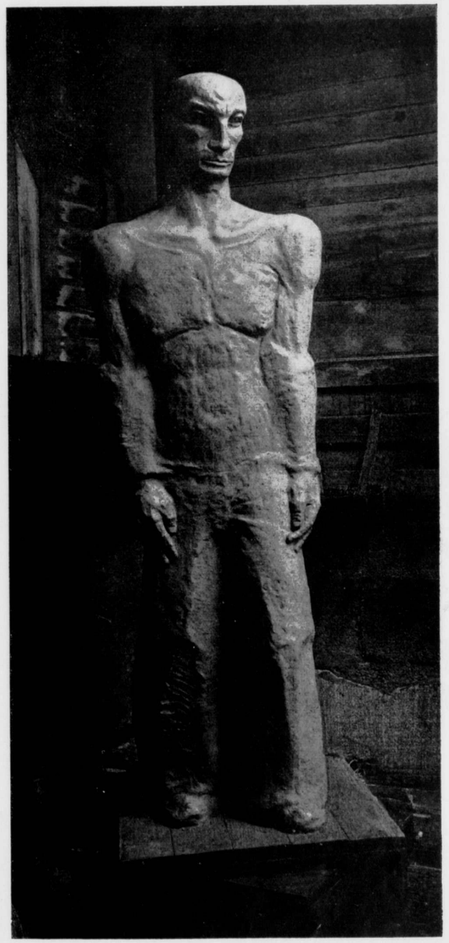

JOHAN POLET TEXTIELARBEIDER

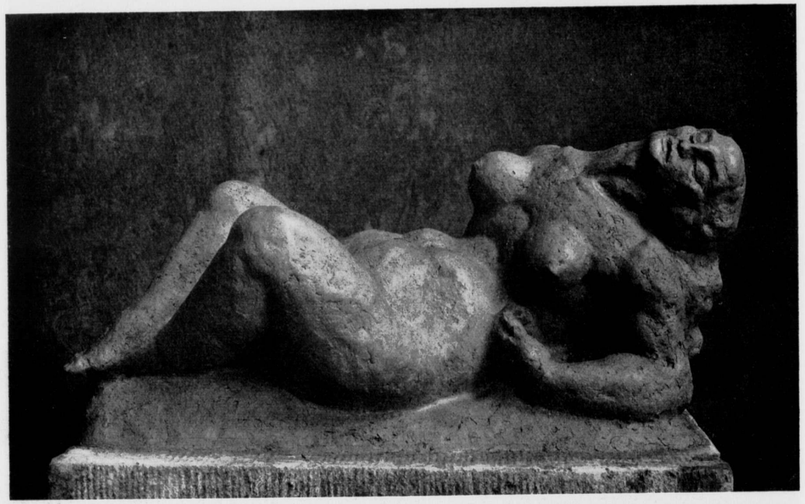

JOHAN POLET VROUWFIGUUR

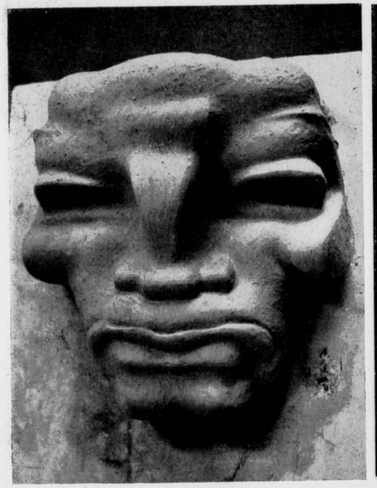

JOHAN POLET MASKER

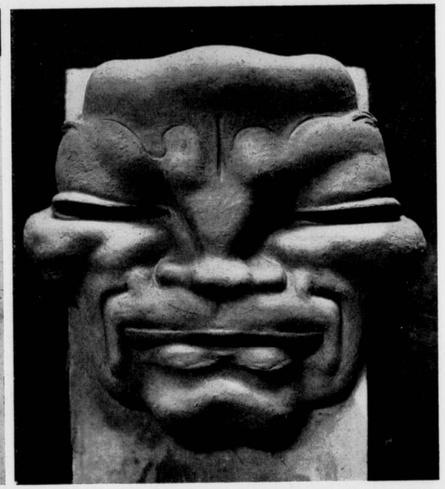

JOHAN POLET MASKER

JOHAN POLET FABRIEKSARBEIDSTERS

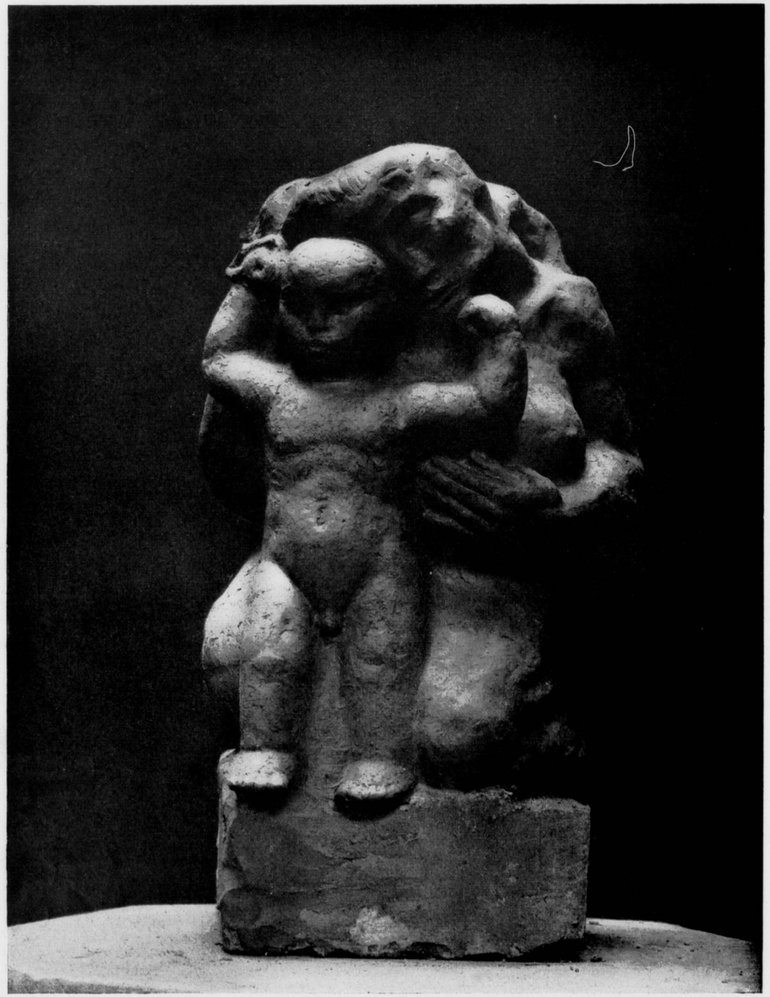

JOHAN POLET

VROUW EN KIND

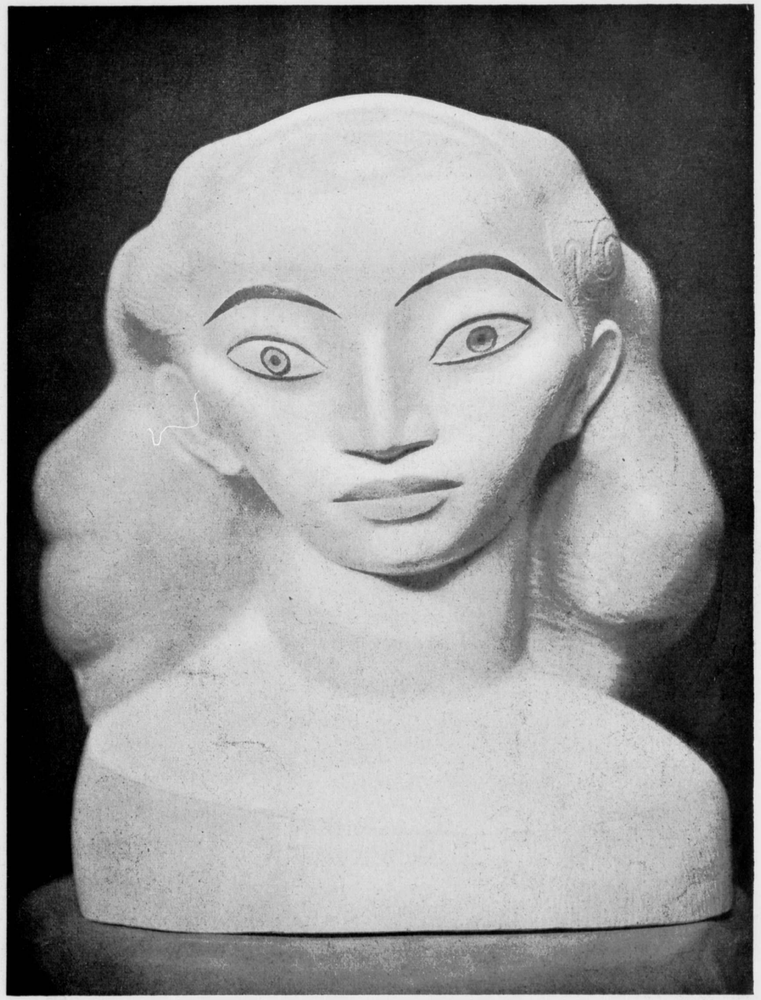

JOHN RÄDECKER

GEPOLYCHROMEERDE BUSTE ZANDSTEEN

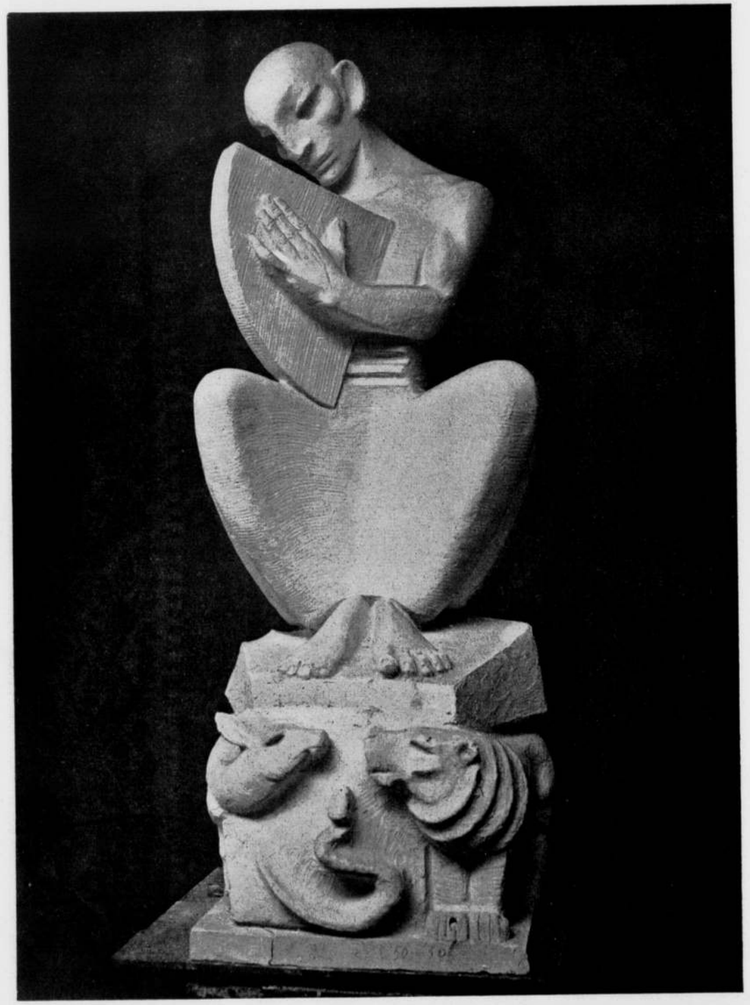

JOHN RÄDECKER

MONUMENT ANTON VERHEY

JOHN RÄDECKER

TUINMONUMENT ZANDSTEEN

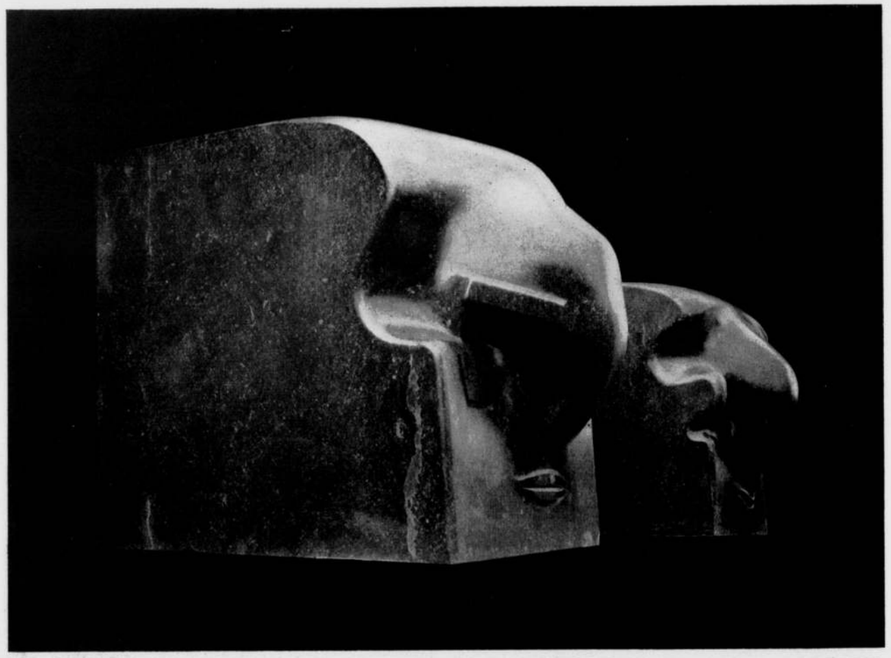

JOHN RÄDECKER

OPNAME TERZIJDE, GEPOLIJSTE KOPPEN HARDSTEEN. 2E GYMNASIUM 'S-GRAVENHAGE

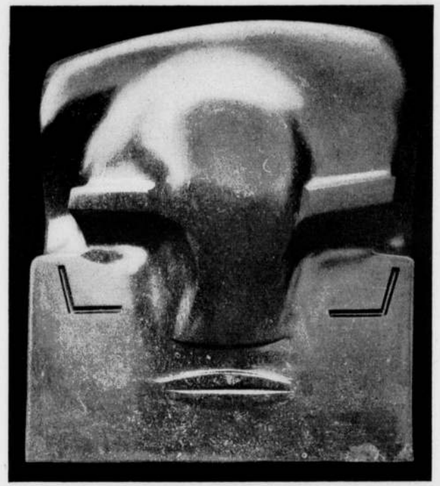

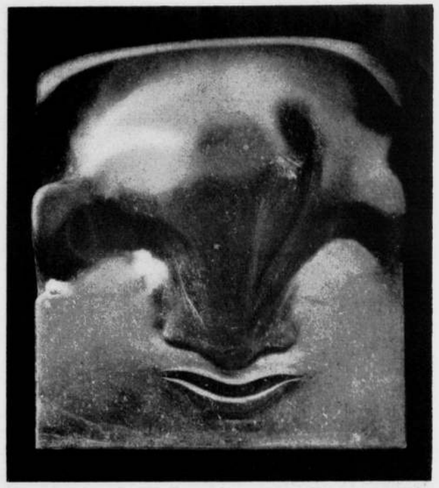

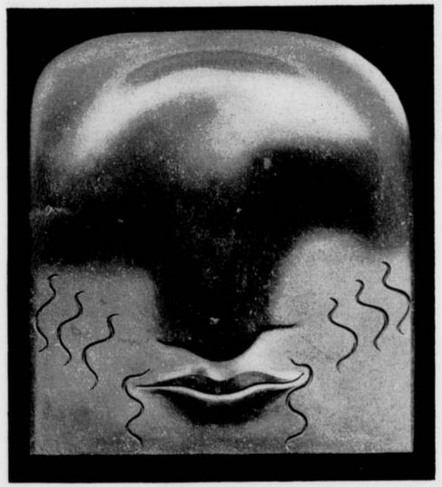

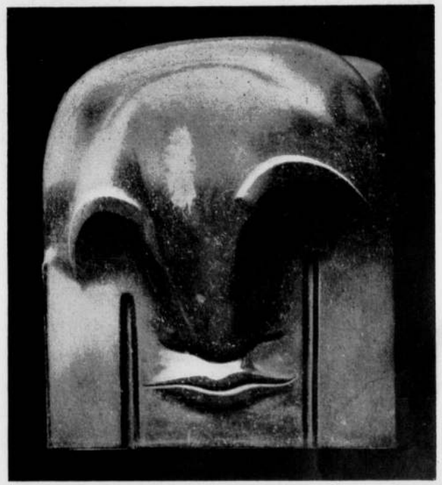

JOHN RÄDECKER

VIER KOPPEN GEPOLIJSTE HARDSTEEN 2E GYMNASIUM 'S-GRAVENHAGE

JOHN RÄDECKER

LEEUW IN GEPOLIJSTE SYENIET

C H ECKHART's
MEUBELFABRIEK. N.V.
ROTTERDAM 's GRAVENHAGE

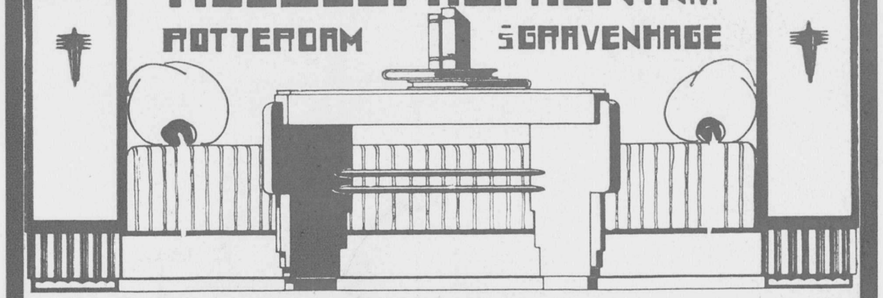

OTIS-LIFTEN
ELECTRISCH OF HYDRAULISCH
DE ZEKERSTE IN BEDRIJF
DE AANGENAAMSTE IN WERKING
DE ZUINIGSTE IN STROOM-
VERBRUIK EN ONDERHOUD

REEDS ZIJN IN WERKING OVER DE GEHEELE
WERELD MEER DAN
151000 LIFTEN
IN EUROPA MEER DAN
31000 LIFTEN
(HIERONDER ZIJN NIET GEREKEND DE SPIJSLIFTEN)

FRED. STIELTJES EN Co
KEIZERSGRACHT 745–7. TEL. 237 N.
AMSTERDAM

LINOLEUM
KROMMENIE

N.V. BREEDVELD'S
FABRIEK „BIJ ST: LAURENS"
BETIMMERINGEN
VITRINES
ROTTERDAM
ROCHUSSENSTR: 109 TELEF: 34891

N.V. FABRIEK VAN
SANITAIRE
VLOEREN
V/H VOLKING & Co.
KANTOOR, MAGAZIJN EN TOONKAMER
LELIEGRACHT 39 - AMSTERDAM
TELEFOON 46163 - GEVESTIGD SEDERT 1903

IMITATIE RUBBER
LINOLEUM
RUBBER
GRANITO
ESTRICH
LITOSILO
GARRELIN
VLOEREN
ALLES DOOR EIGEN VAKKUNDIGE WERKLIEDEN GELEGD
SUBERLINO ALS ONDERLAAG VAN LINOLEUM
BEZOEKT ONZE TOONKAMER EN VRAAGT PRIJZEN

N.V.
DUST
MEUBELFABRIEK
BLOEMGRACHT
N° 129-141 H
MODELKAMERS
LEIDSCHESTRAAT
A'DAM

J. F. SEMEIJ
ONTWERPER
ATELIERS VOOR
MODERNE
WEEFSELS,
GOBELINS,
TAPIJTEN
KUNSTWEEFSELS
UITVOERING NAAR EIGEN EN GEGEVEN ONTWERPEN
CORRESPONDENTIE-ADRES:
SLEEDOORNSTRAAT 64
'S-GRAVENHAGE
ATELIERS:
ANEMOONSTRAAT 128-143

W. BOGTMAN
HAARLEM
EMMAKADE
45 45

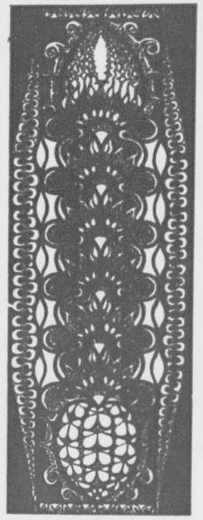

GEBRAND
GESCHILDERD
GLAS

GLAS IN LOOD

GLAS IN LOOD
A. J. A. HEETMAN
PIETER DE RAADTSTRAAT 49
ROTTERDAM

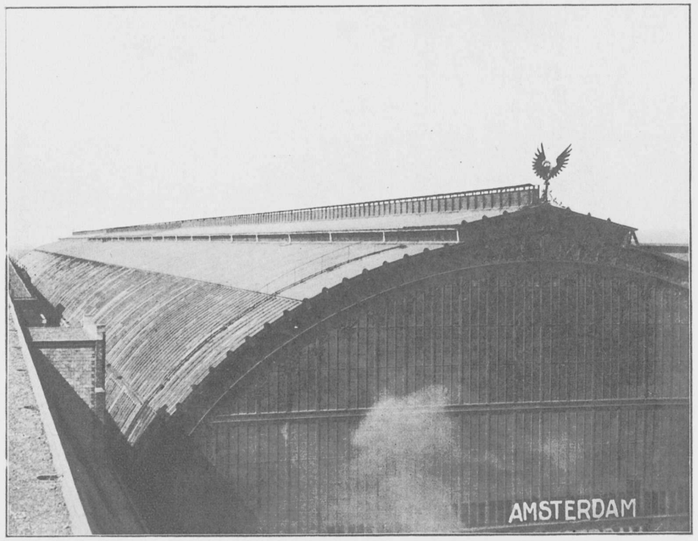

EERSTE PERRONOVERKAPPING (OUDE OVERKAPPING) VAN HET CENTRAAL STATION, AMSTERDAM, VOORZIEN VAN EEN „RUBEROID" DAKBEDEKKING TOT EEN GEZAMENLIJKE OPPERVLAKTE VAN 6000 M²'s

AMERIK. „RU-BER-OID" DAKBEDEKKING
VOOR AFDEKKING VAN STEILE EN HELLENDE DAKEN
RUIM 2.000.000 M². IN NEDERLAND GEDEKT

„RU-BER-OID" CEMENT DAKBEDEKKING
VOOR AFDEKKING VAN GEHEEL VLAKKE DAKEN
TEERVRIJ - ELASTISCH - ISOLEEREND - GEBRUIK VAN ZINK EN LOOD VOOR DEKRANDEN ENZ. OVERBODIG - LANGDURIGE GARANTIE - PRIJSOPGAVE EN INLICHTINGEN KOSTELOOS

„RU-BER-OID" LEIEN IN KLEUREN
ONBREEKBAAR - GERING GEWICHT - ISOLEEREND

VRAAGT MONSTERS EN INLICHTINGEN BIJ

GEBRS KRAMER - ROTTERDAM

TELEFOON INTERC. 11257-11258-11259-11260 — TELEGRAM-ADRES: „RUBEROID"

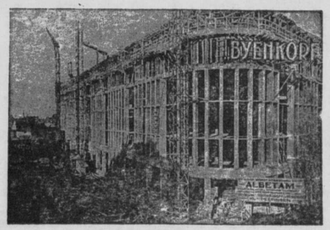

N. V.
ALBETAM
BAGGER- EN BOUWMAATSCHAPPIJ
DEN HAAG - NASSAUPLEIN 30
TELEFOON 17780/81
OPSLAGPLAATSEN TE DORDRECHT
TERREIN „DE STAART", TELEFOON 983

HOLLANDSCHE BETONMAATSCHAPPIJ

's-GRAVENHAGE
GROOT HERTOGINNELAAN 258
--- TELEFOON 33830 ---
TELEGR. ADRES: BETONIJZER

AFDEELING WEGEN
BITUMINEUZE WEGBEDEKKINGEN
OP FUNDEERING
VAN IEDER GEWENSCHT TYPE

Een nieuw systeem Centrale Verwarming

Een nieuw systeem maakt het, ook voor bescheiden beurzen, mogelijk 's winters een aangename, regelmatige warmte in huis te hebben en tevens veel brandstof te □ □ besparen □ □ Meer dan 400 dergelijke installatie's werden reeds — ook in bestaande en bewoonde huizen — aangelegd.

— Brochure op aanvraag —

Kon. Fabriek
F.W. BRAAT. DELFT.

Het materiaal voor plafonds en binnen-betimmeringen

GEEN behang en vochtige, kale steenen muren meer; maakt Uw woning gezellig met . . . . . .
BEAVER BOARD

Eenig Importeur:
J. SCHOENMAKERS
HOUTHAVEN AMSTERDAM
Vraagt inlichtingen, monster en gratis literatuur over dit artikel.

BEAVER

WENDINGEN

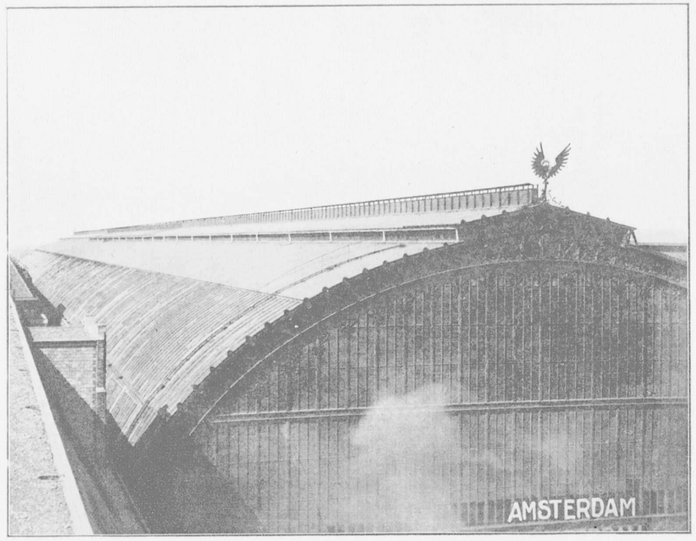

EERSTE PERRONOVERKAPPING (OUDE OVERKAPPING) VAN HET CENTRAAL STATION, AMSTERDAM, VOORZIEN VAN EEN „RUBEROID" DAKBEDEKKING TOT EEN GEZAMENLIJKE OPPERVLAKTE VAN 6000 M²'s

AMERIK. „RU-BER-OID" DAKBEDEKKING
VOOR AFDEKKING VAN STEILE EN HELLENDE DAKEN
RUIM 2.000.000 M². IN NEDERLAND GEDEKT

„RU-BER-OID" CEMENT DAKBEDEKKING
VOOR AFDEKKING VAN GEHEEL VLAKKE DAKEN
TEERVRIJ - ELASTISCH - ISOLEEREND - GEBRUIK VAN ZINK EN LOOD VOOR DEKRANDEN ENZ. OVERBODIG - LANGDURIGE GARANTIE - PRIJSOPGAVE EN INLICHTINGEN KOSTELOOS

„RU-BER-OID" LEIEN IN KLEUREN
ONBREEKBAAR - GERING GEWICHT - ISOLEEREND

VRAAGT MONSTERS EN INLICHTINGEN BIJ

GEBRS KRAMER - ROTTERDAM

TELEFOON INTERC. 11257-11258-11259-11260 — TELEGRAM-ADRES: „RUBEROID"

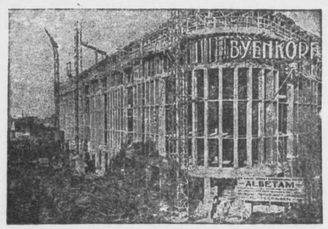

N. V.
ALBETAM
BAGGER- EN BOUWMAATSCHAPPIJ
DEN HAAG - NASSAUPLEIN 30
TELEFOON 17780/81
OPSLAGPLAATSEN TE DORDRECHT
TERREIN „DE STAART", TELEFOON 983

HOLLANDSCHE BETONMAATSCHAPPIJ

's-GRAVENHAGE
GROOT HERTOGINNELAAN 258
--- TELEFOON 33830 ---
TELEGR. ADRES: BETONIJZER

AFDEELING WEGEN
BITUMINEUZE WEGBEDEKKINGEN
OP FUNDEERING
VAN IEDER GEWENSCHT TYPE

Een nieuw systeem Centrale Verwarming

Een nieuw systeem maakt het, ook voor bescheiden beurzen, mogelijk 's winters een aangename, regelmatige warmte in huis te hebben en tevens veel brandstof te □ □ besparen □ □ Meer dan 400 dergelijke installatie's werden reeds — ook in bestaande en bewoonde huizen — aangelegd.

— Brochure op aanvraag —

Kon. Fabriek
F.W. BRAAT. DELFT.

Het materiaal voor plafonds en binnen-betimmeringen

GEEN behang en vochtige, kale steenen muren meer; maakt Uw woning gezellig met - - - - - -

BEAVER BOARD

Eenig Importeur:
J. SCHOENMAKERS
HOUTHAVEN AMSTERDAM
Vraagt inlichtingen, monster en gratis literatuur over dit artikel.

WENDINGEN

A ET A
WENDINGEN
MAANDBLAD VOOR BOUWEN EN SIEREN
INTERIEURS

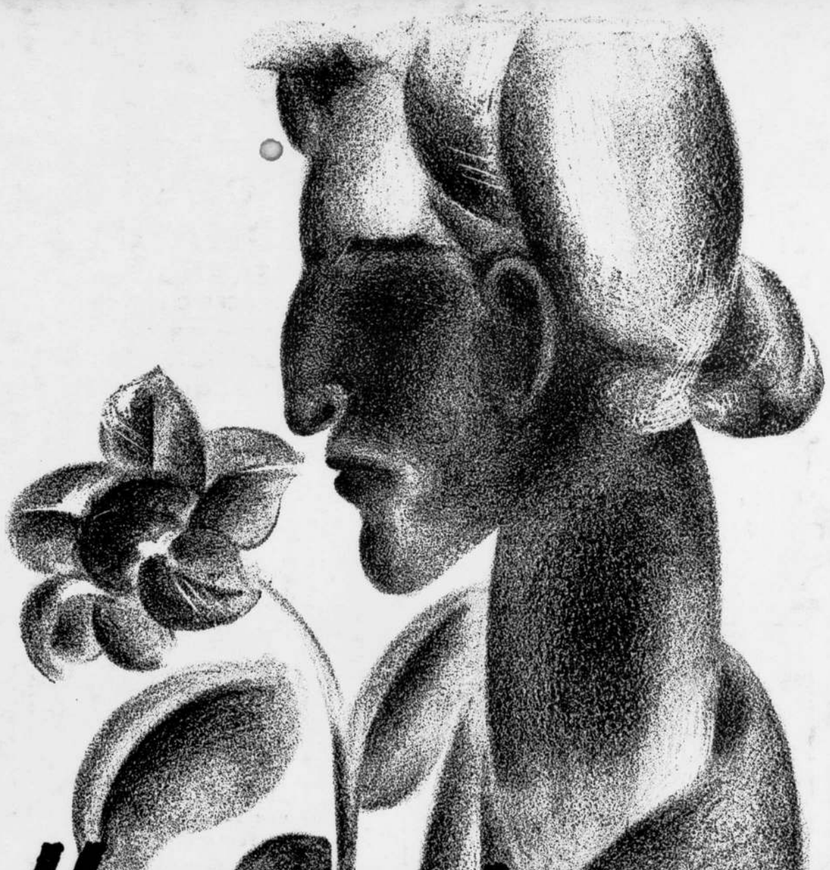

A ET A WENDINGEN

MAANDBLAD VOOR BOUWEN EN SIEREN

INTERIEURS

BIBLIOTHEEK VAN DE TECHNISCHE HOGESCHOOL DELFT

N. V. NEDERLANDSCHE
AANNEMING MAATSCHAPPIJ
VOORHEEN FIRMA H. F. BOERSMA
DIRECTEUREN: J. HORNSTRA EN IR. H. G. A. TREEP C. I.

HOOFDKANTOOR: 'S-GRAVENHAGE, MUZENSTRAAT 33
TELEGR.-ADR. „NEDAM" TELEFOON 12153
BIJKANTOREN TE SOERABAYA EN WELTEVREDEN

KANTOORGEBOUWEN, VILLA'S, WONINGEN,
GEWAPEND BETON-, UTILITEITS- EN WATER-
BOUWKUNDIGE WERKEN

Schelpkalk
en hare voordeelen

SCHELPKALK
IS EEN PRODUCT VAN
BINNENLANDSCHE
NIJVERHEID EN BETER DAN
VETTE STEENKALK

Vereeniging
van Nederlandsche
Schelpkalkfabrikanten
Leiden

WENDINGEN

MAANDBLAD·VOOR·BOUWEN·EN·SIEREN=VAN·ARCHITECTURA·ET·AMICITIA

REDACTIE: C. J. BLAAUW - W. M. DUDOK - HILDO KROP - J. F. STAAL - P. VORKINK EN H. C. VERKRUYSEN
WENDINGEN, ORGAAN VAN HET GENOOTSCHAP ARCHITECTURA ET AMICITIA TE AMSTERDAM,
VERSCHIJNT IN DE NEDERLANDSCHE TAAL EN SOMS IN HET FRANSCH, DUITSCH OF ENGELSCH
WENDINGEN WORDT UITGEGEVEN DOOR C. A. MEES TE SANTPOORT. TELEFOON NR. 22220
WENDINGEN WORDT GEDRUKT BIJ DE NAAML. VENN. IPENBUUR EN VAN SELDAM TE AMSTERDAM
ABONNEMENT BIJ DE UITGEVERS OF BIJ DEN BOEKHANDEL. VOOR BELGIE „DE SIKKEL" ANTWERPEN

No 2

DIT IS NUMMER 2 VAN DE 8STE SERIE (1927) EN GEWIJD AAN INTERIEURKUNST. MET BEHOUD VAN DE BESTAANDE TYPOGRAFIE NAAR ONTWERP VAN H. TH. WIJDEVELD IS DIT NUMMER SAMENGESTELD DOOR H. C. VERKRUYSEN. DE BEGELEIDENDE TEKST IS VAN W. M. DUDOK. HET OMSLAG IS ONTWORPEN EN OP STEEN GETEEKEND DOOR OTTO B. DE KAT

WENDINGEN

N. V. NEDERLANDSCHE AANNEMING MAATSCHAPPIJ

VOORHEEN FIRMA H. F. BOERSMA

DIRECTEUREN: J. HORNSTRA EN IR. H. G. A. TREEP C. I.

HOOFDKANTOOR: 'S-GRAVENHAGE, MUZENSTRAAT 33

TELEGR.-ADR. „NEDAM" TELEFOON 12153

BIJKANTOREN TE SOERABAYA EN WELTEVREDEN

KANTOORGEBOUWEN, VILLA'S, WONINGEN, GEWAPEND BETON-, UTILITEITS- EN WATER-BOUWKUNDIGE WERKEN

Schelpkalk
en hare voordeelen

SCHELPKALK
IS EEN PRODUCT VAN
BINNENLANDSCHE
NIJVERHEID EN BETER DAN
VETTE STEENKALK

Vereeniging van Nederlandsche Schelpkalkfabrikanten
Leiden

WENDINGEN

MAANDBLAD·VOOR·BOUWEN·EN·SIEREN=VAN·ARCHITECTURA·ET·AMICITIA

REDACTIE: C. J. BLAAUW - W. M. DUDOK - HILDO KROP - J. F. STAAL - P. VORKINK EN H. C. VERKRUYSEN
WENDINGEN, ORGAAN VAN HET GENOOTSCHAP ARCHITECTURA ET AMICITIA TE AMSTERDAM, VERSCHIJNT IN DE NEDERLANDSCHE TAAL EN SOMS IN HET FRANSCH, DUITSCH OF ENGELSCH
WENDINGEN WORDT UITGEGEVEN DOOR C. A. MEES TE SANTPOORT. TELEFOON NR. 22220
WENDINGEN WORDT GEDRUKT BIJ DE NAAML. VENN. IPENBUUR EN VAN SELDAM TE AMSTERDAM
ABONNEMENT BIJ DE UITGEVERS OF BIJ DEN BOEKHANDEL. VOOR BELGIE „DE SIKKEL" ANTWERPEN

No 2

DIT IS NUMMER 2 VAN DE 8STE SERIE (1927) EN GEWIJD AAN INTERIEURKUNST. MET BEHOUD VAN DE BESTAANDE TYPOGRAFIE NAAR ONTWERP VAN H. TH. WIJDEVELD IS DIT NUMMER SAMENGESTELD DOOR H. C. VERKRUYSEN. DE BEGELEIDENDE TEKST IS VAN W. M. DUDOK. HET OMSLAG IS ONTWORPEN EN OP STEEN GETEEKEND DOOR OTTO B. DE KAT

WENDINGEN

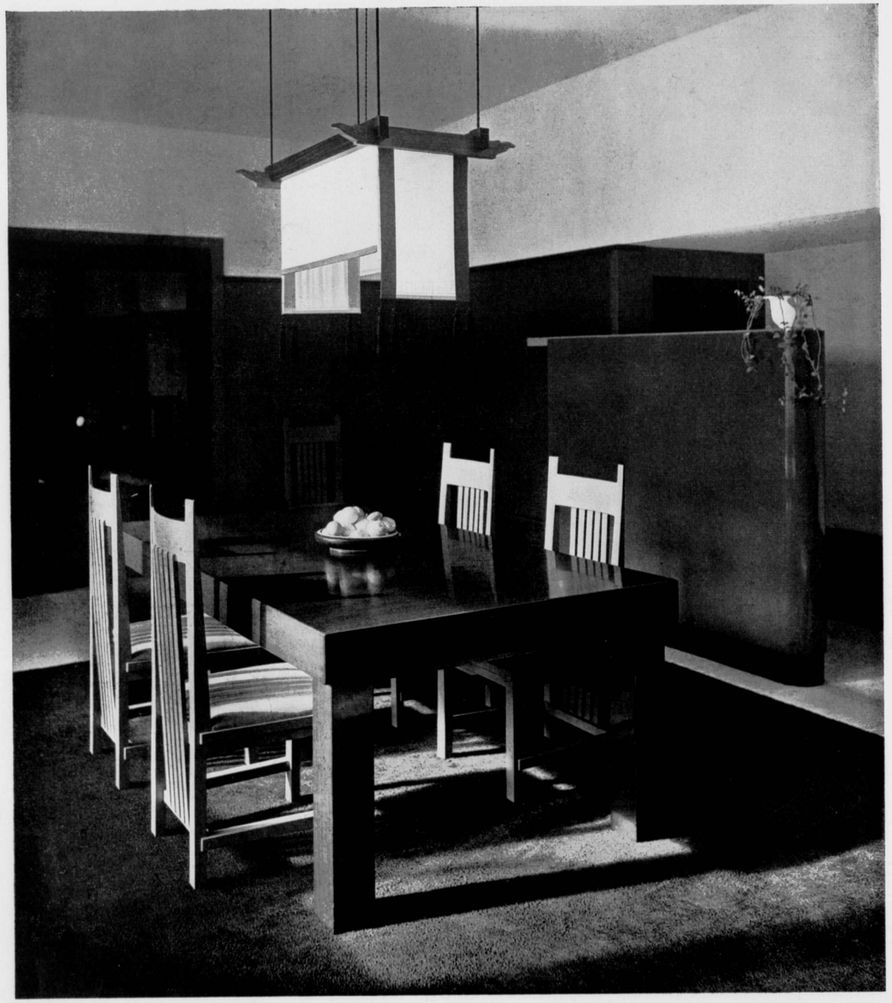

H. WOUDA. EETKAMER LANDHUIS „DE EIK" TE WASSENAAR. STOELEN: ROOD GELAKT; TAFEL: DONKER-GEPOLIJST MAHONIE; VLOER: WIT MARMER EN KARPET VAN ZWARTE SMYRNA; WANDBESPANNING: GOUDKLEURIGE DAMAST; BETIMMERING RECHTS: GRIJS GELAKT; DEUREN: ZWART GELAKT

TWEEDINGEN

INLEIDING TOT HET „INTERIEUR"-NUMMER DOOR ARCHITECT W. M. DUDOK.

Er zijn voortreffelijke werken geschreven door schilders, beeldhouwers, componisten en architecten, die als scheppend kunstenaar weinig waardevols hebben voortgebracht. Hoewel ik tusschen dit vermogen eenerzijds en deze machteloosheid anderzijds niet gaarne tot eenig causaal verband zou besluiten, bewijst dit niet-samengaan m.i. wel, dat het in alle kunsten feitelijk juist om datgene gaat, wat niet in helder-schijnende theorie te vatten is. Ik voel mij dan ook in het algemeen niet tot het hanteeren van een middel geroepen, dat m.i. weinig geschikt is om het wezen der beeldende kunst te belichten, en wanneer ik mij heb laten verleiden dit Wendingen-nummer met een enkel woord in te leiden, dan is dat ten deele een gevolg van de omstandigheid, dat de van mij verlangde beknoptheid reeds direct in harmonie is met den aard van het onderwerp.
Beknoptheid, bondigheid, zakelijkheid, ziedaar wel het meest typische kenmerk van het moderne beeldende streven. Terwijl in het leven voor stille en schoone dingen geen aandacht meer is, en de menschheid bevangen schijnt door een alles beheerschende snelheidshartstocht en grove en hevige emoties verlangt, verstilt en veredelt zich het karakter der kunst, die zich meer en meer richt op directheid van ontroering, op het rechtstreeksche effect, bereikt met de meest spaarzame middelen. Ook — het spreekt vanzelf — in het interieur. Wie een klok ontwerpt, denkt daarbij niet meer aan een tempel en heeft ook geen behoefte aan een jager, herderin, weitasch, hazen en patrijzen, die voor onze voorouders onontbeerlijk waren; de renaissancist-ontwerper kon zijn hartstocht zelfs niet tot de klok beperken en liet den schoorsteenmantel niet met rust alvorens zijn geest nog eens in een tweetal bedenkelijke verhevenheden te laten opstijgen: de evenzeer onontbeerlijke coupes. De waardeering voor het dikwijls virtuoze vermogen en de ambachtelijke zuiverheid waarmede dergelijk huisraad destijds werd gemaakt, belet ons niet de redelooze breedsprakigheid te verwerpen. Wij wenschen van een klok geen stilleven, van een kast geen gebouw te maken; is deze zelfbeheersching en -beperking, dit zuiver stellen der opgave op zich zelf niet als vooruitgang en veredeling te beschouwen?

Deze zakelijke beperking was direct reeds karakteristiek voor de nieuwe meubelkunst, welke zich een kwarteeuw geleden begon te ontwikkelen, gelijktijdig met de architecturale herleving, waaraan in ons land Berlage zulk een merkwaardig aandeel nam. Maar daarnaast was toch het levenwekkende, suggestieve, beginsel; datgene, waaraan de beweging haar vormkracht ontleende, de idee, dat de architecturale schoonheid het gevolg zijn moest van de zuivere constructie. Deze theorie was op zijn zachtst uitgedrukt, kinderlijk eenzijdig. Maar .... zij bezat dan ook de bezielende kracht dier eenzijdigheid en kon daardoor haar baanbrekend werk verrichten. Wanneer wij ons thans, na vijfentwintig jaar, rekenschap geven van onze artistieke geloofsbelijdenis, dan zien wij dat daarin toch wel iets is gewijzigd — en gegroeid. Nòg zal niemand de waarde van de zuivere, ongekunstelde, gave constructie gering schatten, maar niet velen zullen het wezen der architecturale kunst zóó weinig gecompliceerd meer zien, dat zij bouwkunstige schoonheid feitelijk identiek zullen achten met het demonstreeren van constructieve zuiverheid. Zoowel in bouw- als in meubelkunst zijn voorbeelden aan te wijzen van volkomen logische constructie, maar die dáárdoor nog geenszins geheven zijn op het plan waarop het kunstwerk staat. Het constructieve beginsel is voor den bouwmeester m i d d e l, een gaarne gehanteerd en hoogst waardevol middel zelfs, maar nooit d o e l, en het is zelfs denkbaar dat te demonstratieve uiting van dat constructieve middel de schoonheidsontroering in den weg staat. Ik geloof, dat wij langzamerhand bezig zijn, onze architecturale kunst beter te gaan begrijpen. Want op elk gebied harer veelzijdige uitingen zien wij de ontwikkeling van een streven naar schoone verhouding in vorm en kleur en bij allen eenvoud, zelfbeperking en beknoptheid is er niettemin een tendenz naar samenvatting en afronding: een streven naar diè volledigheid, die gaafheid, welke gevolg is van de volkomen aanvaarding en waardeering dezer kunst als ruimtekunst. Ook de hedendaagsche werkwijze is daarop gericht: Poiret, die zijn gewaden ontwerpt aan de vrouwegestalte zelf, is een even karakteristiek modern werker als de bouwmeester, die gelijktijdig perspectieven en plattegronden concepieert en eerst daarvan den gevel afleidt; evenzeer ook als de ontwerper van een stadsplan, die zijn toekomststad ruimtelijk gecompleteerd ziet en eerst daarna zijn plan als vlakte-project aanvaardt; in denzelfden zin modern tenslotte als de interieurkunstenaar, die zijn doel immers anders begrijpt dan het voor een bepaald vertrek ontwerpen van min of meer appreciabele meubelen, maar deze meubelen integendeel steeds ondergeschikt ziet aan de ruimtelijke sfeer, en daardoor het vertrek als geheel tot zijn instrument maakt. Mahler heeft eens gezegd dat het essentieele in de muziek niet in de noten staat. De moderne interieurkunstenaar gevoelt dat schoonheid, karakter, noch sfeer van het interieur gevolg is van de eigenschappen der meubelen op zich zelf; hij subordi-

ARCHITECT PIET KRAMER ZITKAMER IN EIKENHOUT. 1923

neert den vorm, de plaats, kortom, dat, wat men zou kunnen noemen de ruimtelijke taak van het meubel aan de eischen van het vertrek als geheel. In deze opvatting is beperking in de middelen zoo weldadig, want juist het sobere, karakteristieke meubel werkt te juister plaatse zoo overtuigend en zoo verrassend .... rijk.
Maar niet alleen het d r i e d i m e n s i o n a l e karakter komt in het moderne werk tot uiting: evenzeer het d i e n e n d e element. En nu is het merkwaardig dat zich aan deze zijde een soortgelijke overdrijving gaat afteekenen als wij hierboven ten aanzien van het constructieve element opmerkten. Wie zoover gaat, het moderne huis te karakteriseeren als woonmachine, met de bekende verwijzing naar uiterste doelmatigheid, en als gevolg daarvan: schoonheid van auto en vliegtuig, overschrijdt daarbij grenzen, en blijkt het menschelijke evenwicht aan het cerebrale te hebben verloren. Een verlies, dat zich als een bizarre verarming in de kunst uiten gaat .... maar dat óók wel weer aangevuld zal worden. Want voor mensch en kunstenaar zal een huis toch altijd juist iets ànders zijn dan een woonmachine; ook voor den meest moderne.
De belangstelling van het publiek, voorzoover er van belangstelling gesproken kan worden, is in onze dagen ontegenzeggelijk gericht op de uiterlijke verschijning der architectuur. Schijnbaar ook die der architecten; een omstandigheid waartoe de wonderlijke constellatie bij den woningbouw medewerkt. Trouwens: de karakteristieke uitwendige vorm heeft voor den architect zonder twijfel groote bekoring. Maar wie in zijn hart bouwmeester is heeft toch nooit vergeten dat „houses are built to live in, not to look at" en zich altijd gewijd juist aan het dienende in zijn kunst, dat zich het meest praegnant uiten kan in datgene wat het dichtst bij den mensch staat om hem te dienen: distributie der ruimten en ruimtelijke ontwikkeling van het interieur. En heeft daarbij een strijd te voeren tegen helaas nog steeds anti-artistiek geleide productie, ingesteld op de verlangens van een niet begrijpend, althans niet meelevend, publiek. Ik betwijfel helaas, of dit Wendingennummer ertoe zal bijdragen, dit begrip te verdiepen. Immers daartoe zijn foto's, die kleurwerking en -verhouding uitschakelen, een ondeugdelijk middel; een middel dat dan ook volkomen faalt in het weergeven van het karakter, de intimiteit, de sfeer, kortom juist van datgene wat zoo moeilijk onder woorden is te brengen.

ARCHITECT PIET KRAMER TENTOONSTELLINGSKAMER PARIJS 1925

ARCHITECT PIET KRAMER HAARD-STOEL

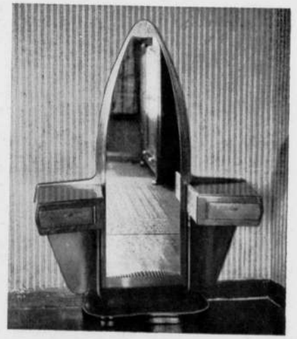

ARCHITECT PIET KRAMER TOILET-TAFEL

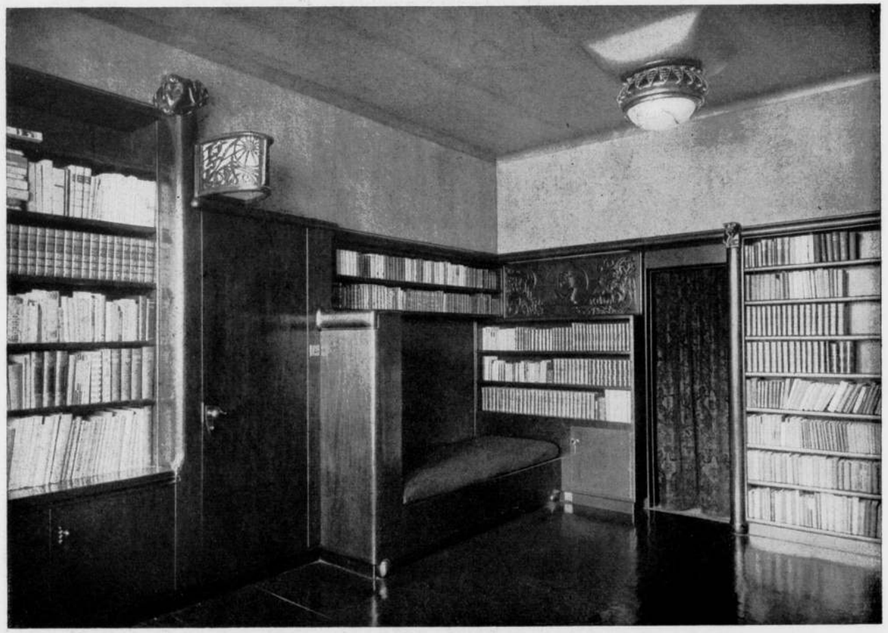

ARCHITECT C. J. BLAAUW

STUDEERKAMER IN MAHONIEHOUT; ZOLDERING EN FRIES ESCHDOORNHOUT. 1926

HILDO KROP

DETAIL STUDEERKAMER; PANEEL IN MAHONIEHOUT. 1926

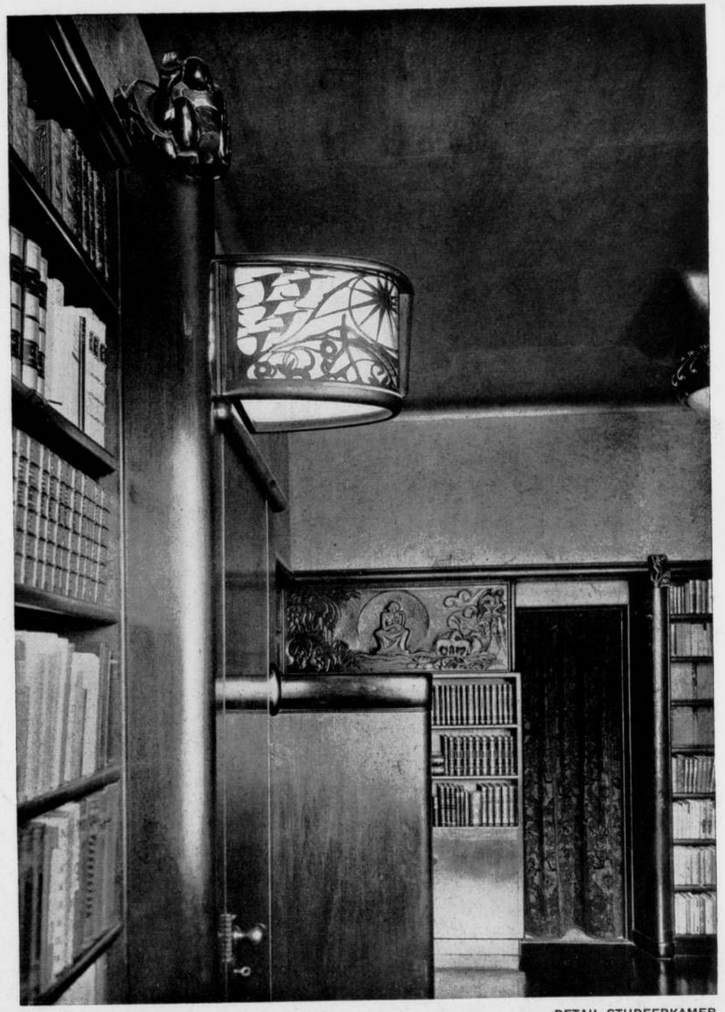

ARCHITECT C. J. BLAAUW

DETAIL STUDEERKAMER.
MET GEBEELDHOUWDE BEËINDIGING EN OPENGEWERKT PANEEL IN LAMP DOOR HILDO KROP. 1926

WOON-MUZIEKKAMER, WOONHUIS HILVERSUM. 1926 ARCHITECT W. M. DUDOK

WOON-MUZIEKKAMER, OPEN HAARD, WOONHUIS HILVERSUM. 1926 ARCHITECT W. M. DUDOK

WOON-MUZIEKKAMER, WOONHUIS HILVERSUM. 1926 ARCHITECT W. M. DUDOK

HALL-EETKAMER, WOONHUIS HILVERSUM. 1926 ARCHITECT W. M. DUDOK

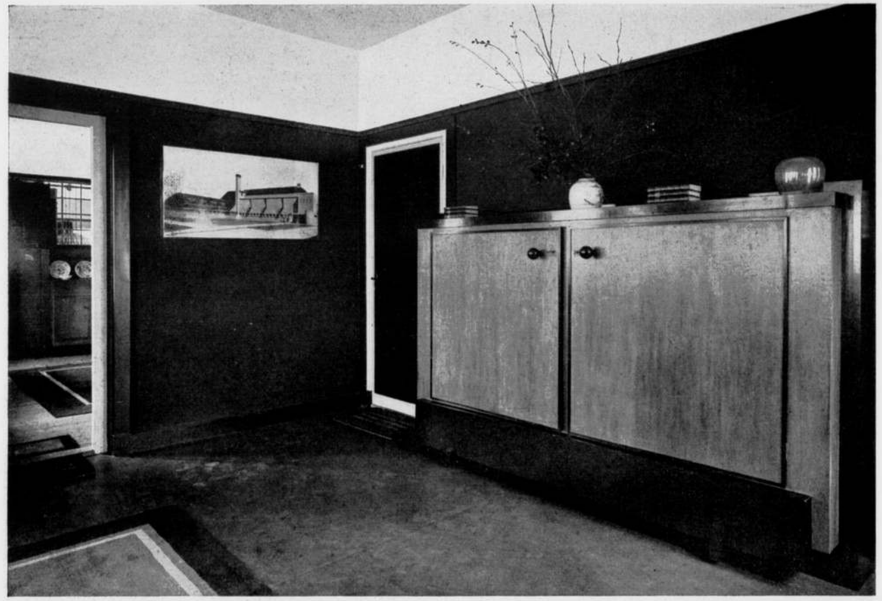

KAST IN WERKKAMER, WOONHUIS HILVERSUM. 1926 ARCHITECT W. M. DUDOK
MEUBELEN: BLANK-EIKENHOUT MET EBBENHOUT, GLANZEND ROODE HANDGREPEN, KNOPPEN ENZOOVOORT; STOELEN ZWART
KLEURSTELLING: WOON-MUZIEKKAMER: WANDEN GROEN, GORDIJNEN ZWART, VLOERKLEED GRIJS MET ROODEN RAND
HALL-EETKAMER: WANDEN GEEL, GORDIJNEN ROOD, VLOERKLEED ROOD MET ZWARTEN RAND. WERKKAMER: WANDEN BRUIN, GORDIJNEN BRUIN GESTREEPT, VLOERKLEED BRUIN MET ZWARTEN RAND.

S. VAN RAVESTEYN SCHRIJFBUREAU, DONKERBRUIN GEBEITST NOTENHOUT. 1926

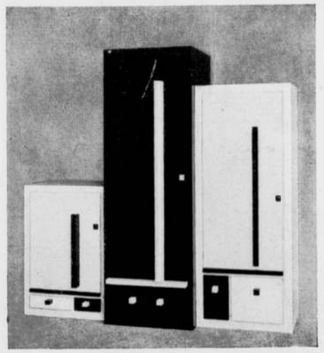

S. VAN RAVESTEYN KLEERENKAST VOOR HEER, WIT GELAKT EN ZWART GEBEITST. 1924

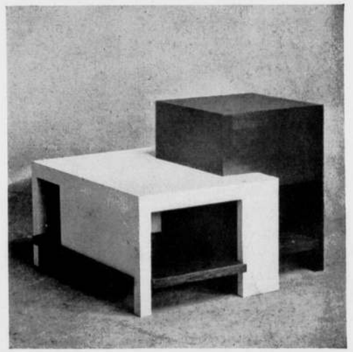

S. VAN RAVESTEYN KAST-BANK-TAFEL-COMBINATIE, WIT GELAKT EN ZWART GEBEITST. 1924

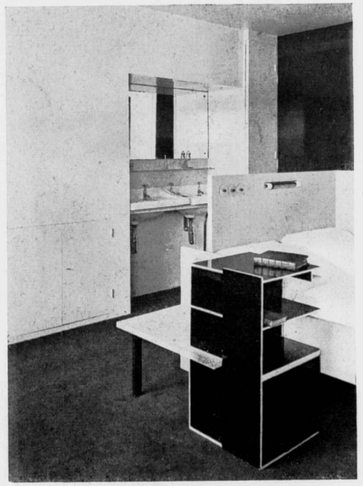

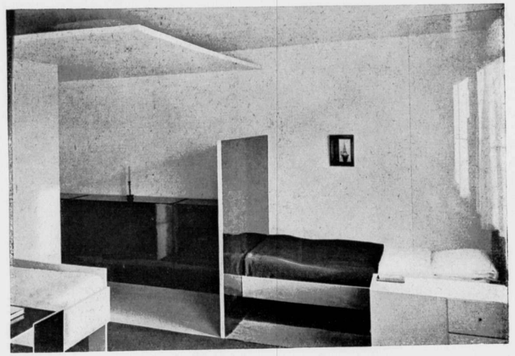

SCHRÖDER EN RIETVELD, ARCHITECT. VERBOUWING, AMSTERDAM. 1926
DEZE SLAAPKAMER HEEFT EEN GLANZEND GELAKTE WITTE ZOLDERING EN TUSSCHEN DEZE EN EEN BIJ DEN INGANG AANGEBRACHTE LAGERE ZOLDERING, DE VERLICHTING.

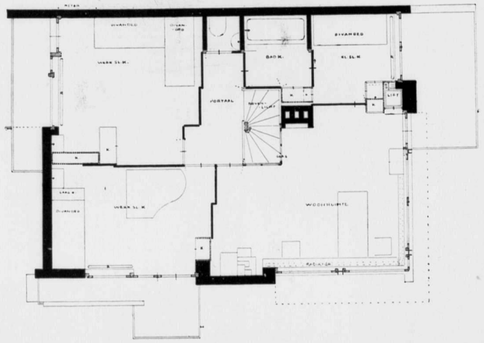

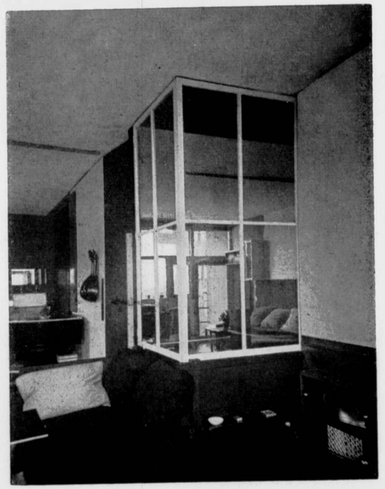

SCHRÖDER EN RIETVELD, ARCH. VERDIEPING WOONHUIS UTRECHT. 1922
DEZE VERDIEPING KAN, VOOR ZOOVER DIT NOODIG IS, DOOR MIDDEL VAN SCHUIFWANDEN INGEDEELD WORDEN IN ÉÉN WOONRUIMTE, DRIE SLAAPKAMERS, PORTAAL EN BADKAMER. DE RUIMTE ALS GEHEEL IS LICHT GEHOUDEN; WEINIG KLEUR. PLATTEGROND EN FOTO GEVEN DE RUIMTE MET DE SCHUIFWANDEN UITGESCHOVEN.

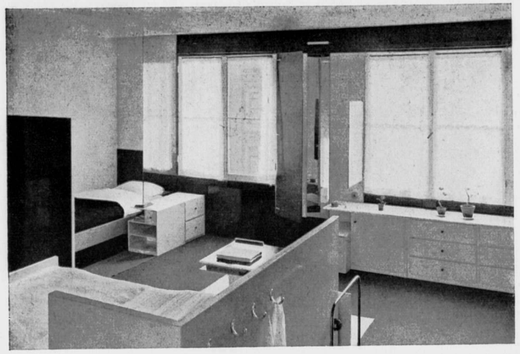

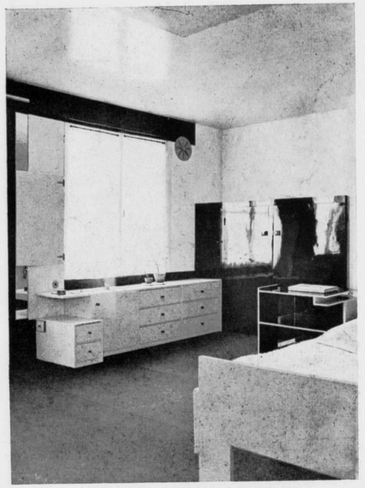

SCHRÖDER EN RIETVELD, ARCHITECT. VERBOUWING, AMSTERDAM. 1926
DEZELFDE KAMER ALS OP PAG. 12, GELAKTE WITTE ZOLDERING; DE WANDEN ZIJN WIT GESCHUURD, MET EEN WEINIG GEEL EN ZWART. DE VLOER BEDEKT MET LICHT-ROOD VILT.

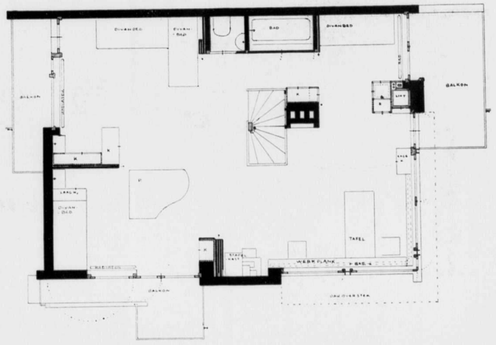

SCHRÖDER EN RIETVELD, ARCH. VERDIEPING WOONHUIS, UTRECHT. 1922
DE RUIMTE ALS GEHEEL IS LICHT GEHOUDEN, MET WEINIG KLEUR; ZOLDERING EN WANDEN BLANK GESCHUURD. DE VLOER IS BEDEKT MET RUBBERBANEN (ZWART EN WIT) EN VILT (ROOD EN GRIJS). ER IS MEER GESTREEFD NAAR RUIMTEBEGRENZING DAN NAAR AFSLUITING. OP PLATTEGROND EN FOTO ZIJN DE WANDEN WEGGESCHOVEN

A. F. VAN DER WEY. BUFFET-KAST IN DONKER-GEBEITST EIKENHOUT. 1924

A. F. VAN DER WEY. SCHRIJFTAFEL IN EIKENHOUT MET ZWART GEBEITSTE PLINT. 1927

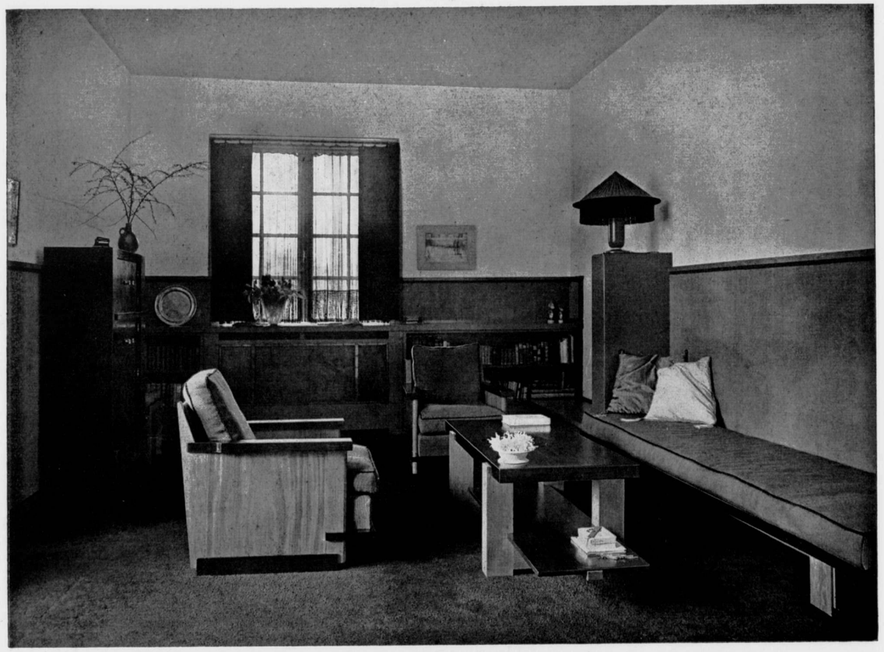

H. WOUDA. ZITKAMER, LANDHUIS „DE EIK", WASSENAAR. MAHONIE EN EBBENHOUT MET BLAUW HANDGEWEVEN STOF. 1926.

H. WOUDA. BUFFET, DONKER GEPOLIJST MAHONIEHOUT. 1926.

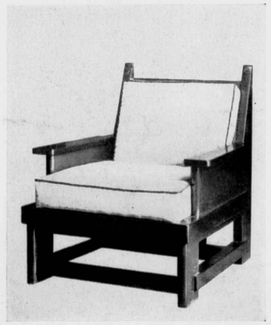

H. WOUDA. LEUNSTOEL. 1923

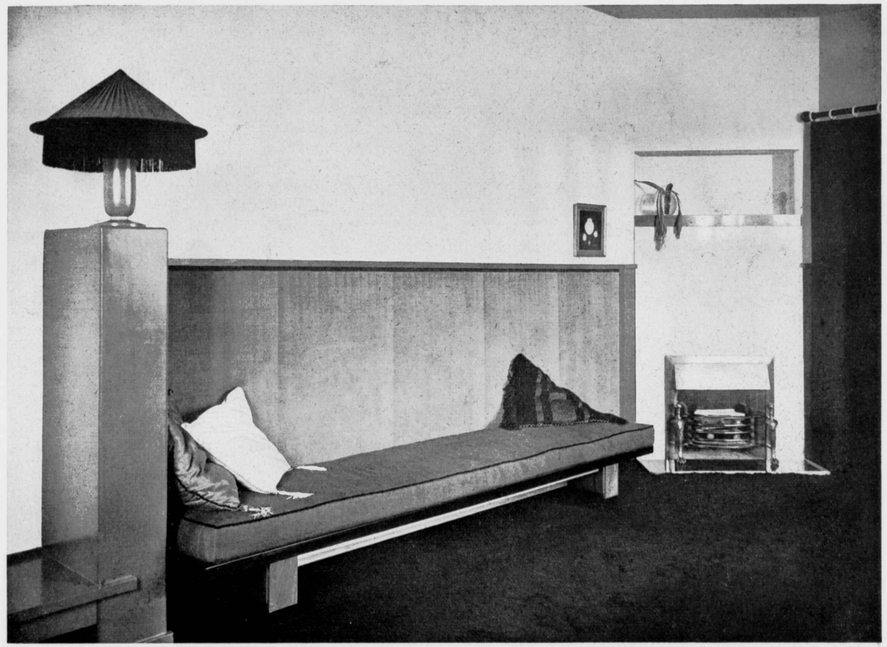

H. WOUDA. WANDEN UITGEVOERD IN STUC-WERK, ACHTER DE BANK GRIJZE BESPANNING. SCHOORSTEEN WIT MARMER. 1926

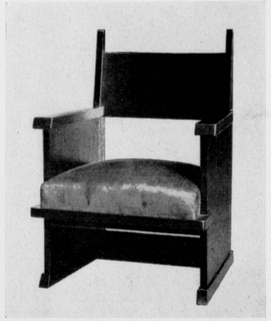

H. WOUDA. LEUNSTOEL EIKENHOUT 1927

H. WOUDA. BANK IN BLANK EIKENHOUT MET COROMANDEL. 1923.

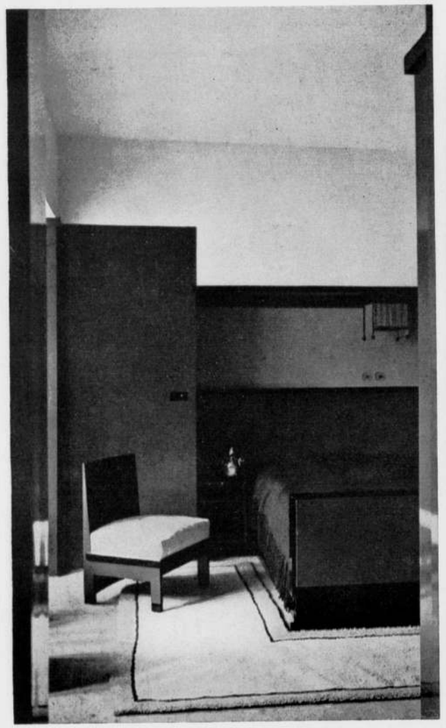

H. WOUDA. LANDHUIS „DE EIK" TE WASSENAAR. SLAAPKAMER. 1925. MEUBELEN ZWART EN ROOD GELAKT; STOELBEKLEEDING WITTE HAND-GEWEVEN STOF; OM HET BED LOOPER VAN WITTE SMYRNA MET GELE RAND. DEUR GRIJS GELAKT

C H ECKHART'S
MEUBELFABRIEK N.V.
ROTTERDAM 's GRAVENHAGE

OTIS-LIFTEN
ELECTRISCH OF HYDRAULISCH
DE ZEKERSTE IN BEDRIJF
DE AANGENAAMSTE IN WERKING
DE ZUINIGSTE IN STROOM-VERBRUIK EN ONDERHOUD
REEDS ZIJN IN WERKING OVER DE GEHEELE WERELD MEER DAN
151000 LIFTEN
IN EUROPA MEER DAN
31000 LIFTEN
(HIERONDER ZIJN NIET GEREKEND DE SPIJSLIFTEN)
FRED. STIELTJES EN Co
KEIZERSGRACHT 745–7. TEL. 237 N.
AMSTERDAM

LINOLEUM
KROMMENIE

N.V. BREEDVELD'S
FABRIEK BIJ ST. LAURENS
BETIMMERINGEN
VITRINES
ROTTERDAM
ROCHUSSENSTR. 109 TELEF. 34891

N.V. FABRIEK VAN
SANITAIRE
VLOEREN
V/H VOLKING & Co.
KANTOOR, MAGAZIJN EN TOONKAMER
LELIEGRACHT 39 - AMSTERDAM
TELEFOON 46163 - GEVESTIGD SEDERT 1903

IMITATIE RUBBER
LINOLEUM
RUBBER
GRANITO
ESTRICH
LITOSILO
GARRELIN
VLOEREN
ALLES DOOR EIGEN VAKKUNDIGE WERKLIEDEN GELEGD
SUBERLINO ALS ONDERLAAG VAN LINOLEUM
BEZOEKT ONZE TOONKAMER EN VRAAGT PRIJZEN

N.V.
DUST
MEUBELFABRIEK
BLOEMGRACHT
N° 129-141 H
MODELKAMERS
LEIDSCHESTRAAT
A'DAM

J. F. SEMEIJ
ONTWERPER
ATELIERS VOOR
MODERNE
WEEFSELS,
GOBELINS,
TAPIJTEN
KUNSTWEEFSELS
UITVOERING NAAR EIGEN EN GEGEVEN ONTWERPEN
CORRESPONDENTIE-ADRES:
SLEEDOORNSTRAAT 64
'S-GRAVENHAGE
ATELIERS:
ANEMOONSTRAAT 128-143

W. BOGTMAN
HAARLEM
EMMAKADE
45 45

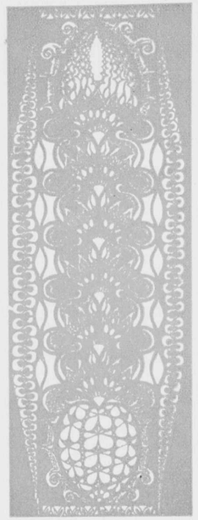

GEBRAND
GESCHILDERD
GLAS

GLAS IN LOOD

SANITAIR TECHNISCH BUREAU
V/H PAFF'S PATENTEN
AMSTERDAM, KEIZERSGR. 293 - TEL. 35830

WENDINGEN
OP SANITAIR TECHNISCH GEBIED

SPECIAAL
LUCHTDRUKRESERVOIR
(OCTR. 1927)
GEEFT 40% WATER- EN KOSTEN-BESPARING - STAAT VORSTVRIJ EN VULT GERUISCHLOOS
LEVERING MET 5 JAAR GARANTIE
CONCURREERENDE PRIJZEN

EERSTE PERRONOVERKAPPING (OUDE OVERKAPPING) VAN HET CENTRAAL STATION, AMSTERDAM, VOORZIEN VAN EEN „RUBEROID" DAKBEDEKKING TOT EEN GEZAMENLIJKE OPPERVLAKTE VAN 6000 M²'s

AMERIK. „RU-BER-OID" DAKBEDEKKING
VOOR AFDEKKING VAN STEILE EN HELLENDE DAKEN
RUIM 2.000.000 M². IN NEDERLAND GEDEKT

„RU-BER-OID" CEMENT DAKBEDEKKING
VOOR AFDEKKING VAN GEHEEL VLAKKE DAKEN
TEERVRIJ - ELASTISCH - ISOLEEREND - GEBRUIK VAN ZINK EN LOOD VOOR DEKRANDEN ENZ. OVERBODIG - LANGDURIGE GARANTIE - PRIJSOPGAVE EN INLICHTINGEN KOSTELOOS

„RU-BER-OID" LEIEN IN KLEUREN
ONBREEKBAAR - GERING GEWICHT - ISOLEEREND

VRAAGT MONSTERS EN INLICHTINGEN BIJ

GEBRS KRAMER - ROTTERDAM

TELEFOON INTERC. 11257-11258-11259-11260 — TELEGRAM-ADRES: „RUBEROID"

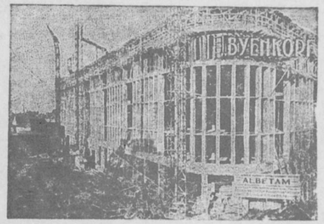

N. V.

ALBETAM

BAGGER- EN BOUWMAATSCHAPPIJ
DEN HAAG - NASSAUPLEIN 30
TELEFOON 17780/81
OPSLAGPLAATSEN TE DORDRECHT
TERREIN „DE STAART", TELEFOON 983

C. H. BENZIEN

SPECIALITEIT IN
VEILIGHEIDSLIFTEN
VOOR PERSONEN,
GOEDEREN EN SPIJZEN

VIERWINDENSTRAAT 3 - TEL. 40792
AMSTERDAM

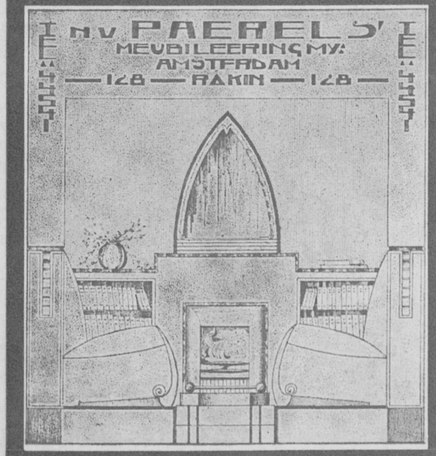

DE DRUKKERIJ DER N.V.

IPENBUUR & VAN SELDAM

WAAR DIT TIJDSCHRIFT
WORDT GEDRUKT, LEVERT
SPOEDIG EN BILLIJK
AL UW BENOODIGDE
DRUKWERKEN
DESGEWENSCHT MET BIJ-
LEVERING VAN CLICHÉ'S

IS SPECIAAL INGERICHT VOOR HET
DRUKKEN VAN GROOTE OPLAGEN

NIEUWE LOOIERSSTRAAT 47, AMSTERDAM
TELEFOON 42897

WENDINGEN

EERSTE PERRONOVERKAPPING (OUDE OVERKAPPING) VAN HET CENTRAAL STATION, AMSTERDAM, VOORZIEN VAN EEN „RUBEROID" DAKBEDEKKING TOT EEN GEZAMENLIJKE OPPERVLAKTE VAN 6000 M²'s

AMERIK. „RU-BER-OID" DAKBEDEKKING
VOOR AFDEKKING VAN STEILE EN HELLENDE DAKEN
RUIM 2.000.000 M². IN NEDERLAND GEDEKT

„RU-BER-OID" CEMENT DAKBEDEKKING
VOOR AFDEKKING VAN GEHEEL VLAKKE DAKEN
TEERVRIJ - ELASTISCH - ISOLEEREND - GEBRUIK VAN ZINK EN LOOD VOOR DEKRANDEN ENZ. OVERBODIG - LANGDURIGE GARANTIE - PRIJSOPGAVE EN INLICHTINGEN KOSTELOOS

„RU-BER-OID" LEIEN IN KLEUREN
ONBREEKBAAR - GERING GEWICHT - ISOLEEREND

VRAAGT MONSTERS EN INLICHTINGEN BIJ

GEBRS KRAMER - ROTTERDAM

TELEFOON INTERC. 11257-11258-11259-11260 — TELEGRAM-ADRES: „RUBEROID"

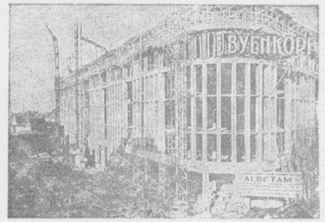

N. V.
ALBETAM
BAGGER- EN BOUWMAATSCHAPPIJ
DEN HAAG - NASSAUPLEIN 30
TELEFOON 17780/81
OPSLAGPLAATSEN TE DORDRECHT
TERREIN „DE STAART", TELEFOON 983

C. H. BENZIEN

SPECIALITEIT IN
VEILIGHEIDSLIFTEN
VOOR PERSONEN,
GOEDEREN EN SPIJZEN

VIERWINDENSTRAAT 3 - TEL. 40792
AMSTERDAM

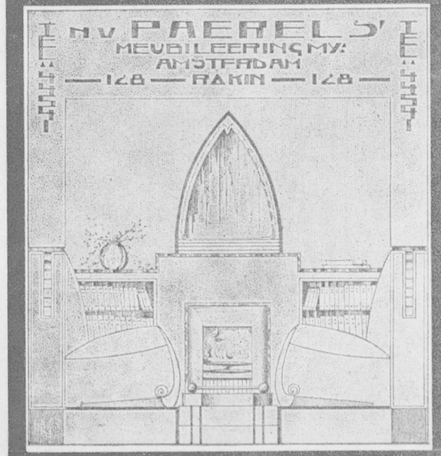

DE DRUKKERIJ DER N.V.
IPENBUUR & VAN SELDAM

WAAR DIT TIJDSCHRIFT
WORDT GEDRUKT, LEVERT
SPOEDIG EN BILLIJK
AL UW BENOODIGDE
DRUKWERKEN
DESGEWENSCHT MET BIJ-
LEVERING VAN CLICHE'S

IS SPECIAAL INGERICHT VOOR HET
DRUKKEN VAN GROOTE OPLAGEN

NIEUWE LOOIERSSTRAAT 47, AMSTERDAM
TELEFOON 42897

VENDINGEN

MAANDBLAD VOOR BOUWEN EN SIEREN

Bibliotheek
VAN DE
Technische Hoogeschool
DELFT

HET VLAAMSCHE VOLKSTOONEEL

JOH. DE MEESTER JUNIOR

VENDINGEN

N. V. NEDERLANDSCHE
AANNEMING MAATSCHAPPIJ
VOORHEEN FIRMA H. F. BOERSMA
DIRECTEUREN: J. HORNSTRA EN IR. H. G. A. TREEP C. I.

HOOFDKANTOOR: 'S-GRAVENHAGE, MUZENSTRAAT 33
TELEGR.-ADR. „NEDAM" TELEFOON 12153
BIJKANTOREN TE SOERABAYA EN WELTEVREDEN

KANTOORGEBOUWEN, VILLA'S, WONINGEN,
GEWAPEND BETON-, UTILITEITS- EN WATER-
BOUWKUNDIGE WERKEN

LINOLEUM
KROMMENIE

WENDINGEN

MAANDBLAD · VOOR · BOUWEN · EN · SIEREN = VAN · ARCHITECTURA · ET · AMICITIA

REDACTIE: C. J. BLAAUW - W. M. DUDOK - HILDO KROP - J. F. STAAL - P. VORKINK EN H. C. VERKRUYSEN
WENDINGEN, ORGAAN VAN HET GENOOTSCHAP ARCHITECTURA ET AMICITIA TE AMSTERDAM,
VERSCHIJNT IN DE NEDERLANDSCHE TAAL EN SOMS IN HET FRANSCH, DUITSCH OF ENGELSCH
WENDINGEN WORDT UITGEGEVEN DOOR C. A. MEES TE SANTPOORT. TELEFOON NR. 22220
WENDINGEN WORDT GEDRUKT BIJ DE NAAML. VENN. IPENBUUR EN VAN SELDAM TE AMSTERDAM
ABONNEMENT BIJ DE UITGEVERS OF BIJ DEN BOEKHANDEL. VOOR BELGIE „DE SIKKEL" ANTWERPEN

No

DIT IS NUMMER 3 VAN DE 8STE SERIE (1927) EN GEWIJD AAN REGIE-WERK VAN JOH. DE MEESTER JR. BIJ HET VLAAMSCHE VOLKSTOONEEL EN ELDERS. MET BEHOUD VAN DE BESTAANDE TYPOGRAFIE NAAR ONTWERP VAN H. TH. WIJDEVELD IS DIT NUMMER SAMENGESTELD DOOR H. C. VERKRUYSEN. DE BEGELEIDENDE TEKSTEN ZIJN VAN J. DE MEESTER JR. EN M. DE GHELDERODE. HET OMSLAG IS UITGEVOERD NAAR EEN TEEKENING VAN ANTON KURVERS

WENDINGEN

I

N. V. NEDERLANDSCHE
AANNEMING MAATSCHAPPIJ
VOORHEEN FIRMA H. F. BOERSMA
DIRECTEUREN: J. HORNSTRA EN IR. H. G. A. TREEP C. I.

HOOFDKANTOOR: 'S-GRAVENHAGE, MUZENSTRAAT 33
TELEGR.-ADR. „NEDAM" TELEFOON 12153
BIJKANTOREN TE SOERABAYA EN WELTEVREDEN

KANTOORGEBOUWEN, VILLA'S, WONINGEN,
GEWAPEND BETON-, UTILITEITS- EN WATER-
BOUWKUNDIGE WERKEN

LINOLEUM
KROMMENIE

WENDINGEN

MAANDBLAD · VOOR · BOUWEN · EN · SIEREN = VAN · ARCHITECTURA · ET · AMICITIA

REDACTIE: C. J. BLAAUW - W. M. DUDOK - HILDO KROP - J. F. STAAL - P. VORKINK EN H. C. VERKRUYSEN
WENDINGEN, ORGAAN VAN HET GENOOTSCHAP ARCHITECTURA ET AMICITIA TE AMSTERDAM,
VERSCHIJNT IN DE NEDERLANDSCHE TAAL EN SOMS IN HET FRANSCH, DUITSCH OF ENGELSCH
WENDINGEN WORDT UITGEGEVEN DOOR C. A. MEES TE SANTPOORT. TELEFOON NR. 22220
WENDINGEN WORDT GEDRUKT BIJ DE NAAML. VENN. IPENBUUR EN VAN SELDAM TE AMSTERDAM
ABONNEMENT BIJ DE UITGEVERS OF BIJ DEN BOEKHANDEL. VOOR BELGIE „DE SIKKEL" ANTWERPEN

No. 3

DIT IS NUMMER 3 VAN DE 8STE SERIE (1927) EN GEWIJD AAN REGIE-WERK VAN JOH. DE MEESTER JR. BIJ HET VLAAMSCHE VOLKSTOONEEL EN ELDERS. MET BEHOUD VAN DE BESTAANDE TYPOGRAFIE NAAR ONTWERP VAN H. TH. WIJDEVELD IS DIT NUMMER SAMENGESTELD DOOR H. C. VERKRUYSEN. DE BEGELEIDENDE TEKSTEN ZIJN VAN J. DE MEESTER JR. EN M. DE GHELDERODE. HET OMSLAG IS UITGEVOERD NAAR EEN TEEKENING VAN ANTON KURVERS

TIJL VAN ANTON VAN DE VELDE 1E AKTE

Geschreven bij den weerschijn van een brand.

Het realisme, dood!
Het impressionisme, dood!
Het futurisme, dood!
Het expressionisme, dood!
Het sur-realisme, dood!
En met de dooden leeft men niet.

Een platform!... Het eeuwige platform. Schijnwerpers er boven, en rondom het volk, dat te hoop loopt en weer uiteenspat, woelig, onberekenbaar en machtig als een zee. Op het platform stond een altaar, daarna een troon, een spreekgestoelte, een guillotine. Nu is het een tooneel. Een huisknecht in internationale livrei komt op en zegt: „Monsieur est servi." Protest in de menigte. Plotseling maakt de knecht een wanhopig gebaar en krijscht: Monsieur n'est pas servi! Et ne l'a jamais ete! Les domestiques de drame et de comedie en ont tous menti! Le public non plus n'est pas servi! Voila la verite. Dan trekt hij een browning en pleegt zelfmoord, zonder omhaal.

OP DAT OOGENBLIK

....worden de schijnwerpers ingeschakeld.... en een loud-speaker, roode vuurmond door de wolken, stem van boven, articuleert:

1. Sluit de scholen. Wordt lid van de oppositie. Vergeet Gordon Craigh! Opgepast voor de esthetiek (deze dame weet zich te kleeden). Het instinct danst, schoon als een opperhoofd der Sioux op de door trommelvuur geveegde hoogvlakten. Groote uitverkoop van experienties 1920-1925.
2. De derde dimensie op het tooneel is de grootste ontdekking van de Russen. Maar wij zullen dit houtwerk met petroleum begieten, als het niet beter wil leeren zwijgen. Aan den tooneelspeler van de toekomst behoort de vierde dimensie!
3. De schouwburg der levensechte imitatie is afgebrand en wij staren weemoedig op de resten. Terug naar de bronnen! Aangegeven reis-route voor leerlingen-regisseurs: Vier talen kennen, aan sport doen en in den handel gaan. Op de knieën vallen voor Aschylus en hem uitfluiten. Contact houden met de middeleeuwen, maar oppassen voor den duivel met zijn plastische trucjes. Clown zijn te Londen onder de regeering van Elisabeth. Faust en Tristan spelen in dialect met marionetten. Op de kermis een vast bezoeker zijn van de vrouw met den baard, de worstelaars en de illusionisten. De groote leeuwenvlag dragen bij de bedevaart naar den Yzer. Tamboer-majoor zijn bij een parade. Als rechter van instructie optreden bij moordzaken. Tegen Nurmi loopen op de Olympische spelen. Of den Tour de France winnen in driekleurig maillot. Onopgemerkt voorbijgaan in de menigte. Schilders en journalisten ontloopen!
4. Wat de vernieuwing van het tooneel betreft van uit Music-Hall en circus dat was heel goed. Maar men is tot de uiterste grens der plastische mogelijkheden gegaan. Ware rijken zijn zuinig op het geld. Eén groote proefneming moet nog overwogen worden: die van de geometrie.
5. De grootste regisseur was Napoleon Bonaparte!
6. De bedoeling van het tooneel der toekomst?
Sociale beteekenis: een universeele kunst scheppen, buiten alle talen, alle milieux en alle volken.
Mystieke beteekenis: een beeld geven van den mensch in zijn diepste en onveranderlijk wezen, het tooneel van den geest scheppen, het spel van God en de menschheid.
Praktische beteekenis: men verzoeke tooneelschrijvers, regisseurs, spelers en decorateurs, zich tien jaar lang stil te houden. Zijn zij het waard, dan zal hun een onbekende functie worden toevertrouwd.
Gevoels-beteekenis: nihil.
7. De tooneelschrijver moet tooneelstof verzinnen en bijeenbrengen. Hij moet plannen opwerpen. De schrijver poseert voor orakel. Maar de regisseur is de profeet, die het wonder verricht.
8. Het dekor moet worden teruggebracht tot zijn werkelijke waarde. Het zij voorloopig een combinatie van volumes, door licht tot leven gebracht. Later zullen er andere eischen en mogelijkheden ontstaan. Verbod voor schilders zich te bemoeien met dingen waar ze geen verstand van hebben.
9. En de mannen van het tooneel zullen werkelijk groot en waarachtig worden, wanneer ze zullen gaan zien dat ze niets kunnen, wanneer ze zullen huilen van woede, omdat het werk zoo moeilijk is en juichen van vreugde als, na zoo lange duisternis, de toekomst zal opengaan.
10. En het mooiste werk dat ze zullen spelen, zal hun eigen bevrijding zijn!....

De loud-speaker zwijgt. De wolken veranderen van kleur.

1. - - 2. - - 3. - - 4. - - 5. - - 6. - - 7. - - 8. - - 9. - - 10. - -

TIEN SECONDEN

seconden, die verliepen vanaf het browning-schot, tot den dood van den huisknecht. Wat de loud-speaker, stem van boven verkondde, is niets anders dan wat de huisknecht dacht, gedurende de twaalf verschrikkelijke seconden, die hij noodig had om te overlijden. Pleegde hij werkelijk zelfmoord of stond het in zijn rol? Men weet het niet. Eén ding staat vast, ook nu nog: Monsieur n'est pas servi!

1927. MICHEL DE GHELDERODE.

DE GECROONDE LEERSE — JOREN EN KOSEN

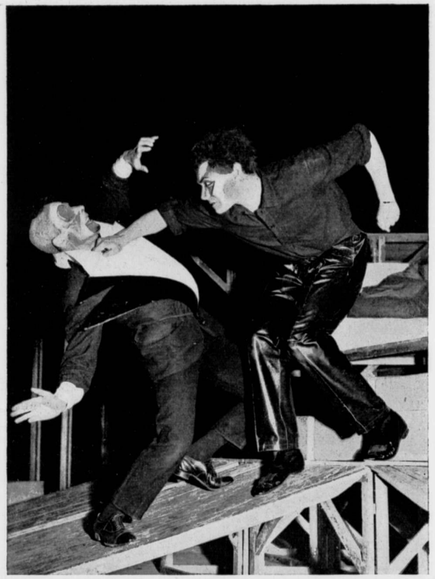

TIJL VAN ANTON VAN DE VELDE — DUEL

OVER VOLKSTOONEEL

J. DE MEESTER Jr.

De kracht van het nieuwe tooneel, dat zich in Vlaanderen bezig is te ontwikkelen, ligt voornamelijk in de maatschappelijke rol die het te vervullen heeft, in zijn partijdige subjectiviteit, in zijn populair karakter en zijn afkeer van individualisme, intellectualisme en artisticiteit, en in zijn practische organisatie, die het in bijzonder contact brengt met publiek, met die wondere gemeenschap: het Vlaamsche volk.

Ik geloof niet in toekomst-tooneel.

Vanaf het oogenblik, dat een schrijver of regisseur de hedendaagsche realiteit loslaat en gaat werken voor een gedroomde toekomst, wordt zijn kunst even waardeloos, als die van den passeïst, die nog steeds in het verleden leeft. Tooneel moet actueel zijn: „the brief chronicles of the time".

Hoe komt het, dat Schnitzler, Shaw en Pirandello ons niet meer boeien, zelfs niet daar, waar zij boven hun individualisme zijn uitgegroeid tot: „chronicles of the time?" Omdat een oude courant slechts mettertijd weer belangwekkend kan worden; het ochtendblad van eergisteren interesseert niemand.

Waarom is het werk van puristen en neo-plasticisten on-tooneelmatig? Omdat zij reeds een harmonie (meenen te) hebben gevonden, op een oogenblik dat de wereld in volle disharmonie verkeert. De beeldende kunstenaar kan in zichzelf het universum vinden en in de harmonische rust van zijn atelier zoeken naar een bovenmenschelijke schoonheid. De tooneel-kunstenaar, die nooit individueel maar steeds collectief werkt, weet dat het aardsch paradijs verder af is dan ooit en dat kunst ontstaat uit het dualisme van God en duivel.

Wij vragen een tooneel-kunst, die voluit staat in het leven van vandaag. Het is mogelijk, dat we eens zullen komen tot een tooneel van alle tijden. Waarschijnlijk zal elke spontane, zuivere kunst zich op den duur verdiepen en eenige blijvende waarde krijgen. Maar 't is nu nog niet het oogenblik, een klassiek theater te bouwen. Het tooneel is nog in een periode van woningnood. Het gebouw dat wij vragen zij desnoods een voorloopige improvisatie, als het ons voor vandaag maar dienstig kan zijn.

Een dergelijk gebouw kan nooit de verwezenlijking zijn der droomen van een enkelen, zelfs niet van een universeel zienden kunstenaar. Het wordt gebouwd met het goedkoopste, het dichtst bij de hand liggend materiaal, door ombouw van een markt-hal of cirkus. Het groeit

DE NACHT — LABORATORIUM

DE NACHT — NOCTAMBUUL

EN WAAR DE STER BLEEF STILLE STAAN — ZWARTE MADAM

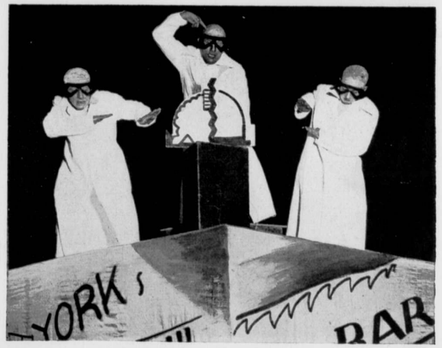

TIJL — DRIE CHEMISTEN

EN WAAR DE STER BLEEF STILLE STAAN

REGIE EN DECOR J. DE MEESTER JR.

uit het bestaande en zijn vorm wordt grootendeels bepaald door de omstand'gheden.
Ook in dit nieuwe theater zal de meest begaafde persoonlijkheid weer de leidende positie innemen, maar slechts indien hij zijn vereenzaming wil opgeven, indien hij zich onderdeel wil voelen, niet van een abstract universum, maar van een reëele maatschappij. Hamlet blijft de meest actueele tooneel-figuur, maar wij zien in hem niet meer den eenzamen geestes-aristocraat, maar den man, die onmiddellijk en intens reageert op het onzuivere in zijn omgeving. Die de oude wereld veroordeelt, zelf nog te zwak is om als nieuwe leider op te treden, maar den weg bereidt voor Fortinbras. Het nieuwe tooneel staat onder de vlag van Fortinbras, de harmonische vereeniging van idealisme en werkelijkheids-zin. Het is onze werkelijkheids-zin, die ons op dit oogenblik doet voelen, dat geen tooneel-kunst waarde kan hebben, die niet leeft, voor en door de groote massa. Hoe komen wij tot een universeel volks-tooneel?

Allereerst moeten wij trachten de juiste verhouding te bepalen, tusschen tooneel en realiteit. De kunst zal altijd blijven een hoogere vorm, een synthetische weergave van het leven. Maar de onderlinge verhouding van kunst en leven wordt door onzen mechanischen tijd gedemocratiseerd; er is meer contact tusschen beiden en daardoor meer wisselwerking. De werkelijkheid wordt, onbewust, kunstvoller; de kunst zoekt, bewust, nieuw leven te putten uit de realiteit.
De constructeur wordt, door de wetten der mechanica en de eischen van zijn clientèle, gebracht tot steeds zuiverder, doelmatiger vormen, die soms al het rhythmische evenwicht hebben van een kunstwerk. De architect bouwt, uit artistieke overweging, zuiver constructief en bant alle decoratieve fantazie.
De fotografen beginnen interessante resultaten te verkrijgen nu zij hun artisticiteit opgeven en naar nieuwe technische mogelijkheden zoeken; jonge componisten schrijven voor Pleyola (niet om pianistische moeilijkheden

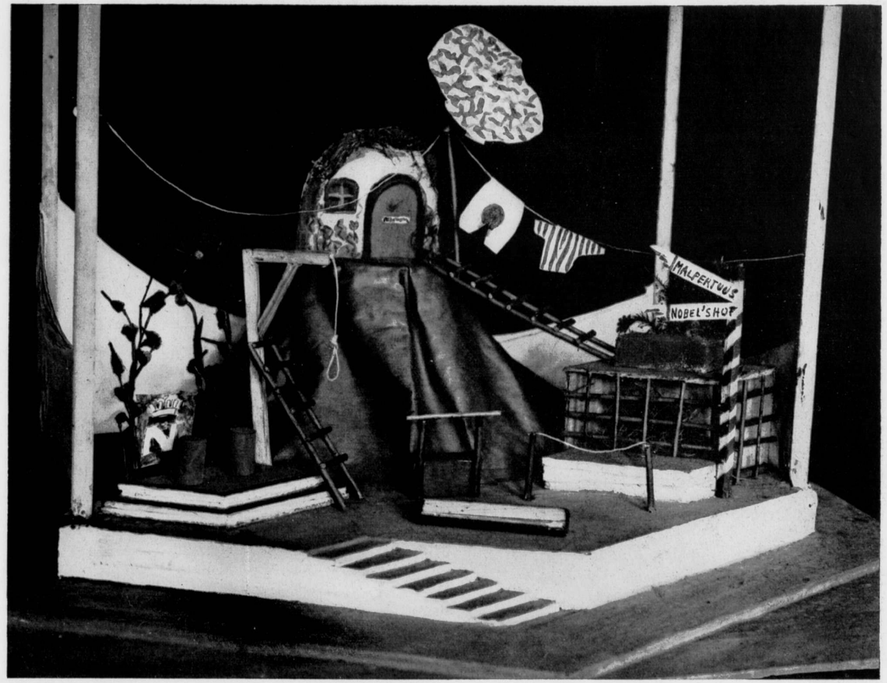

REINAERT DE VOS

REGIE EN DECOR J. DE MEESTER JR.

uit den weg te gaan, maar) hopende tot een absolute, sentiment-looze muziek te komen, onafhankelijk van persoonlijke interpretatie.
En welke andere gevolgtrekking kan men maken uit de schijnbaar nuchtere, maar in waarheid zwaar-levende, dynamische gedichten van Cendrars, dan dat ook voor hem de exacte namen van de dingen, constructief gerangschikt, meer suggestieve kracht hebben, dan hun dichterlijke omschrijving?
En het Tooneel?
Wij hebben, eenige jaren geleden, te Amsterdam een interessante, retrospectieve tentoonstelling gehad, van het Europeesche en Amerikaansche Théâtre d'Art, het stijltooneel uit de welvarende jaren vóór den oorlog, toen, uit esthetische overwegingen, het realisme verworpen was. Futurisme en expressionisme waren op deze tentoonstelling geweerd. En terecht.
Want het zijn Marinetti en de Sturm-kunstenaars, die, het eerst gebroken hebben met het esthetisme van Gordon Craigh en die, met hun onbeholpen experimenten, den weg geopend hebben naar het nieuwe volkstooneel. In het wolken-theater van Marinetti, waarin jachtvliegtuigen, proefballonnen en gekleurde gas-wolken de acteurs zouden vervangen; in de toen schijnbaar zoo bizarre Zondagochtendvertooningen van de Sturmgroep, die het psychologisch drama verwierp en experimenteerde met absolute klanken en kleuren, en, kort daarna, in de politiek-revolutionaire opvoeringen van de Tribune, ligt reeds het realiteits-besef, dat onze moderne wereld aanvaardt in zijn consequenties en voor deze geheel nieuwe wereld een nieuwen kunstvorm zoekt. Naarmate dit besef sterker wordt, naarmate de nieuwe wereld zijn schijn van het technisch phenomeen verliest, gaat het tooneel zich steeds meer afwenden van de kunst, om onder invloed van de realiteit te komen. Dadaïsme en sur-realisme wijzen ons nieuwe mogelijkheden, maar blijven te cerebraal en te abstract.
Zoekende naar een tooneel dat direct op de zintuigen zou

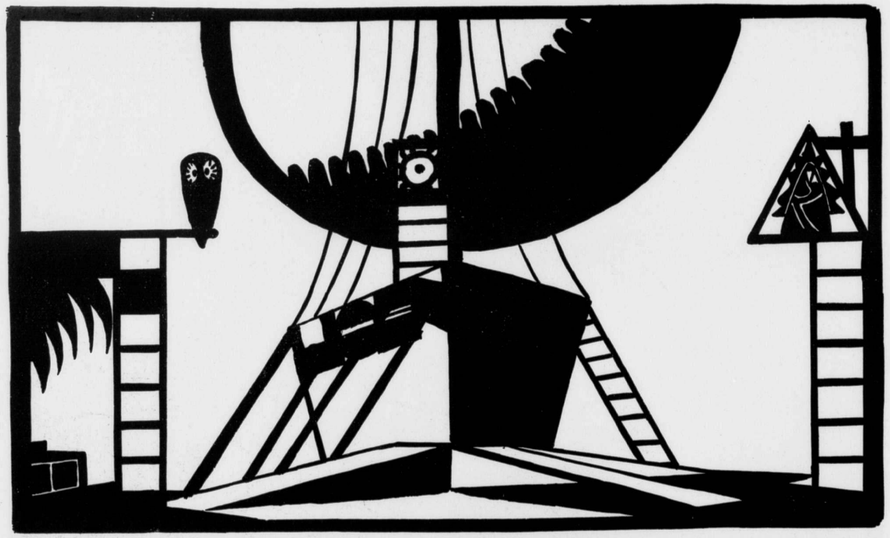

TIJL 1E ACTE — REGIE DE MEESTER; DECOR RENÉ MOULAERT

MARIEKEN v. NIJMEGHEN; IN DEN BOOM

EN WAAR DE STER BLEEF STILLE STAAN

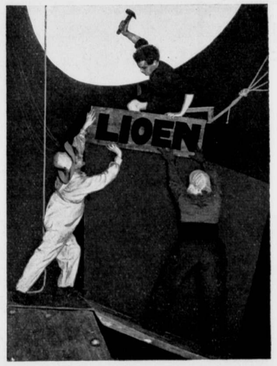

TIJL — DE WERF

TIJL VAN ANTON VAN DE VELDE — DE MEESTER-MOULAERT

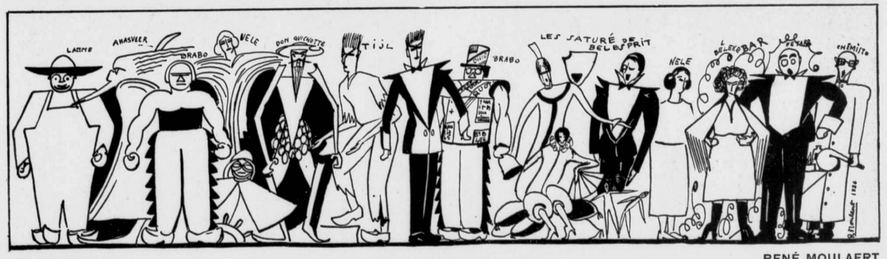

COSTUMES TIJL — RENÉ MOULAERT

LUCIFER VAN VONDEL. OP, TREKT OP, O GIJ LUCIFERISTEN

REGIE DE MEESTER; DECOR MOULAERT

werken, zonder transmissie door de hersenen, vinden wij het cirkus en de revue, twee vormen van tooneel, die vroeger in 't geheel niet als kunst werden beschouwd. Wij trachten gedialogeerde levens-beschouwing te vervangen door gedramatiseerde levens-beleving en ontdekken den clown. Wij gaan inzien, dat de groteske clown door contrast-werking, drager kan worden van een universeele gedachte; de clown heeft nog de vitaliteit, die de raisonneur lang verloren heeft.
Gelijktijdig met de comedie, ondergaat het drama een grondige wijziging. Het woord vermindert in waarde tegenover de geste, nu het onvruchtbare sentiment het aflegt tegen de positieve daad. Waar men vroeger ontroering of stemming trachtte te wekken, wordt nu gestreefd naar spanning. Het zijn de acrobaten, de boksers en de neger-dansers die ons leeren dat een dergelijke hoog-spanning alleen te bereiken is door rhythmisch en acrobatisch geschoolde acteurs. Het rhythme gaat overheerschen, een nieuw rhythme, ontleend aan het moderne leven en aan de machine. Het drama wordt een geheel van dynamische actie, gestuwd door rhythme. Het gestyleerde tooneel zoekt naar eenheid van stijl; wij zoeken naar eenheid van rhythme.
De muziek gaat een grootere plaats innemen en ook een geheel andere. Zij staat niet meer buiten het drama, maar wordt er een deel van; zij is niet meer illustratief, maar stuwend deel van de actie. Het is de rhythmiek, die een nieuwe, zuiver lyrische en zeer tooneelmatige oplossing geeft voor rei- en koor-zegging. De geheele dictie moet trouwens herzien worden; de invloed van stylisten en declamatoren moet geannuleerd worden, de verzen-zegging getoetst aan de lessen van Cendrars en Strawinsky.
Dan begint ons positivisme eischen te stellen. Het publiek, gewend aan dramatische realiteiten als auto-racen en vlieg-demonstraties, vraagt op het tooneel reëele dramatiek. En het zoeken naar een absoluut tooneel, dat zijn eigen reëele leven leeft, begint. Het illuzie-wekkende voetlicht verdwijnt; het proscenium wordt grooter. Ten slotte beseffen wij, dat, waar geen beeld gegeven wordt, ook geen lijst van noode is. Manteau d'harlequin en voor-gordijn verdwijnen; het tooneel in de vrije ruimte ontstaat. De acteur hoeft niet meer realistis na te bootsen; zijn spel wordt zelf een realiteit, ontstaan uit het leven, maar volstrekt geen uiterlijke afbeelding ervan. De rol van het decor verandert volkomen. Plaats-aanduiding wordt overbodig, nu het gebeuren zich niet meer hier of ginder afspeelt, maar daadwerkelijk op het tooneel zelf. De decoratieve

LUCIFER VAN VONDEL

OF ERGENS SCHEPSEL ZOO RAMPZALIG ZWERFT ALS IK

taak van het decor vervalt eveneens, door de heftige reactie tegen het Calicarisme. Het decor wordt, evenals de muziek, onderdeel van de regie-constructie en heeft nog maar één taak: de speel-mogelijkheden van den acteur te vergrooten. Zoo wordt de acteur weer meester in zijn eigen huis.

De opvoering te Aalst, door rederijkers en fabrieks-arbeiders, van een nieuw passie-spel door Paul Demont, bood gelegenheid tot een interessante mise-en-scène. De zaal was smal en zeer lang, waardoor de mogelijkheid ontstond een enorm vóór-tooneel te bouwen, vrij staand vóór het oude tooneel (dat verhoogd werd) en door een brug daarmee verbon den. Als derde en hoogste plan fungeerde de loopbrug der tooneelknechts. Deze gecombineerde scène was 22 M. diep. De hoofdpersonen speelden op het vrij-staande vóór-tooneel. De figuranten bewogen zich meestal beneden, rondom het vóór-tooneel, op hetzelfde niveau als het publiek of op de verhoogde tooneelen achter. Ze sloten zoodoende de hoofd-actie van 4 zijden in, zonder het gezicht daarop te belemmeren. Tusschen publiek en figuranten bestond geen scherp aangegeven scheiding. Christus was gekleed in een grijze kiel; de figuranten kwamen in hun werkpak. Door de zeer op-

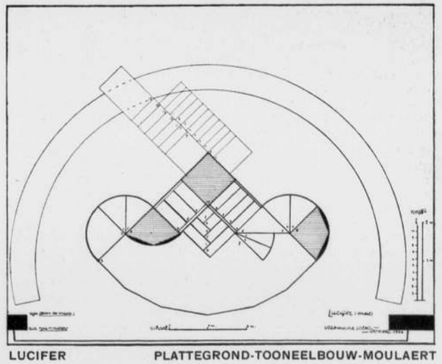

LUCIFER

PLATTEGROND-TOONEELBOUW-MOULAERT

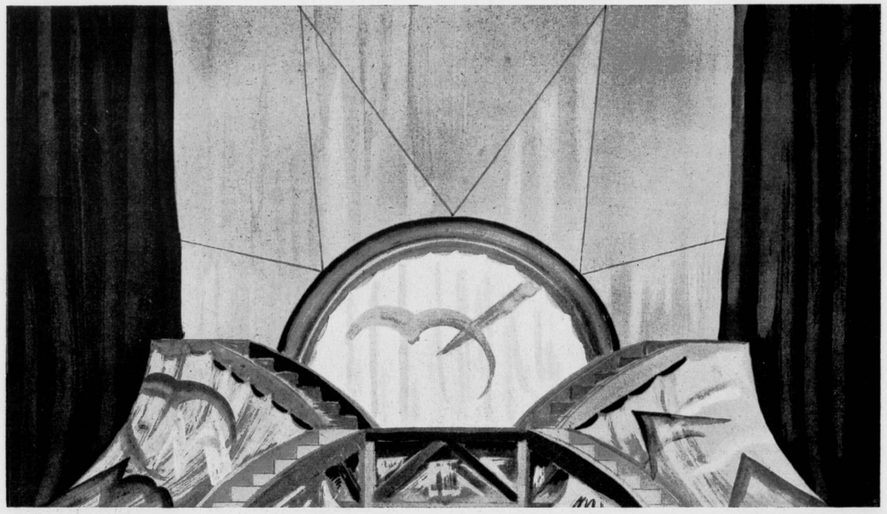

BEELDEKENS UIT HET LEVEN VAN ST. FRANCISCUS — SERMOEN TOT DE VOGELS — DE MEESTER-MOULAERT

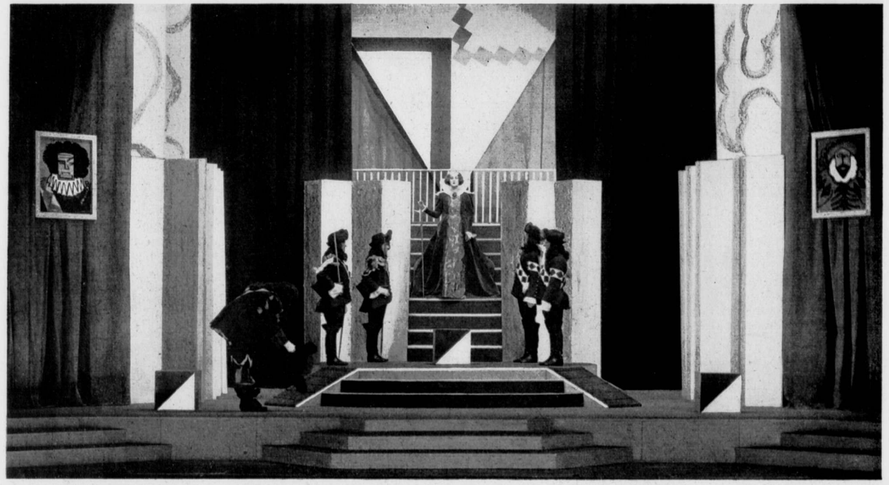

MARLBOUROUGH S'EN VA-T-EN GUERRE BIJ HET THEATRE DU MARAIS — JULES DELACRE

BEELDEKENS UIT HET LEVEN VAN ST. FRANCISCUS — HUWELIJK MET DE BLIJDE ARMOEDE

MARLBOUROUGH S'EN VAT-EN-GUERRE — REGIE DE MEESTER; DECOR MOULAERT

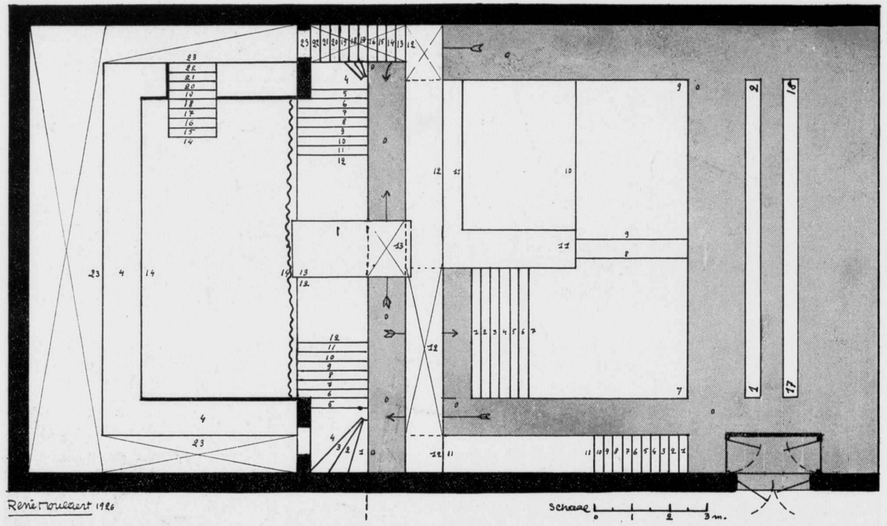

HET GEDING VAN ONZEN HEER OPGEVOERD DOOR DE CATHARINISTEN

DE MEESTER-MOULAERT

merkelijke eenheid van figuranten en publiek kregen de scènes van het proces en vooral de bespotting Christi actueele waarde.

De architect Philibert heeft, in samenwerking met René Moulaert, een volks-schouwburg ontworpen, uitgaande van dezelfde beginselen, die leidden tot de constructieve regie van het Vlaamsche Volkstooneel. Er zijn 1400 zitplaatsen; best mogelijke zichtbaarheid van het tooneel. Het tooneel is vierkantig en in een der hoeken van de zaal gelegen. Geen voorgordijn; geen manteau d'Harlequin. De wanden van de zaal zetten zich ononderbroken voort in die van het tooneel; ze zijn glad en kleurloos en kunnen dienen voor projectie van teksten of beelden. Het spel geschiedt vrij in de ruimte; het changeeren gebeurt, bij verdonkerd tooneel, door hooge, smalle deuren in de beide tooneel-wanden; deze deuren kunnen, tijdens het spel, gesloten worden, of open blijven, naar de eischen der belichting. De tooneel-bouw zal meestal vrij in de ruimte staan. Tegen de zoldering, boven zaal en tooneel, hangen ijzeren loopbruggen, voor de bediening van verlichtings-toestellen en hangende requisiten.
Vorm en situatie van het tooneel drijven de actie „op de spits". De beide uitloopers van het tooneel, aan weerszijden van de zaal, vatten het publiek, bij eventueele massa-scènes, in een kring van actie. Dynamische regie en een vast corps geoefende figuranten worden op dit tooneel een vereischte.

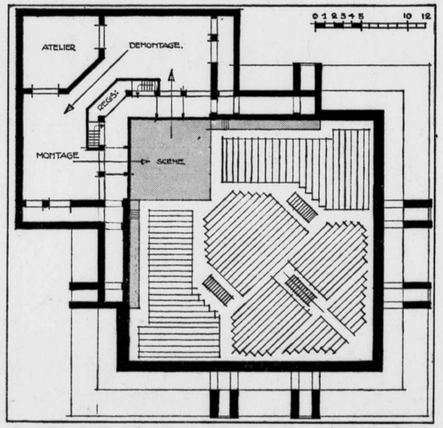

PLAN VOOR EEN VOLKSSCHOUWBURG MOULAERT-PHILIBERT, EERBIEDIG OPGEDRAGEN AAN JACQUES COPEAU

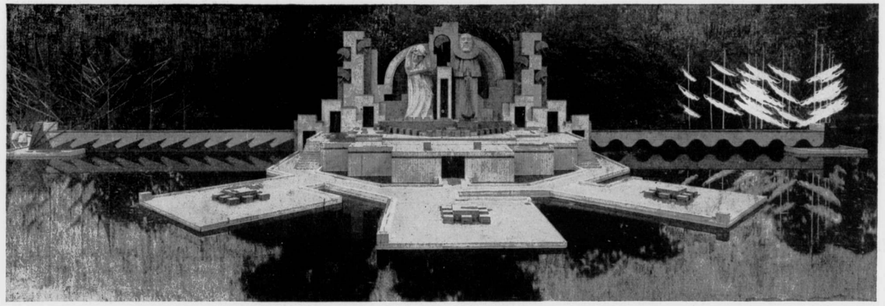

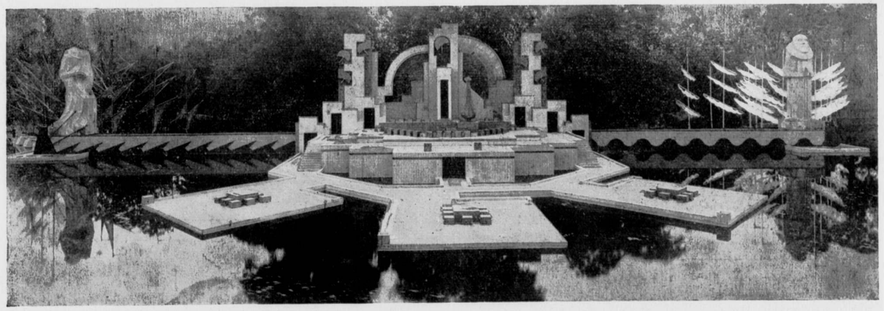

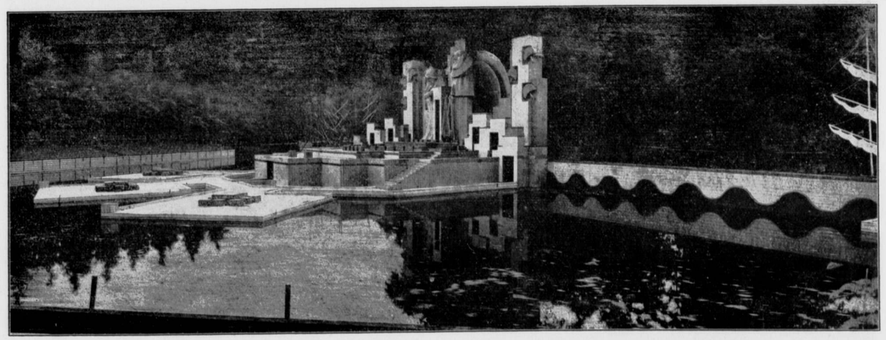

A. Z. SPEL OPGEVOERD DOOR HET LEIDSCH STUDENTENCORPS

REGIE DE MEESTER; ARCH. VAN DE PAUWERT

A. Z. SPEL

GENERALE REPETITIE BIJ DAG

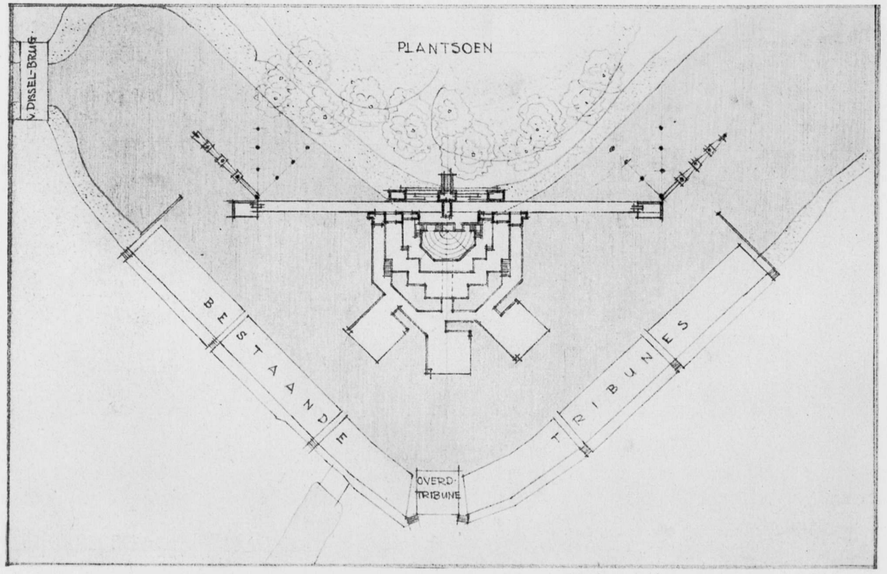

A. Z. SPEL SITUATIE

ARCHITECT HENRI E. VAN DE PAUWERT

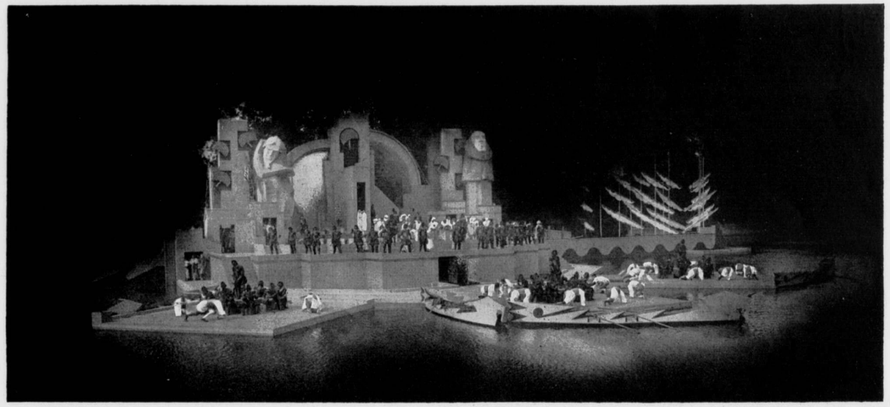

A. Z. SPEL

UITVOERING BIJ NACHT

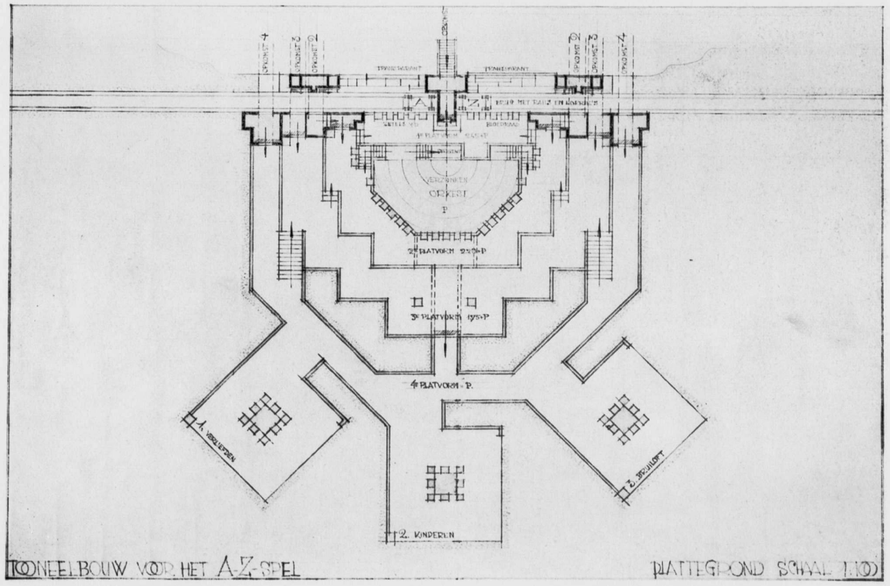

A. Z. SPEL PLATTEGROND TOONEELBOUW

ARCHITECT HENRI E. VAN DE PAUWERT

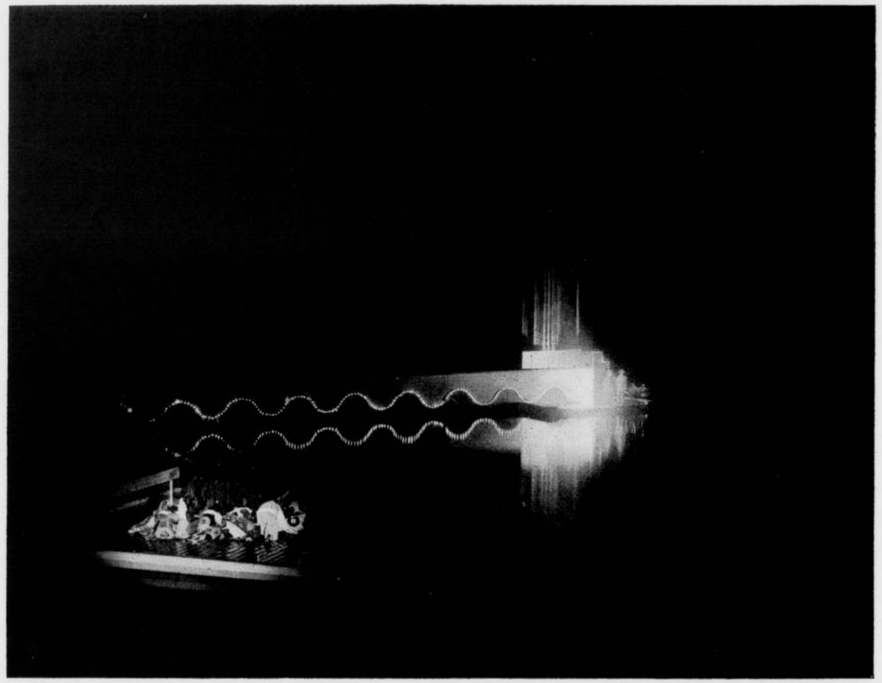

A. Z. SPEL

MOMENT UIT DE 2E AKTE

In de serie lustrum-spelen der Nederlandsche studenten, onderscheidt zich het Leidsche A-Z spel, door consequente doorvoering van een eenmaal gekozen grondgedachte en door uitmuntende situatie en zuivere architectuur van het theater.
Onderwerp van het spel, was de strijd tusschen Spanjaarden en Geuzen om het bezit der Nederlandsche veste, maar on-historisch en zeer algemeen opgevat, als een spel van oorlog en vrede, van leven en dood. Getracht werd, door mechaniseering der speelwijze, aan dit door dilettanten uitgevoerd spel, toch voldoende kracht en draagwijdte te geven, om een publiek van vijfduizend man te boeien. Alle individueel spel was vermeden. De hoofdpersonen, Alva en Zwijger, waren twaalf meter hooge, beweegbare figuren; voor het overige werd er gewerkt met collectief optredende groepen, wier actie streng rhythmis geregleerd was. Het geheele spel werd beheerscht door rhythme. Alle uitbeeldingen waren ontdaan van hun toevallige verschijningen, tot alleen de rhythmische kern overbleef.
De afwezigheid van een geschikt speelterrein te land bracht van zelf de gedachte op een waterspel. Ik geloof, dat voor dit Geuzen-spel geen betere, meer nationale theater-vorm te vinden zou zijn geweest, dan die waartoe de situatie van de Leidsche singel ons bracht. Het door de tribunes ingesloten water-vlak bewees niet alleen uitnemende diensten als klank-bord en als spiegelvlak (er werd bij avond gespeeld), maar veroorloofde ook een rationeele, architectonische en tooneelmatige uitbouw der verschillende, meestal simultaan bespeelde, terrassen, dammen en eilanden en gaf bovendien aan de geheele vertooning een eigenaardig, Hollandsch karakter, dat niet gemakkelijk weer te bereiken zal zijn.
De plaatsing van den dirigent, in het hart van het bouwsel, veruiterlijkte de rhythmische compositie van het spel.

GLAS IN LOOD
A. J. A. HEETMAN
PIETER DE RAADTSTRAAT 49
||| ROTTERDAM |||

HOLLANDSCHE BETONMAATSCHAPPIJ
's-GRAVENHAGE
GROOT HERTOGINNELAAN 258
--- TELEFOON 33830 ---
TELEGR. ADRES: BETONIJZER
AFDEELING WEGEN
BITUMINEUZE WEGBEDEKKINGEN
OP FUNDEERING
VAN IEDER GEWENSCHT TYPE

OTIS-LIFTEN
ELECTRISCH OF HYDRAULISCH
DE ZEKERSTE IN BEDRIJF
DE AANGENAAMSTE IN WERKING
DE ZUINIGSTE IN STROOM-VERBRUIK EN ONDERHOUD
REEDS ZIJN IN WERKING OVER DE GEHEELE WERELD MEER DAN
151000 LIFTEN
IN EUROPA MEER DAN
31000 LIFTEN
(HIERONDER ZIJN NIET GEREKEND DE SPIJSLIFTEN)
FRED. STIELTJES EN Co
KEIZERSGRACHT 745—7, TEL. 237 N.
AMSTERDAM

N. V.
ALBETAM
BAGGER- EN BOUWMAATSCHAPPIJ
DEN HAAG - NASSAUPLEIN 30
TELEFOON 17780/81
OPSLAGPLAATSEN TE DORDRECHT
TERREIN „DE STAART", TELEFOON 983

N.V. BREEDVELD'S
FABRIEK „BIJ ST. LAURENS"
BETIMMERINGEN
VITRINES
ROTTERDAM
ROCHUSSENSTR. 109 TELEF. 34871

N.V. FABRIEK VAN
SANITAIRE
VLOEREN
V/H VOLKING & Co.
KANTOOR, MAGAZIJN EN TOONKAMER
LELIEGRACHT 39 - AMSTERDAM
TELEFOON 46163 - GEVESTIGD SEDERT 1903

IMITATIE RUBBER
LINOLEUM
RUBBER
GRANITO
ESTRICH
LITOSILO
GARRELIN
VLOEREN
ALLES DOOR EIGEN VAKKUNDIGE WERKLIEDEN GELEGD
SUBERLINO ALS ONDERLAAG VAN LINOLEUM
BEZOEKT ONZE TOONKAMER EN VRAAGT PRIJZEN

N.V.
DUST
MEUBELFABRIEK
BLOEMGRACHT
N° 129-141 H
MODELKAMERS
LEIDSCHESTRAAT
A'DAM

J. F. SEMEIJ
ONTWERPER
ATELIERS VOOR
MODERNE
WEEFSELS,
GOBELINS,
TAPIJTEN
KUNSTWEEFSELS
UITVOERING NAAR EIGEN EN GEGEVEN ONTWERPEN
CORRESPONDENTIE-ADRES:
SLEEDOORNSTRAAT 64
'S-GRAVENHAGE
ATELIERS:
ANEMOONSTRAAT 128-143

BOVENAANZICHT VAN DE ST. DOMINICUSKERK, SPUISTRAAT AMSTERDAM, WAARVAN DE DAKVLAKKEN ZIJN AFGEDEKT MET
ZWARE „RU-BER-OID" DAKBEDEKKING
VOORZIEN VAN EEN LAAG GROENE LEISLAG, OPPERVLAKTE RUIM 800 M².
AMERIK. „RU-BER-OID" DAKBEDEKKING
VOOR AFDEKKING VAN STEILE EN HELLENDE DAKEN
RUIM 2.000.000 M². IN NEDERLAND GEDEKT
„RU-BER-OID" CEMENT DAKBEDEKKING
VOOR AFDEKKING VAN GEHEEL VLAKKE DAKEN
TEERVRIJ - ELASTISCH - ISOLEEREND - GEBRUIK VAN ZINK EN LOOD VOOR DEKRANDEN ENZ. OVERBODIG - LANGDURIGE GARANTIE - PRIJSOPGAVE EN INLICHTINGEN KOSTELOOS
„RU-BER-OID" LEIEN IN KLEUREN
ONBREEKBAAR - GERING GEWICHT - ISOLEEREND
VRAAGT MONSTERS EN INLICHTINGEN BIJ
GEBRS KRAMER
HOOFDKANTOOR: ROTTERDAM
MIDDENSTEIGER 16
TEL. 11257-11258-11259-11260
TELEGRAM-ADRES
„RU-BER-OID"
BIJKANTOOR: ARNHEM
BOULEVARD HEUVELINK 147
TELEFOON 3105

FRANK VAN DEN WIJNGAERT

DE MODERNE VLAAMSE HOUTSNIJKUNST

MET EEN VOORWOORD VAN JUST HAVELAAR

FOLIO, 131 BLADZIJDEN, FORMAAT 38 × 25½

HOUTSNEDEN VAN:
FRANS MASEREEL, JORIS MINNE, HENRI VAN STRATEN,
JAN FR. CANTRÉ, VALENTIJN EDGAR VAN UYTVANCK,
JOZEF CANTRÉ, GUSTAAF DE SMET, FRITZ VAN DEN BERGHE

Prijs gecartonneerd f 10.—; gebonden f 12.50

De moderne Nederlandse houtsnijkunst, die men altijd nog het best vertegenwoordigd vindt in het Houtsnijdersnummer van Wendingen, vindt in dit boek zijn noodzakelike aanvulling

UITGEVERIJ C. A. MEES, SANTPOORT

DE DRUKKERIJ DER NAAMLOOZE VENNOOTSCHAP

IPENBUUR & VAN SELDAM

WAAR DIT TIJDSCHRIFT WORDT GEDRUKT, LEVERT
SPOEDIG EN BILLIJK AL UW BENOODIGDE

DRUKWERKEN

DESGEWENSCHT MET BIJLEVERING VAN CLICHÉ'S

IS SPECIAAL INGERICHT VOOR HET DRUKKEN VAN GROOTE OPLAGEN

NIEUWE LOOYERSSTRAAT 47, AMSTERDAM, TELEFOON 42897

W. BOGTMAN
HAARLEM
EMMAKADE
45 45

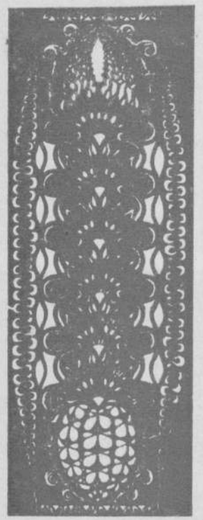

GEBRAND
GESCHILDERD
GLAS

GLAS IN LOOD

SANITAIR TECHNISCH BUREAU
V/H PAFF'S PATENTEN
AMSTERDAM, KEIZERSGR. 293 - TEL. 35830

WENDINGEN
OP SANITAIR TECHNISCH GEBIED

SPECIAAL
LUCHTDRUKRESERVOIR
(OCTR. 1927)
GEEFT 40 % WATER- EN KOSTEN-
BESPARING - STAAT VORSTVRIJ
EN VULT GERUISCHLOOS
LEVERING MET 5 JAAR GARANTIE
CONCURREERENDE PRIJZEN

WENDINGEN

FRANK VAN DEN WIJNGAERT

DE MODERNE VLAAMSE HOUTSNIJKUNST

MET EEN VOORWOORD VAN JUST HAVELAAR

FOLIO, 131 BLADZIJDEN, FORMAAT 38 × 25½

HOUTSNEDEN VAN:
FRANS MASEREEL, JORIS MINNE, HENRI VAN STRATEN,
JAN FR. CANTRÉ, VALENTIJN EDGAR VAN UYTVANCK,
JOZEF CANTRÉ, GUSTAAF DE SMET, FRITZ VAN DEN BERGHE

Prijs gecartonneerd f 10.—; gebonden f 12.50

De moderne Nederlandse houtsnijkunst, die men altijd nog het best vertegenwoordigd vindt in het Houtsnijdersnummer van Wendingen, vindt in dit boek zijn noodzakelike aanvulling

UITGEVERIJ C. A. MEES, SANTPOORT

DE DRUKKERIJ DER NAAMLOOZE VENNOOTSCHAP

IPENBUUR & VAN SELDAM

WAAR DIT TIJDSCHRIFT WORDT GEDRUKT, LEVERT
SPOEDIG EN BILLIJK AL UW BENOODIGDE

DRUKWERKEN

DESGEWENSCHT MET BIJLEVERING VAN CLICHÉ'S

IS SPECIAAL INGERICHT VOOR HET DRUKKEN VAN GROOTE OPLAGEN

NIEUWE LOOYERSSTRAAT 47, AMSTERDAM, TELEFOON 42897

W. BOGTMAN
HAARLEM
EMMAKADE
45 45

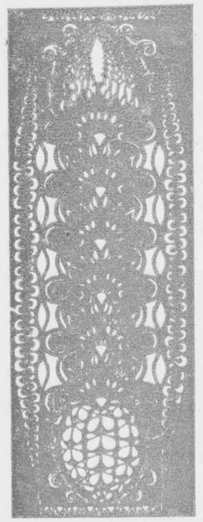

GEBRAND
GESCHILDERD
GLAS

GLAS IN LOOD

SANITAIR TECHNISCH BUREAU
V/H PAFF'S PATENTEN
AMSTERDAM, KEIZERSGR. 293 - TEL. 35830

WENDINGEN
OP SANITAIR TECHNISCH GEBIED

SPECIAAL
LUCHTDRUKRESERVOIR
(OCTR. 1927)
GEEFT 40% WATER- EN KOSTEN-
BESPARING - STAAT VORSTVRIJ
EN VULT GERUISCHLOOS
LEVERING MET 5 JAAR GARANTIE
CONCURREERENDE PRIJZEN

WENDINGEN

WENDINGEN

Bibliotheek
VAN DE
Technische Hoogeschool
DELFT

DENEMARKEN

K4c
165E

1927

C. H. BENZIEN

SPECIALITEIT IN
VEILIGHEIDSLIFTEN
VOOR PERSONEN,
GOEDEREN EN SPIJZEN

VIERWINDENSTRAAT 3 - TEL. 40792
AMSTERDAM

N.V. BREEDVELD'S
FABRIEK BIJ ST. LAURENS
BETIMMERINGEN
VITRINES
ROTTERDAM
ROCHUSSENSTR. 109 TELEF. 34891

N.V. FABRIEK VAN
SANITAIRE
VLOEREN
V/H VOLKING & Co.
KANTOOR, MAGAZIJN EN TOONKAMER
LELIEGRACHT 39 - AMSTERDAM
TELEFOON 46163 - GEVESTIGD SEDERT 1903

IMITATIE RUBBER
LINOLEUM
RUBBER
GRANITO
ESTRICH
LITOSILO
GARRELIN
VLOEREN
ALLES DOOR EIGEN VAKKUNDIGE WERKLIEDEN GELEGD
SUBERLINO ALS ONDERLAAG VAN LINOLEUM
BEZOEKT ONZE TOONKAMER EN VRAAGT PRIJZEN

J. F. SEMEIJ
ONTWERPER
ATELIERS VOOR
MODERNE
WEEFSELS,
GOBELINS,
TAPIJTEN
KUNSTWEEFSELS
UITVOERING NAAR EIGEN EN GEGEVEN ONTWERPEN
CORRESPONDENTIE-ADRES:
PAUWENLAAN 19
'S-GRAVENHAGE
ATELIERS:
ANEMOONSTRAAT 128-143

WENDINGEN

MAANDBLAD · VOOR · BOUWEN · EN · SIEREN = VAN · ARCHITECTURA · ET · AMICITIA

REDACTIE: C. J. BLAAUW - W. M. DUDOK - HILDO KROP - J. F. STAAL - P. VORKINK EN H. C. VERKRUYSEN
WENDINGEN, ORGAAN VAN HET GENOOTSCHAP ARCHITECTURA ET AMICITIA TE AMSTERDAM,
VERSCHIJNT IN DE NEDERLANDSCHE TAAL EN SOMS IN HET FRANSCH, DUITSCH OF ENGELSCH
WENDINGEN WORDT UITGEGEVEN DOOR C. A. MEES TE SANTPOORT. TELEFOON NR. 22220
WENDINGEN WORDT GEDRUKT BIJ DE NAAML. VENN. IPENBUUR EN VAN SELDAM TE AMSTERDAM
ABONNEMENT BIJ DE UITGEVERS OF BIJ DEN BOEKHANDEL. VOOR BELGIE „DE SIKKEL" ANTWERPEN

№ 4

DIT IS NUMMER 4 VAN DE 8STE SERIE (1927) EN GEWIJD AAN DEENSCHE ARCHITECTUUR. MET BEHOUD VAN DE BESTAANDE TYPOGRAFIE NAAR ONTWERP VAN H. TH. WIJDEVELD IS DIT NUMMER SAMENGESTELD DOOR H. C. VERKRUYSEN. DE STOF IS BIJEENGEBRACHT EN DE INLEIDING GESCHREVEN DOOR PROF. DR. IR. D. F. SLOTHOUWER. HET OMSLAG IS UITGEVOERD NAAR EEN TEEKENING VAN S. JESSURUN DE MESQUITA

WENDINGEN

C. H. BENZIEN

SPECIALITEIT IN
VEILIGHEIDSLIFTEN
VOOR PERSONEN,
GOEDEREN EN SPIJZEN

VIERWINDENSTRAAT 3 - TEL. 40792
AMSTERDAM

N.V. BREEDVELD'S
FABRIEK BIJ ST. LAURENS
BETIMMERINGEN
VITRINES
ROTTERDAM
ROCHUSSENSTR. 109 TELEF. 34871

N.V. FABRIEK VAN
SANITAIRE
VLOEREN
V/H VOLKING & Co.
KANTOOR, MAGAZIJN EN TOONKAMER
LELIEGRACHT 39 - AMSTERDAM
TELEFOON 46163 - GEVESTIGD SEDERT 1903

IMITATIE RUBBER
LINOLEUM
RUBBER
GRANITO
ESTRICH
LITOSILO
GARRELIN
VLOEREN
ALLES DOOR EIGEN VAKKUNDIGE WERKLIEDEN GELEGD
SUBERLINO ALS ONDERLAAG VAN LINOLEUM
BEZOEKT ONZE TOONKAMER EN VRAAGT PRIJZEN

J. F. SEMEIJ
ONTWERPER
ATELIERS VOOR
MODERNE
WEEFSELS,
GOBELINS,
TAPIJTEN
KUNSTWEEFSELS
UITVOERING NAAR EIGEN EN GEGEVEN ONTWERPEN
CORRESPONDENTIE-ADRES:
PAUWENLAAN 19
'S-GRAVENHAGE
ATELIERS:
ANEMOONSTRAAT 128-143

WENDINGEN

MAANDBLAD · VOOR · BOUWEN · EN · SIEREN = VAN · ARCHITECTURA · ET · AMICITIA

REDACTIE: C. J. BLAAUW - W. M. DUDOK - HILDO KROP - J. F. STAAL - P. VORKINK EN H. C. VERKRUYSEN
WENDINGEN, ORGAAN VAN HET GENOOTSCHAP ARCHITECTURA ET AMICITIA TE AMSTERDAM, VERSCHIJNT IN DE NEDERLANDSCHE TAAL EN SOMS IN HET FRANSCH, DUITSCH OF ENGELSCH
WENDINGEN WORDT UITGEGEVEN DOOR C. A. MEES TE SANTPOORT. TELEFOON NR. 22220
WENDINGEN WORDT GEDRUKT BIJ DE NAAML. VENN. IPENBUUR EN VAN SELDAM TE AMSTERDAM
ABONNEMENT BIJ DE UITGEVERS OF BIJ DEN BOEKHANDEL. VOOR BELGIE „DE SIKKEL" ANTWERPEN

No 4

DIT IS NUMMER 4 VAN DE 8STE SERIE (1927) EN GEWIJD AAN DEENSCHE ARCHITECTUUR. MET BEHOUD VAN DE BESTAANDE TYPOGRAFIE NAAR ONTWERP VAN H. TH. WIJDEVELD IS DIT NUMMER SAMENGESTELD DOOR H. C. VERKRUYSEN. DE STOF IS BIJEENGEBRACHT EN DE INLEIDING GESCHREVEN DOOR PROF. DR. IR. D. F. SLOTHOUWER. HET OMSLAG IS UITGEVOERD NAAR EEN TEEKENING VAN S. JESSURUN DE MESQUITA

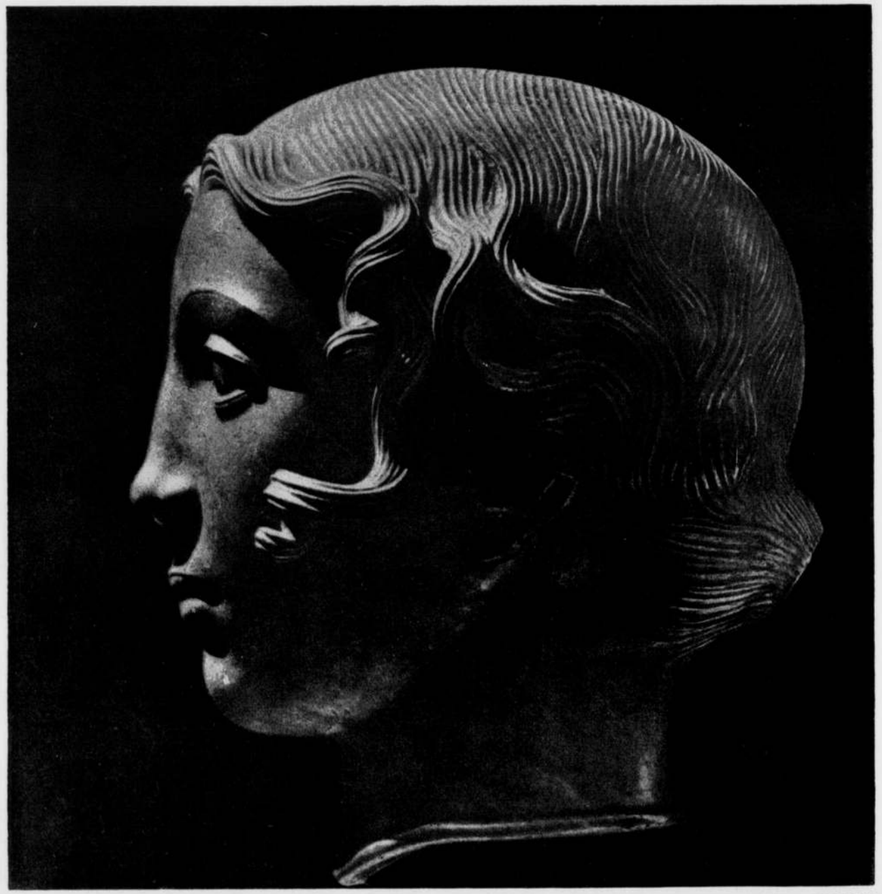

PROF. UTZON FRANK

AFRODITE

MEDDELELSER

DEENSCHE BOUWKUNST

Het is zeer moeielijk, zoo niet onmogelijk, een ander volk te leeren begrijpen ook al tracht men zich zonder vooroordeel open te stellen. En het is daarom twijfelachtig of men het recht heeft de moderne architectuur van een ander volk met enkele voorbeelden te willen qualificeeren. Wanneer dit intusschen hier toch getracht wordt ten opzichte van de moderne deensche architectuur dan mogen daarvoor eenige verontschuldigingen worden aangevoerd. In de eerste plaats is het deensché volkskarakter zoo na aan het onze verwant als wellicht met geen ander volk het geval is. Ten tweede hebben wij het groote voorrecht gehad door jarenlange zeer intieme banden dit volk en zijn kunstenaars te leeren kennen en waardeeren. Ten derde is er een groote mogelijkheid, zoo niet waarschijnlijkheid, dat een beter begrijpen van de waarden verborgen in het werk van onze deensche collega's onze eigen bouwkunst ten goede kan komen.

Wanneer men zich nu echter zet tot de taak om in een enkel nummer een overzicht te geven, waarbij men dus aan een zeker aantal afbeeldingen gebonden is, dan blijkt dat het doen van een keuze speciaal in dit geval bijzonder moeielijk en daarmede welhaast onverantwoordelijk wordt. In de moderne deensche architectuur ontbreekt, nog sterker dan bij ons, een bindende lijn. Wel kan men constateeren dat revolutionaire opvattingen tot de groote uitzonderingen behooren, reden waarom hiervan ook geen voorbeeld wordt gegeven. Doch dit is slechts een negatieve uitspraak. Er is getracht door de keuze der afbeeldingen een gemeenschappelijk streven te doen aanvoelen. Van volledigheid is geen sprake, het is ook niet de bedoeling geweest om alleen het allerbeste van één bepaalde geestesrichting te geven en een historische lijn ontbreekt. Had men deze laatste willen opzoeken dan had men zeker moeten beginnen met het Raadhuis van Kopenhagen door Martin Nyrop, waarin de verheerlijking van het materiaal en de ambachtelijke zuiverheid voor het eerst weder op grootsche wijze tot uiting is gekomen. Zeldzaam sterk komt in het karakter der moderne deensche architectuur de eenheid der tegendeelen naar voren. De twee tegendeelen, die elkaar aanvullen, de innigheid der middeleeuwen tegenover de heidensche vreugde der klassieke oudheid. Deze twee gevoelens zijn tegenover elkaar geplaatst in de eerste twee afbeeldingen, de vrouwenkop van Utzon-Frank en de muurschildering van Joachim Skovgaard in den Dom van Viborg.

Het is wel met reden dat de reeks der afbeeldingen geopend wordt met een beeldhouwwerk van den jeugdigen directeur der Academie te Kopenhagen, het instituut waar de architecten hun opleiding ontvangen. In dit werk van Utzon-Frank is de verwantschap met sommige vrij vroege klassieke sculptuur opvallend. Men mag echter niet concludeeren dat deze kop typeerend zou zijn voor dezen kunstenaar en allerminst voor de geheele deensche sculptuur der latere jaren. Er is in Utzon-Frank zooveel, dat aansluit bij Germaansche gevoelens en in welke richting zich zijne denkbeelden zullen ontwikkelen is zeker nog niet te voorzien. Het weergeven van dezen kop is bedoeld als tegenwicht tegenover de muurschildering van Joachim Skovgaard. Deze laatste, een zoon van den schilder P. C. Skovgaard, is in 1856 geboren. Op zijn negen en dertigste jaar kreeg hij de opdracht voor de beschildering der gerestaureerde romaansche kerk van Viborg. Hij is, vóór alles, de schepper der Engelenfiguur; stralend en heilig zijn zijne Engelen. Groot en gedragen is zijn rhythme en het is alsof zijne figuren luisteren naar de muziek der posaunen. Het is een groote vreugde dat wij van den bejaarden kunstenaar nog een groot werk, dat nu in uitvoering is, mogen verwachten: de beschilderingen van den romaanschen Dom te Lund in Zuid-Zweden.

Omdat het meest belangwekkende gebouw der latere jaren zeer zeker de Politigaard is, het groote politiegebouw te Kopenhagen, zijn van deze merkwaardige schepping verschillende afdeeldingen gegeven. De opzet van den plattegrond is van Prof. Hack Kampmann, die na zijn

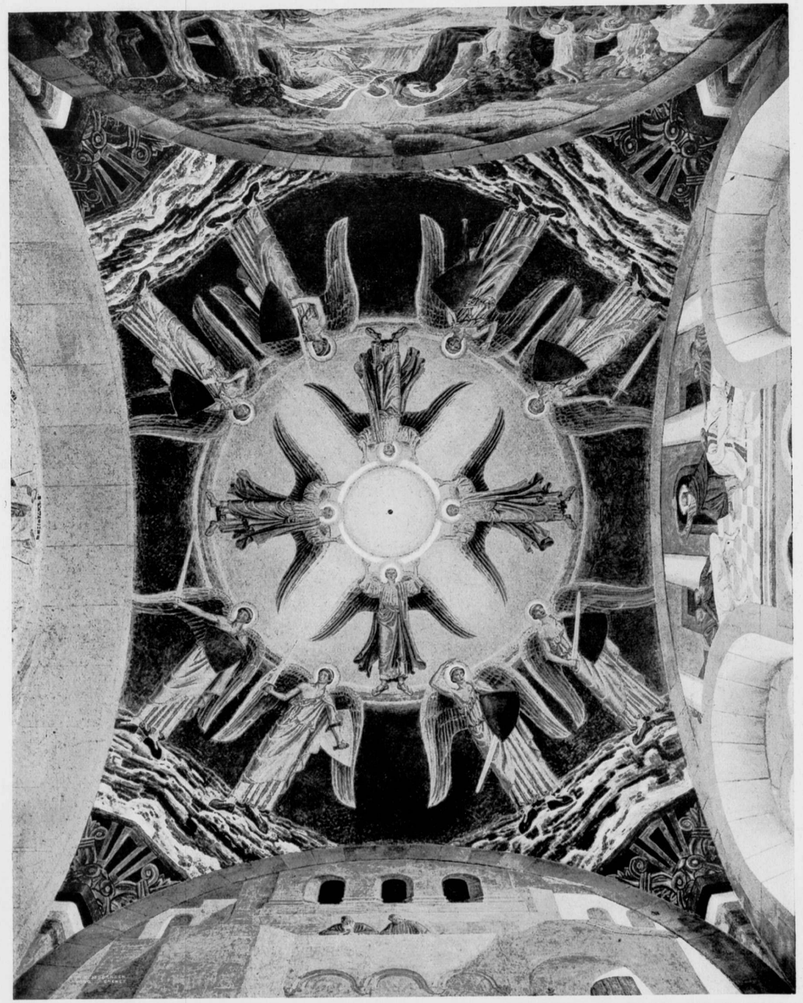

JOAKIM SKOVGAARD

GEWELF BESCHILDERING; DOM TE VIBORG

JOAKIM SKOVGAARD

DETAIL BESCHILDERING; DOM TE VIBORG

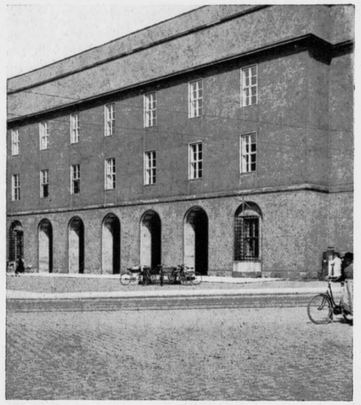

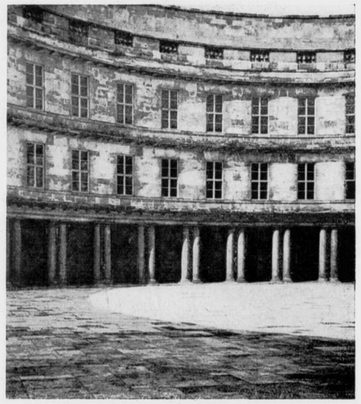

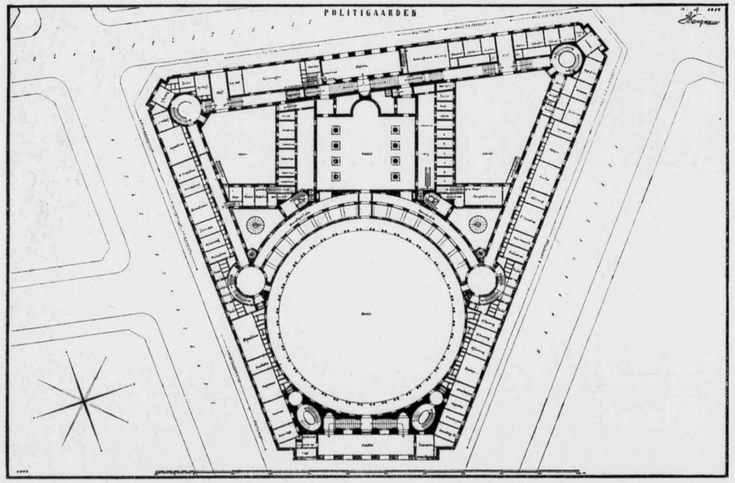

POLITIEGEBOUW TE KOPENHAGEN ONTWORPEN ONDER LEIDING VAN PROF. HACK KAMPMANN † 1920.
UITGEVOERD ONDER LEIDING VAN AAGE RAFN, HOLGER JACOBSEN, H. J. KAMPMANN

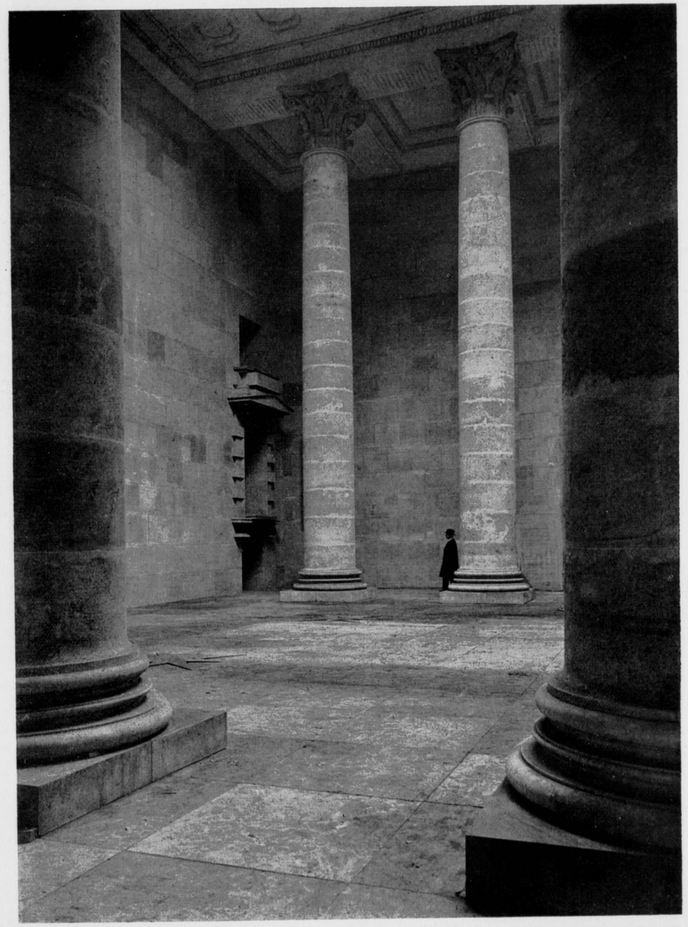

POLITIEGEBOUW TE KOPENHAGEN

DE RECHTHOEKIGE BINNENPLAATS

POLITIEGEBOUW TE KOPENHAGEN VOORHAL

eerste schetsen overleed. Het denkbeeld van den grooten ronden Palladiaanschen cour is van hem. Kampmann is altijd een zoekende geest geweest, zooals uit al zijn werk blijkt, waarvan hier alleen genoemd mag worden, zonder afbeeldingen, de uitbreiding van den Carlsberg-Glyptotheek te Kopenhagen. Na den dood van den ontwerper werd het project verder uitgewerkt door zijn zoons en door Aage Rafn. Bij deze uitwerking zijn, terwille der bezuiniging, eenige zeer principieele wijzigingen aangebracht, o.a. wat de materiaalkeuze betreft. Zoo is de geheele facade, die oorspronkelijk in een geele baksteen bedoeld was, grijs gepleisterd. Wellicht ook door dezen eisch, maar zeer zeker ook door den groei der denkbeelden in de noordelijke landen, is de materiaalbehandeling in een ander stadium gekomen dan in de tijden van het Raadhuis van Nyrop. In het inwendige vinden wij daarvan merkwaardige voorbeelden, zooals het gemarmerd beschilderen der houten deuren. De wandbehandeling met gepolijst hardstuc is van groote voornaamheid en ernst. Er is in dit gebouw een welhaast overdreven drang naar grootheid en naar stilte, welke laatste zoozeer past bij de tragische gebeurtenissen, die zich in dit gebouw, waar ook recht gesproken wordt, afspelen. Men vraagt zich wel af wat dit bouwwerk gemeen heeft met het land, waarin het is opgericht, omdat het zooveel onverwachts vertoont. Maar toch past het in de ontwikkelingslijn der deensche bouwkunst door den uitgesproken drang naar zakelijkheid.

Deze laatste vinden wij terug in vele andere werken der jongeren, waarvan wij gekozen hebben de etagehuizen van Fisker en Baumann. Men is allicht geneigd om, met alle waardeering voor de bescheidenheid, die uit deze

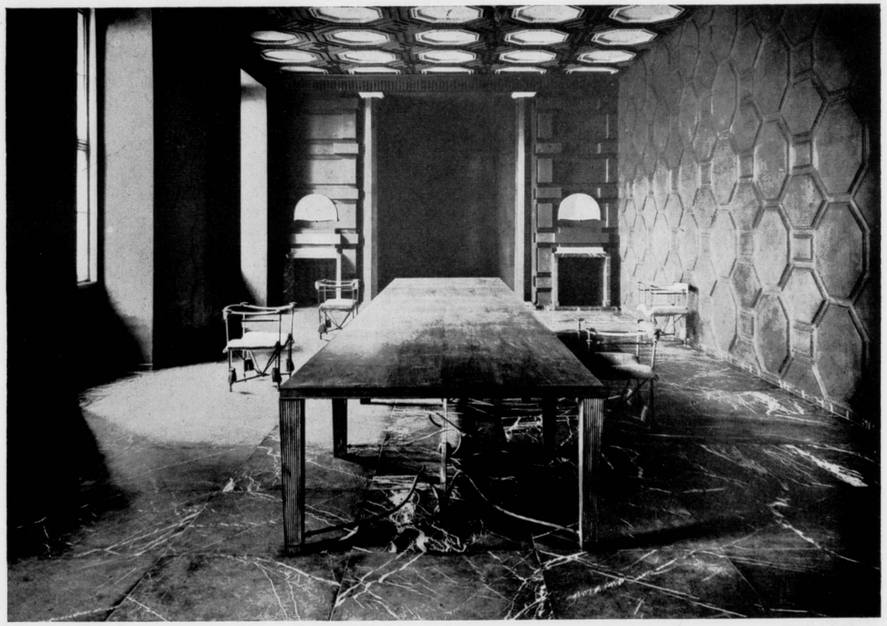

POLITIEGEBOUW TE KOPENHAGEN VERGADERZAAL

werken spreekt, zich onvoldaan te gevoelen door een gebrek aan fantasie. Vooral voor de Hollanders zou dit het geval kunnen zijn. Er is intusschen fantasie en romantiek te over in het deensche volkskarakter; wie kent niet de sprookjes van H. C. Andersen? Maar deze uit zich meer in verhouding, kleur en profileering, dan in den vorm. Als een duidelijk voorbeeld van den levenden zin voor romantiek is hier weergegeven de Grundvigskerk van Klint, die in deze jaren werd gebouwd. Van den zoo fantasievollen, zoo jong gestorven Prof. Petersen geven wij hier den kunsthandel, die helaas als zoodanig niet meer bestaat.

Dit allen zijn bouwwerken van min of meer monumentaal karakter. Daarnaast komt van het beste uit het deensche gemoed naar voren in de simpele woonhuizen, zooals die hier gegeven zijn van Baumann, Holsöe en Hjejle & Rosenkjaer, welke namen met vele anderen aangevuld zouden kunnen worden. In deze werken treedt de kunstenaar zoo weinig mogelijk naar voren, de architect is geheel de dienaar van zijn opgave en het is opvallend, hoezeer in geheel Denemarken deze landhuizen zich aanpassen aan het landschap, waardoor veelal een zoo ongestoorde schoonheid bereikt wordt als in weinig andere zoo dicht bevolkte landen het geval is.

Het zijn slechts enkele voorbeelden, die hier zijn gegeven en het verband ertusschen lijkt wel zeer vaag. Zeer zeker had ook hier en daar een andere keuze gedaan kunnen zijn. Toch hebben wij niet geschroomd deze vogels van diverse pluimage te doen kennen: tezamen zingen zij een lied, waarin het geloof aan de schoonheid van dit zoo onbegrijpelijke leven zeer zuiver tot uiting komt.

D. F. SLOTHOUWER.

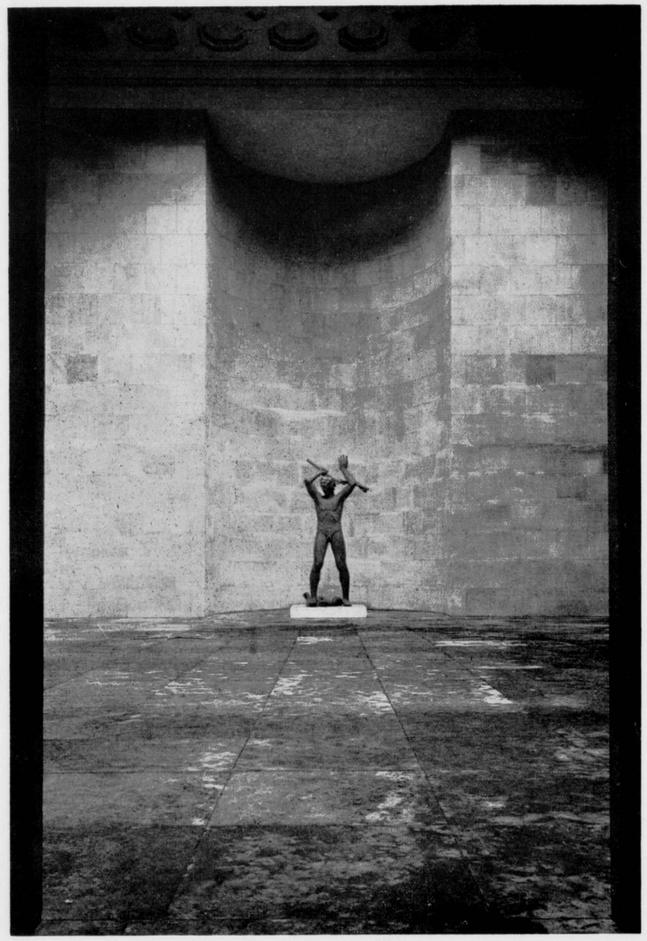

POLITIEGEBOUW TE KOPENHAGEN. RECHTHOEKIGE BINNENPLAATS MET BEELD v. UTZON FRANK

POLITIEGEBOUW TE KOPENHAGEN

DEUR EERSTE VERDIEPING

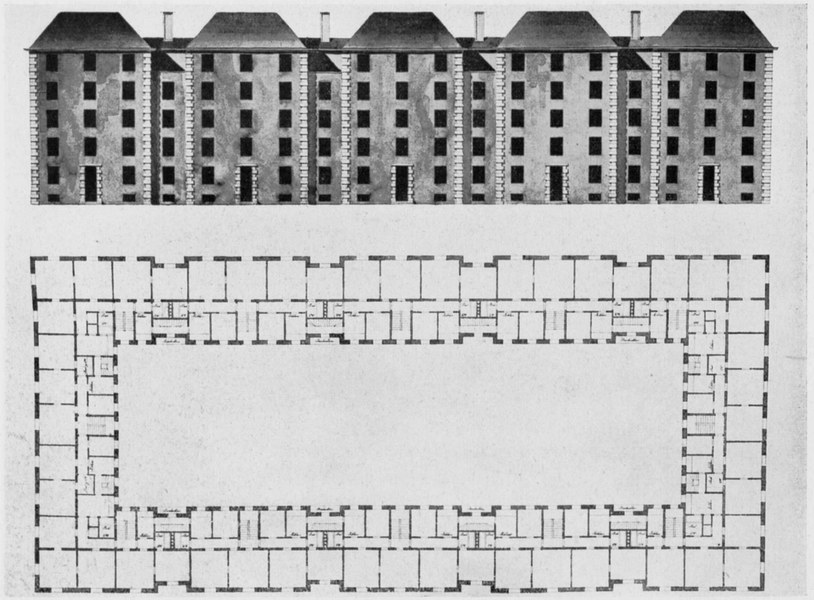

KAJ FISKER

ONTWERP ÉTAGE-WONINGEN TE KOPENHAGEN

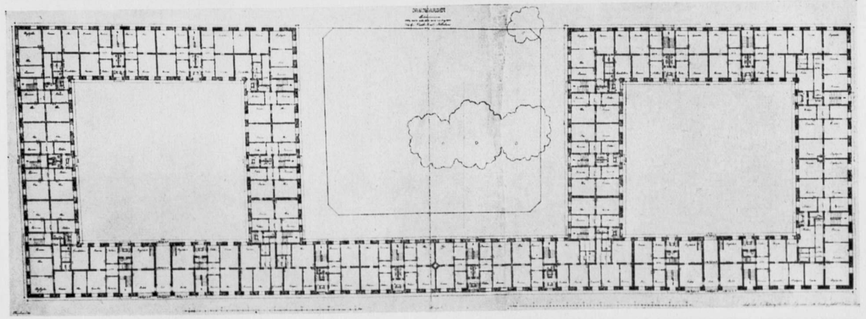

KAJ FISKER

ÉTAGE-WONINGEN TE KOPENHAGEN (JOGTGAARDEN)

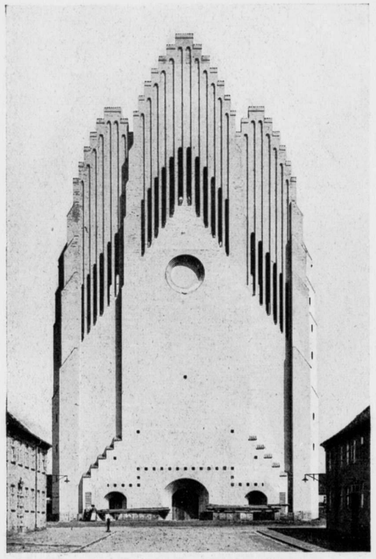

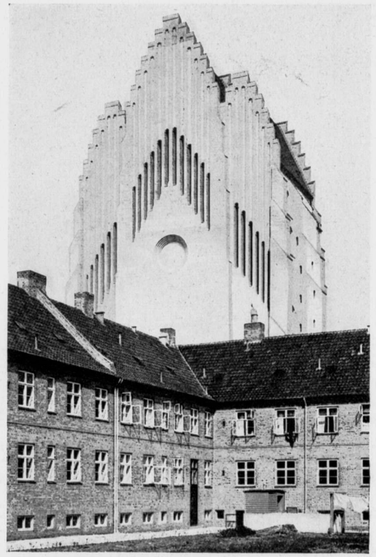

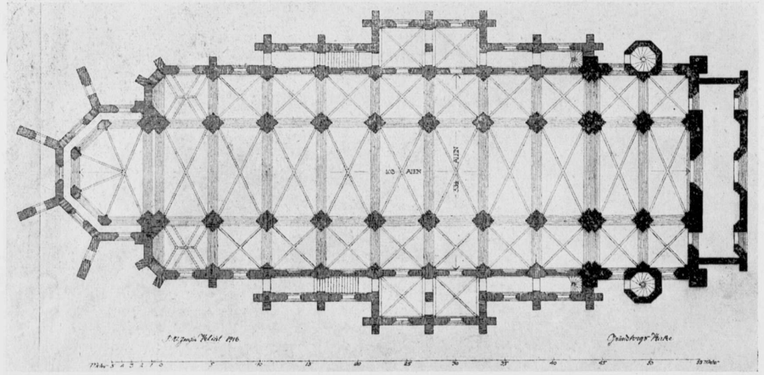

P. V. JENSEN KLINT

GRUNDTVIGS KERK TE KOPENHAGEN

PROF. CARL PETERSEN EN KAARE KLINT

INTERIEUR DEENSCHE KUNSTHANDEL TE KOPENHAGEN

POUL BAUMANN

LANDHUIS TE KÖKKEDAL

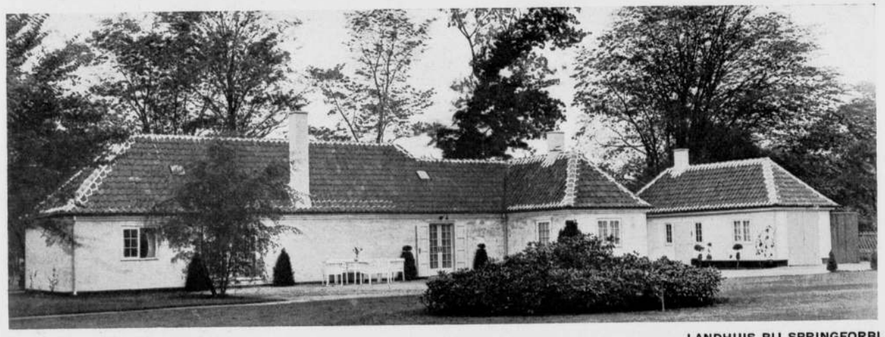

TH. HJEJLE EN N. ROSENKJAER

LANDHUIS BIJ SPRINGFORBI

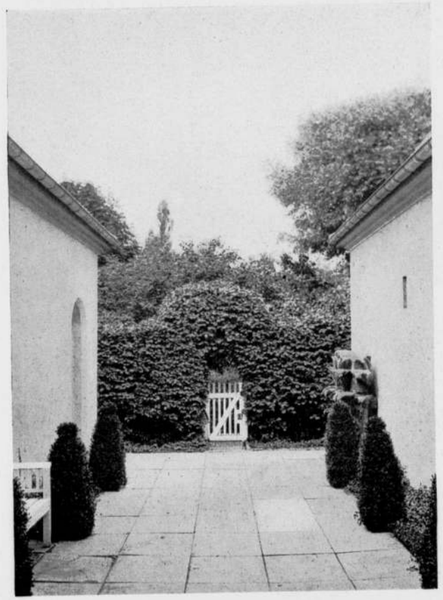

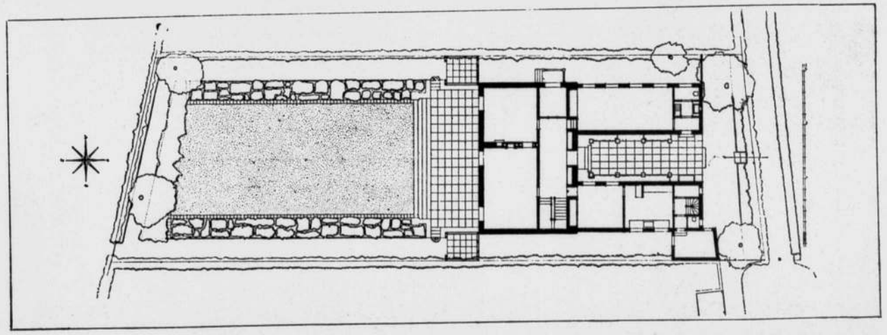

POUL HOLSÖE

HUIS VAN DEN ARCHITECT TE VALBY

POUL BAUMANN

WINKEL TE KOPENHAGEN

LINOLEUM
KROMMENIE

N.V.
DUST
MEUBELFABRIEK
BLOEMGRACHT
N° 129-141 H
MODELKAMERS
LEIDSCHESTRAAT
A'DAM

OTIS-LIFTEN
ELECTRISCH OF HYDRAULISCH
DE ZEKERSTE IN BEDRIJF
DE AANGENAAMSTE IN WERKING
DE ZUINIGSTE IN STROOM-VERBRUIK EN ONDERHOUD
REEDS ZIJN IN WERKING OVER DE GEHEELE WERELD MEER DAN
151000 LIFTEN
IN EUROPA MEER DAN
31000 LIFTEN
(HIERONDER ZIJN NIET GEREKEND DE SPIJSLIFTEN)
FRED. STIELTJES EN Co
KEIZERSGRACHT 745-7. TEL. 237 N.
AMSTERDAM

N. V.
ALBETAM
BAGGER- EN BOUWMAATSCHAPPIJ
DEN HAAG - NASSAUPLEIN 30
TELEFOON 17780/81
OPSLAGPLAATSEN TE DORDRECHT
TERREIN „DE STAART", TELEFOON 983

SCHOOLGEBOUW AAN DE LEKSTRAAT TE SCHIEDAM, WAARVAN DE PLATTE DAKEN IN 1923 AFGEDEKT ZIJN MET

„RU-BER-OID" CEMENT DAKBEDEKKING

OPPERVLAKTE PLM. 900 M².

„RU-BER-OID" CEMENT DAKBEDEKKING

IS DE BEDEKKING, WELKE IN HOOGE MATE ISOLEERT. DEZE BEDEKKING IS BOVENDIEN PAPIER- EN TEERVRIJ EN BLIJVEND ELASTISCH, TERWIJL DE KLEEFSTOF ZELFS BIJ DE HOOGSTE ZONNEHITTE NIET AFLOOPT - TIENDUIZENDEN VIERKANTE METERS OPPERVLAK WERDEN REEDS GEDEKT - REFERENTIES ZENDEN WIJ U GAARNE OP AANVRAAG, ZOOMEDE KOSTELOOZE BEGROOTING

AMERIK. „RU-BER-OID" DAKBEDEKKING
VOOR AFDEKKING VAN STEILE EN HELLENDE DAKEN

RUIM 2½ MILLIOEN VIERKANTE METERS IN NEDERLAND GEDEKT

„RU-BER-OID" LEIEN IN KLEUREN
ONBREEKBAAR - GERING GEWICHT - ISOLEEREND

VRAAGT MONSTERS EN INLICHTINGEN BIJ

GEBRS KRAMER

HOOFDKANTOOR: ROTTERDAM
MIDDENSTEIGER 16
TEL. 11257-11258-11259-11260

TELEGRAM-ADRES
„RU-BER-OID"

BIJKANTOOR: ARNHEM
BOULEVARD HEUVELINK 147
TELEFOON 3105

W. BOGTMAN
HAARLEM
EMMAKADE
45 45

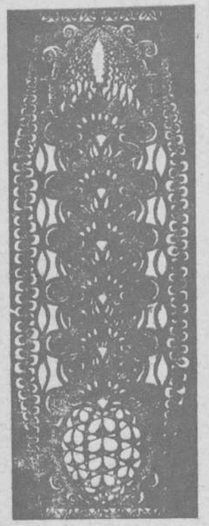

GEBRAND
GESCHILDERD
GLAS

GLAS IN LOOD

DE DRUKKERIJ DER N.V.

IPENBUUR & VAN SELDAM

WAAR DIT TIJDSCHRIFT
WORDT GEDRUKT, LEVERT
SPOEDIG EN BILLIJK
AL UW BENOODIGDE
DRUKWERKEN
DESGEWENSCHT MET BIJ-
LEVERING VAN CLICHÉ'S

IS SPECIAAL INGERICHT VOOR HET
DRUKKEN VAN GROOTE OPLAGEN

NIEUWE LOOIERSSTRAAT 47, AMSTERDAM
TELEFOON 42897

WENDINGEN

SCHOOLGEBOUW AAN DE LEKSTRAAT TE SCHIEDAM, WAARVAN DE PLATTE DAKEN IN 1923 AFGEDEKT ZIJN MET

„RU-BER-OID" CEMENT DAKBEDEKKING

OPPERVLAKTE PLM. 900 M².

„RU-BER-OID" CEMENT DAKBEDEKKING

IS DE BEDEKKING, WELKE IN HOOGE MATE ISOLEERT. DEZE BEDEKKING IS BOVENDIEN PAPIER- EN TEERVRIJ EN BLIJVEND ELASTISCH, TERWIJL DE KLEEFSTOF ZELFS BIJ DE HOOGSTE ZONNEHITTE NIET AFLOOPT - TIENDUIZENDEN VIERKANTE METERS OPPERVLAK WERDEN REEDS GEDEKT - REFERENTIES ZENDEN WIJ U GAARNE OP AANVRAAG, ZOOMEDE KOSTELOOZE BEGROOTING

AMERIK. „RU-BER-OID" DAKBEDEKKING
VOOR AFDEKKING VAN STEILE EN HELLENDE DAKEN

RUIM 2½ MILLIOEN VIERKANTE METERS IN NEDERLAND GEDEKT

„RU-BER-OID" LEIEN IN KLEUREN
ONBREEKBAAR - GERING GEWICHT - ISOLEEREND

VRAAGT MONSTERS EN INLICHTINGEN BIJ

GEBRS KRAMER

HOOFDKANTOOR: ROTTERDAM
MIDDENSTEIGER 16
TEL. 11257-11258-11259-11260

TELEGRAM-ADRES
„RU-BER-OID"

BIJKANTOOR: ARNHEM
BOULEVARD HEUVELINK 147
TELEFOON 3105

W. BOGTMAN
HAARLEM
EMMAKADE
45 45

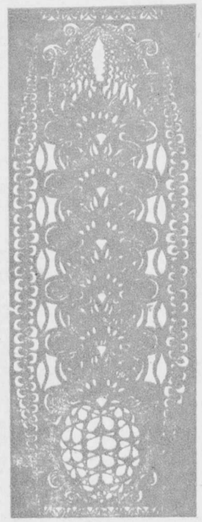

GEBRAND
GESCHILDERD
GLAS

GLAS IN LOOD

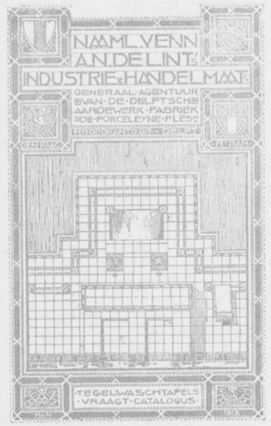

DE DRUKKERIJ DER N.V.

IPENBUUR & VAN SELDAM

WAAR DIT TIJDSCHRIFT
WORDT GEDRUKT, LEVERT
SPOEDIG EN BILLIJK
AL UW BENOODIGDE
DRUKWERKEN
DESGEWENSCHT MET BIJ-
LEVERING VAN CLICHÉ'S

IS SPECIAAL INGERICHT VOOR HET
DRUKKEN VAN GROOTE OPLAGEN

NIEUWE LOOIERSSTRAAT 47, AMSTERDAM
TELEFOON 42897

WENDINGEN

WENDINGEN

ZWEDEN

N. V. NEDERLANDSCHE
AANNEMING MAATSCHAPPIJ
VOORHEEN FIRMA H. F. BOERSMA
DIRECTEUREN: J. HORNSTRA EN IR. H. G. A. TREEP C. I.

HOOFDKANTOOR: 'S-GRAVENHAGE, MUZENSTRAAT 33
TELEGR.-ADR. „NEDAM" TELEFOON 12153
BIJKANTOREN TE SOERABAYA EN WELTEVREDEN

KANTOORGEBOUWEN, VILLA'S, WONINGEN,
GEWAPEND BETON-, UTILITEITS- EN WATER-
BOUWKUNDIGE WERKEN

N.V. BREEDVELD'S
FABRIEK BIJ ST. LAURENS
BETIMMERINGEN
VITRINES
ROTTERDAM
ROCHUSSENSTR. 109 TELEF. 34891

LINOLEUM
KROMMENIE

WENDINGEN

MAANDBLAD VOOR BOUWEN EN SIEREN VAN ARCHITECTURA ET AMICITIA

REDACTIE: C. J. BLAAUW - W. M. DUDOK - HILDO KROP - J. F. STAAL - P. VORKINK EN H. C. VERKRUYSEN
WENDINGEN, ORGAAN VAN HET GENOOTSCHAP ARCHITECTURA ET AMICITIA TE AMSTERDAM,
VERSCHIJNT IN DE NEDERLANDSCHE TAAL EN SOMS IN HET FRANSCH, DUITSCH OF ENGELSCH
WENDINGEN WORDT UITGEGEVEN DOOR C. A. MEES TE SANTPOORT. TELEFOON NR. 22220
WENDINGEN WORDT GEDRUKT BIJ DE NAAML. VENN. IPENBUUR EN VAN SELDAM TE AMSTERDAM
ABONNEMENT BIJ DE UITGEVERS OF BIJ DEN BOEKHANDEL. VOOR BELGIE „DE SIKKEL" ANTWERPEN

No 5

DIT IS NUMMER 5 VAN DE 8STE SERIE (1927) EN GEWIJD AAN ZWEEDSCHE ARCHITECTUUR. MET BEHOUD VAN DE BESTAANDE TYPOGRAFIE NAAR ONTWERP VAN H. TH. WIJDEVELD IS DIT NUMMER SAMENGESTELD DOOR H. C. VERKRUYSEN. DE STOF IS BIJEENGEBRACHT EN DE INLEIDING GESCHREVEN DOOR PROF. DR. IR. D. F. SLOTHOUWER. HET OMSLAG IS UITGEVOERD NAAR EEN TEEKENING VAN S. JESSURUN DE MESQUITA

WENDINGEN

N. V. NEDERLANDSCHE
AANNEMING MAATSCHAPPIJ
VOORHEEN FIRMA H. F. BOERSMA
DIRECTEUREN: J. HORNSTRA EN IR. H. G. A. TREEP C. I.

HOOFDKANTOOR: 'S-GRAVENHAGE, MUZENSTRAAT 33
TELEGR.-ADR. „NEDAM" TELEFOON 12153
BIJKANTOREN TE SOERABAYA EN WELTEVREDEN

KANTOORGEBOUWEN, VILLA'S, WONINGEN,
GEWAPEND BETON-, UTILITEITS- EN WATER-
BOUWKUNDIGE WERKEN

N.V. BREEDVELD'S
FABRIEK BIJ ST. LAURENS
BETIMMERINGEN
VITRINES
ROTTERDAM
ROCHUSSENSTR. 109 TELEF. 34891

LINOLEUM
KROMMENIE

WENDINGEN

MAANDBLAD VOOR BOUWEN EN SIEREN VAN ARCHITECTURA ET AMICITIA

REDACTIE: C. J. BLAAUW - W. M. DUDOK - HILDO KROP - J. F. STAAL - P. VORKINK EN H. C. VERKRUYSEN
WENDINGEN, ORGAAN VAN HET GENOOTSCHAP ARCHITECTURA ET AMICITIA TE AMSTERDAM,
VERSCHIJNT IN DE NEDERLANDSCHE TAAL EN SOMS IN HET FRANSCH, DUITSCH OF ENGELSCH
WENDINGEN WORDT UITGEGEVEN DOOR C. A. MEES TE SANTPOORT. TELEFOON NR. 22220
WENDINGEN WORDT GEDRUKT BIJ DE NAAML. VENN. IPENBUUR EN VAN SELDAM TE AMSTERDAM
ABONNEMENT BIJ DE UITGEVERS OF BIJ DEN BOEKHANDEL. VOOR BELGIE „DE SIKKEL" ANTWERPEN

No 5

DIT IS NUMMER 5 VAN DE 8STE SERIE (1927) EN GEWIJD AAN ZWEEDSCHE ARCHITECTUUR. MET BEHOUD VAN DE BESTAANDE TYPOGRAFIE NAAR ONTWERP VAN H. TH. WIJDEVELD IS DIT NUMMER SAMENGESTELD DOOR H. C. VERKRUYSEN. DE STOF IS BIJEENGEBRACHT EN DE INLEIDING GESCHREVEN DOOR PROF. DR. IR. D. F. SLOTHOUWER. HET OMSLAG IS UITGEVOERD NAAR EEN TEEKENING VAN S. JESSURUN DE MESQUITA

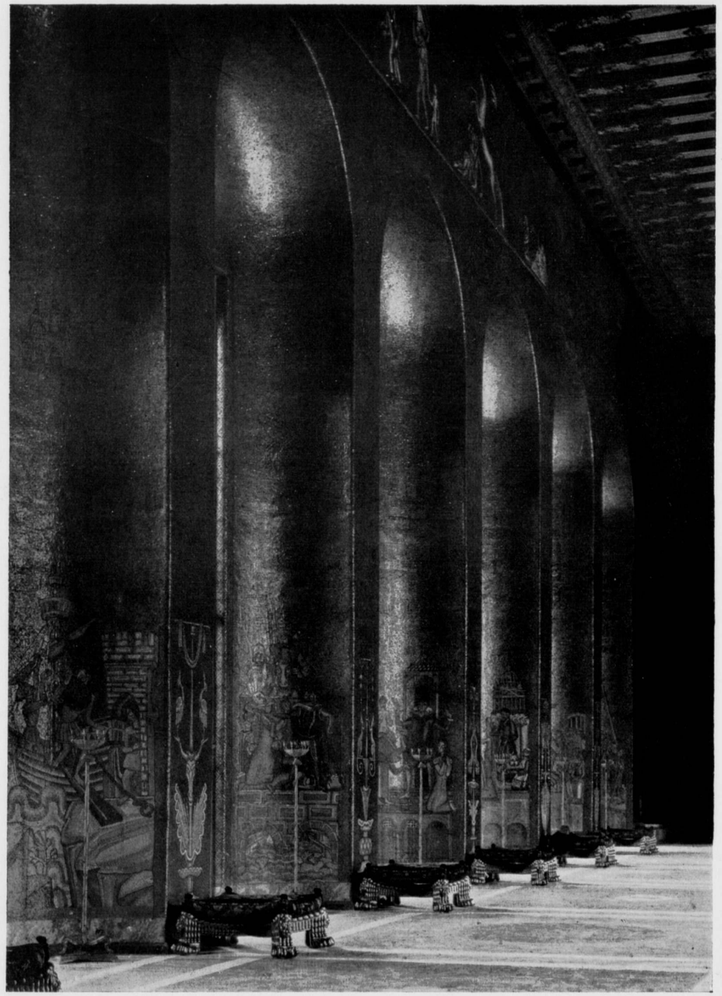

RAGNAR ÖSTBERG STADHUIS STOCKHOLM, GULDEN ZAAL

ZWEEDSCHE BOUWKUNST

Alleen reeds het ontstaan van het Stadhuis van Stockholm rechtvaardigt onze speciale aandacht voor de bouwkunst der latere jaren in Zweden, een bouwkunst, die, als in weinig andere landen, gedragen wordt door de cultureele stroomingen van het geheele volk. Dit Stadhuis is niet een schepping van een enkel mensch, is niet de individueele uiting van een kunstenaar in een zekere periode van zijn ontwikkeling, men voelt hier integendeel hoe de kunstenaar dit werk heeft ondergaan, hoe dit grootsche werk den mensch heeft gevormd.

Terwijl oorspronkelijk bedoeld was, tengevolge van een prijsvraag, dat Ragnar Östberg op die plaats een Justitiegebouw zou maken, begrepen enkelen, waaronder Wallenberg, dat hier de bouwmeester gevonden was, die aan Stockholm haar nieuw Stadhuis zou schenken. En de nieuwe opgave vormde den nieuwen mensch. Zooals de toren van de Amsterdamsche Beurs niet gemaakt is, maar gegroeid, zoo is dit Stadhuis van Stockholm één wonderbaarlijke groei geweest, die tot een bloei geleid heeft zooals nauwelijks in dezen tijd verwacht mocht worden. Deze bloei was wellicht ook alleen mogelijk in dit ongerepte Noorden, waar nog de mensch de stilte der natuur beluistert en zijn lot afwacht. Waar de zomer de extatische vreugde geeft der lichte nachten en waar de winter het sneeuwen lijkkleed spreidt. Waar het besef van de tijdelijkheid der vreugden en van de tijdelijkheid der sluimering de afstand der tijden doet verdwijnen. Men vindt dan ook niet in Zweden de breuk met het oude, zooals men die in Midden-Europa heeft gezocht. Toch zijn er enkelen, die, in negatieven zin, ook in de vormgeving naar iets uitzonderlijks hebben gestreefd, waartegenover degenen staan die zelfs in de totale compositie aansluiting hebben gezocht aan den zeventiende-eeuwschen monumentaalbouw.

Van deze uitersten zijn in dit nummer geen afbeeldingen gegeven, omdat men, tegenover het niet-skandinavische Europa, juist als karakteristiek zweedsch voelt het werk van hen, die met gebruik van oude, in ieder geval verwante vormen, een zeer eigen atmosfeer hebben weten te scheppen.

Als zoodanig is dan in de eerste plaats het Stadhuis van Östberg getoond, een bouwwerk waaraan van 1911-1923 gewerkt is. Bij de beoordeeling van dit gebouw, waarin ongetwijfeld zwakke plaatsen zijn aan te wijzen, zooals de behandeling van het dienstgedeelte, heeft men in de eerste plaats te analyseeren met welk een grandioos meesterschap de compositie der ruimten beheerscht is. Ook vooral in verband met de situatie. Bovendien is opvallend hoezeer getracht is de natuurlijke toevalligheid niet te verstoren, waardoor haast geen rechte hoeken zijn gemaakt. De vorm der torens op de binnenplaats duidt erop, dat rechte hoeken zelfs vermeden zijn teneinde bijzondere optische effecten te verkrijgen.

De interieurs vertoonen de meest verrassende opvolging van ruimten van verschillend karakter. De breede trappen van de binnenplaats leiden naar de groote overdekte hal met hare wanden van roode behakte baksteen, vanwaar de marmeren trap leidt naar de Gulden Zaal met haar goudmozaiken. Men heeft van deze zaal en ook van de Raadzaal met haar open kap en met de zware roode stoffen, die in Venetië werden geweven, gezegd, dat zij niet zweedsch zouden zijn. Maar zij zijn toch ook zeker niet italiaansch, al zou het gebruik van enkele materialen daarop duiden en men doet beter deze ruimten te aanvaarden als een geschenk uit de handen van den bouwmeester.

Dit gebouw is bezield door een nobele hartstocht, die het de schoonheid geeft van alle tijden, zoowel in het late licht der zomernachten als in de duisternis der barre winters, wanneer het stralende licht uit de vensters de witte sneeuwvacht doet schitteren.

Met meer kalmte en welhaast berekening werkt Ivar Tengbom van wien hier de Högalidskerk en het zoo juist gereedgekomen Concertgebouw, beiden te Stockholm, zijn weergegeven. Maar ook hij is een schepper van bezielde ruimten, zooals men vooral voelt in dit statig overwelfde kerkschip, gesteund door de inwendige conterforten, die de diepe raamnissen vormen. Zijn materiaalbehandeling, waarvoor men in Zweden bij de groote vereering voor het goede handwerk steeds de vaklieden vindt, getuigt eveneens van groote verfijning. En alle dekoratieve onderdeelen zijn met veel talent door een groep van medewerkers verzorgd.

Deze Högalidskerk is in vele opzichten een contrast met de Masthuggskerk te Gothenburg van Sigfrid Ericson, een oerkrachtige schepping, als uit den rotsbodem opgegroeid, die het geheele silhouet van deze havenstad beheerscht.

Van de jongeren mogen hier speciaal genoemd worden E. G. Asplund en Hakon Ahlberg. Van den eerste zijn hier afgebeeld zijn Skandia-bioscoop en de kapel op het Enskedekerkhof, beiden intens doorvoeld, het tintelende leven tegenover den rouw van den dood. Ahlberg maakte het prachtige tijdelijke pavilloen voor de toegepaste kunst op het heuvelachtige terrein van de tentoonstelling van 1923 in Gothenburg, waarvan hier enkele ruimten zijn afgebeeld. Ten slotte wordt hier herinnerd aan het Pavilloen te Parijs in 1925 door Carl Bergsten, waar hij zich aansloot aan eenig werk van den beeldhouwer Carl Milles, van wiens tuin op het eiland Lidingö een enkele foto werd gegeven. Waarom niet van zijn werk? Omdat dit zeker een afzonderlijk nummer zou vereischen.

Gelukkig land, dat zooveel kunstenaars aan het werk ziet!

D. F. SLOTHOUWER.

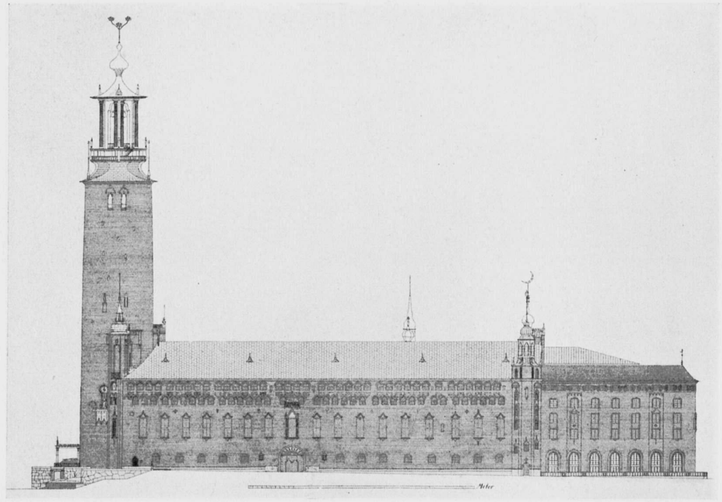

RAGNAR ÖSTBERG

STADHUIS STOCKHOLM, NOORDGEVEL

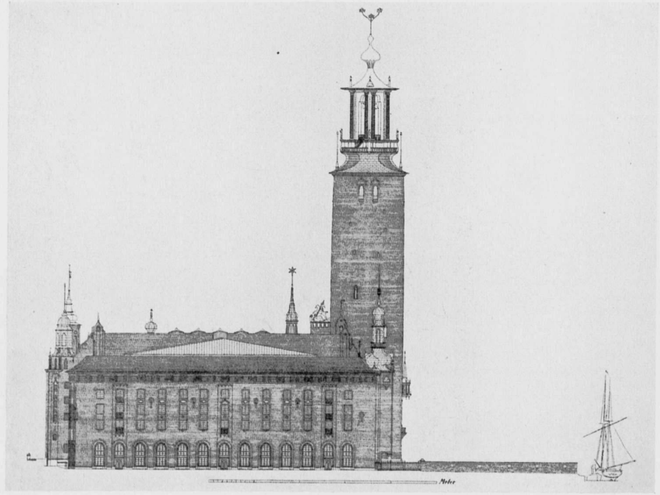

RAGNAR ÖSTBERG

STADHUIS STOCKHOLM, OOSTGEVEL

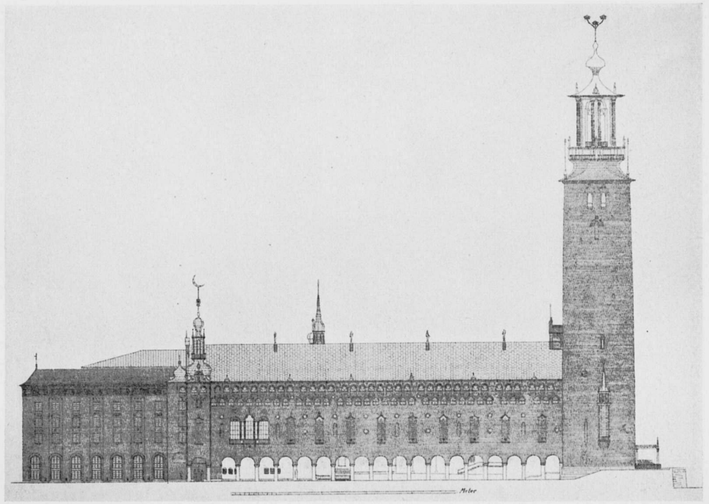

RAGNAR ÖSTBERG

STADHUIS STOCKHOLM, ZUIDGEVEL

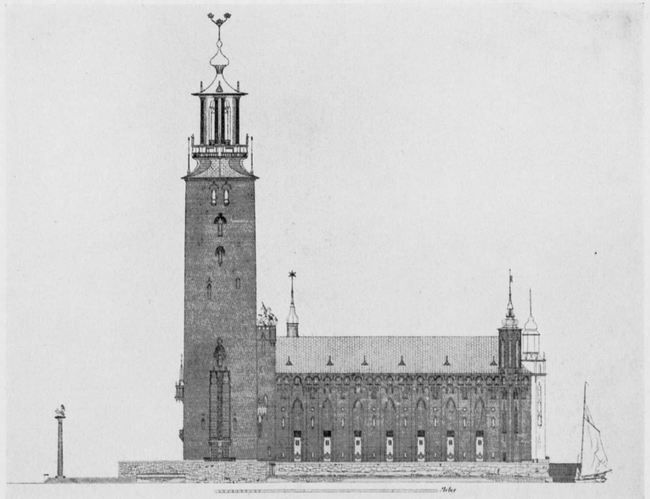

RAGNAR ÖSTBERG

STADHUIS STOCKHOLM, WESTGEVEL

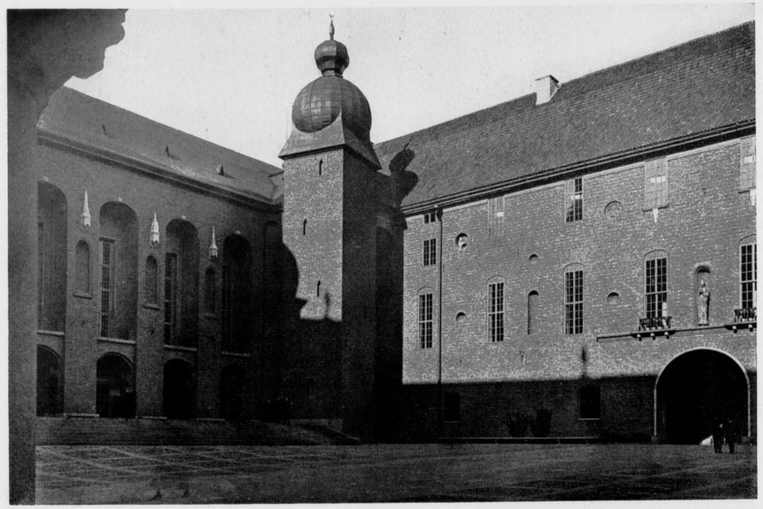

RAGNAR ÖSTBERG

STADHUIS STOCKHOLM, BINNENPLAATS

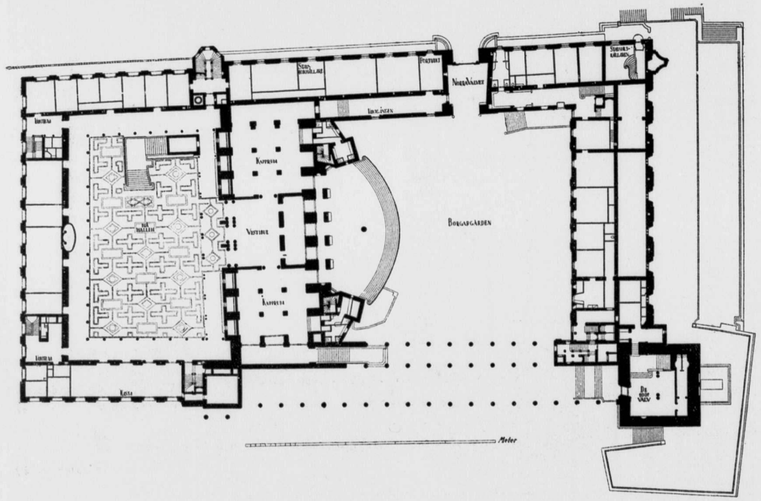

RAGNAR ÖSTBERG

STADHUIS STOCKHOLM, PLAN BEGANE GROND

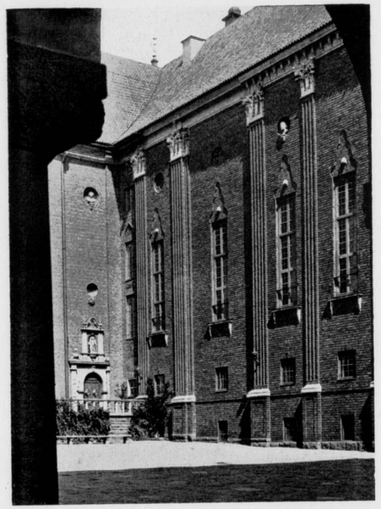

STADHUIS STOCKHOLM

BINNENPLAATS

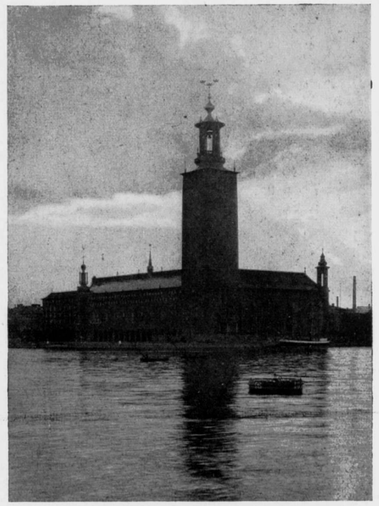

STADHUIS STOCKHOLM

SILHOUET

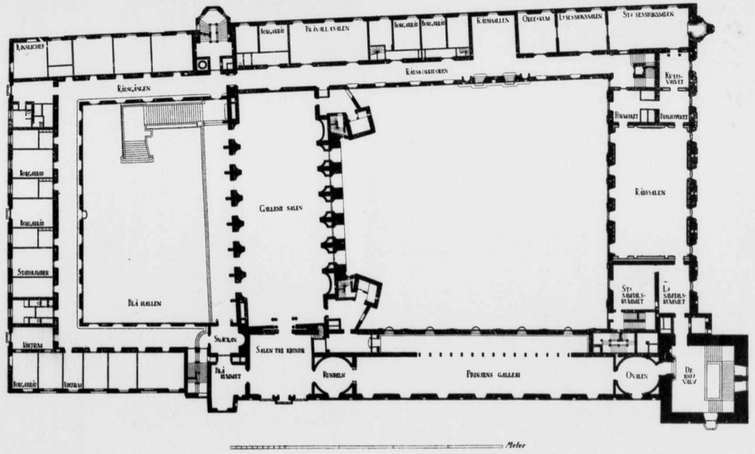

RAGNAR ÖSTBERG

STADHUIS STOCKHOLM, PLAN VERDIEPING

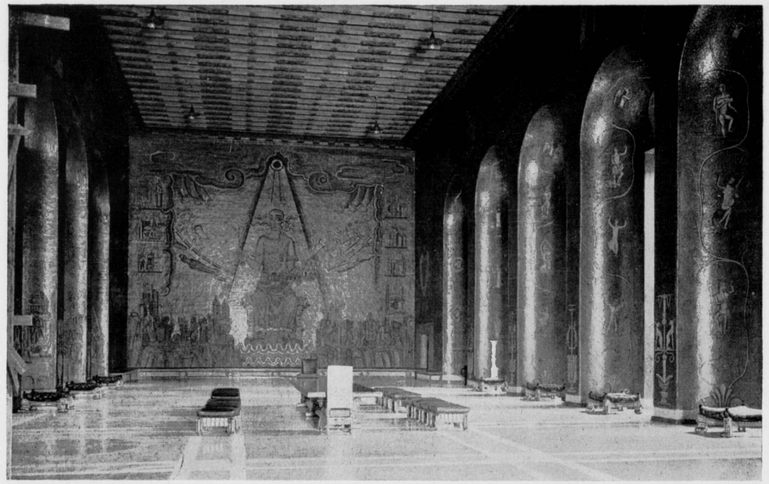

RAGNAR OSTBERG

STADHUIS STOCKHOLM, GULDEN ZAAL

RAGNAR OSTBERG

STADHUIS STOCKHOLM, RAADSZAAL

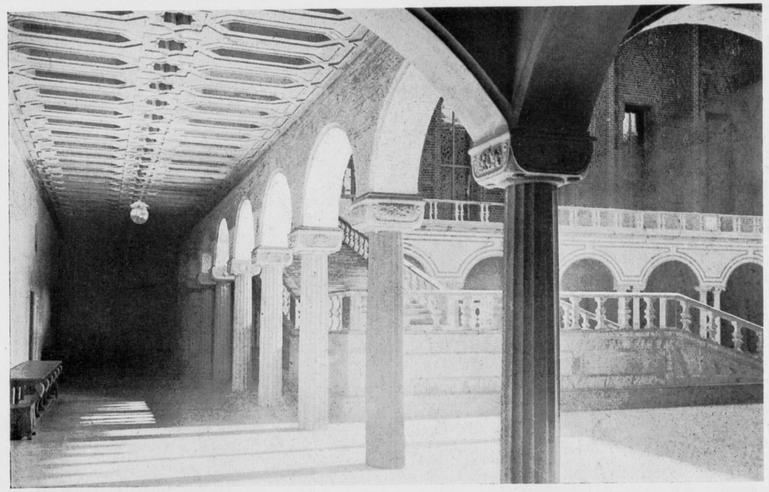

RAGNAR ÖSTBERG

STADHUIS STOCKHOLM, DE BLAUWE HAL

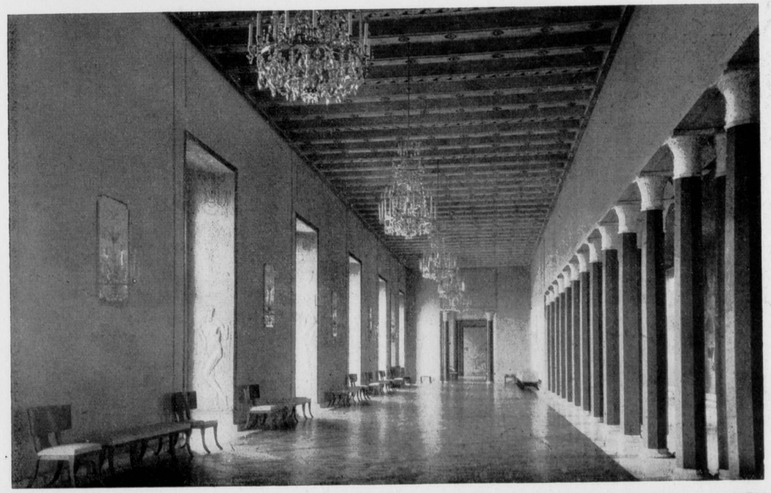

RAGNAR ÖSTBERG

STADHUIS STOCKHOLM, DE GROOTE GALERIJ

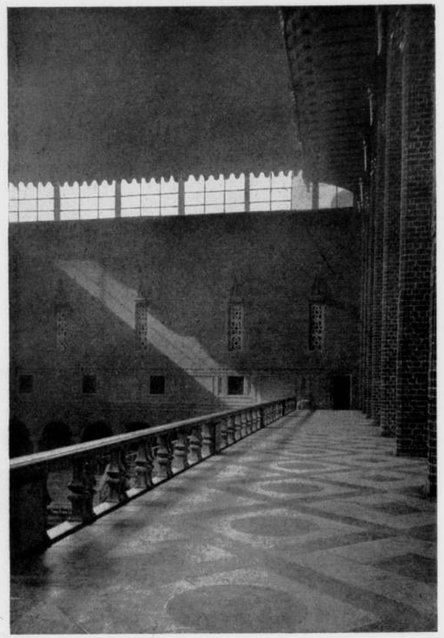

STADHUIS STOCKHOLM DE BLAUWE HAL

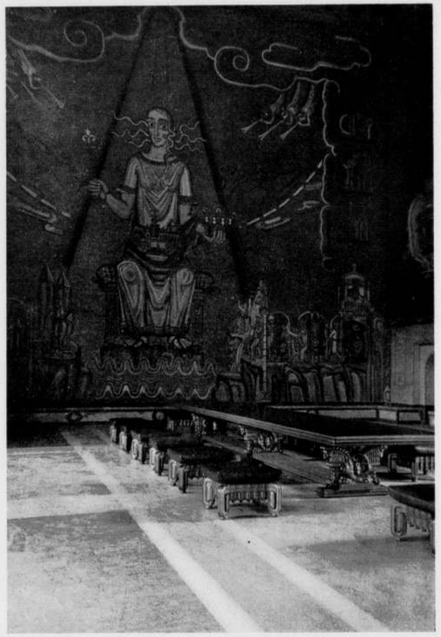

STADHUIS STOCKHOLM GULDEN ZAAL

STADHUIS STOCKHOLM BESCHILDERING BALKZOLDERING

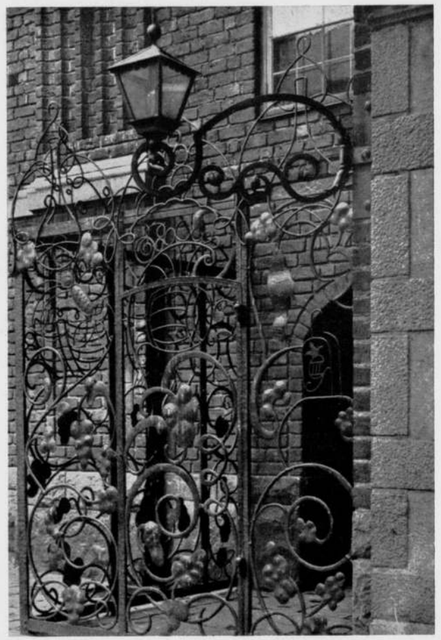

STADHUIS STOCKHOLM HEK BINNENPLAATS

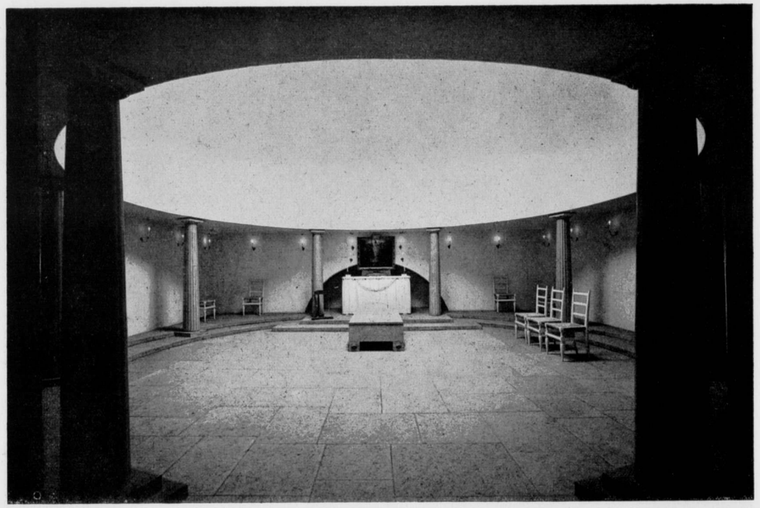

E. G. ASPLUND STOCKHOLM, BIDKAPEL OP HET ENSKEDEKERKHOF, INTERIEUR

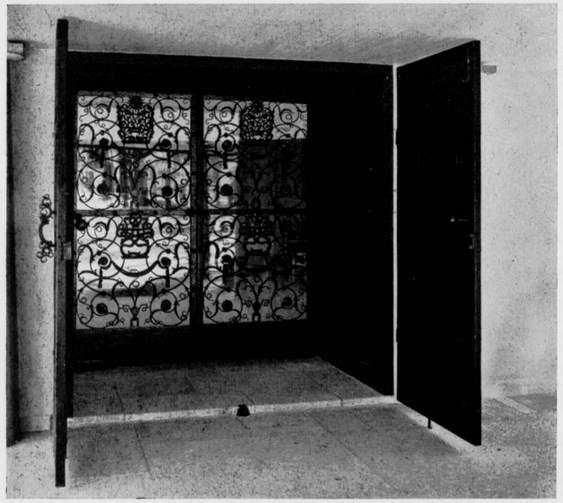

E. G. ASPLUND BIDKAPEL OP HET ENSKEDEKERKHOF, INGANG

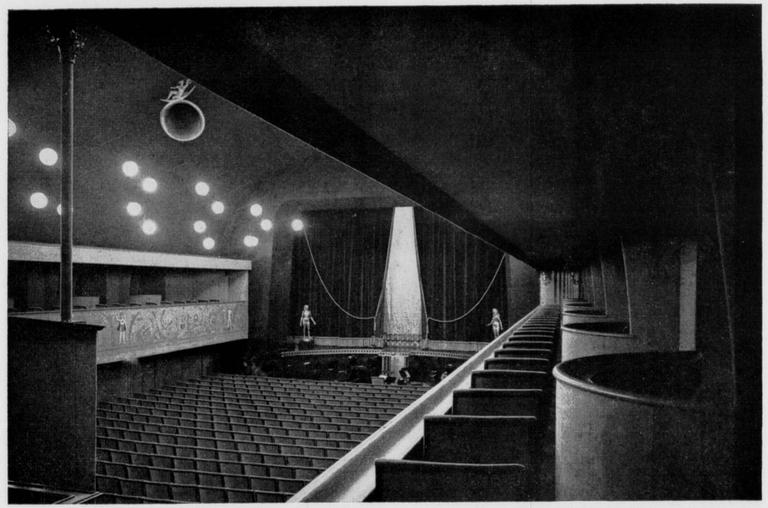

E. G. ASPLUND STOCKHOLM, SKANDIA CINEMA, INTERIEUR

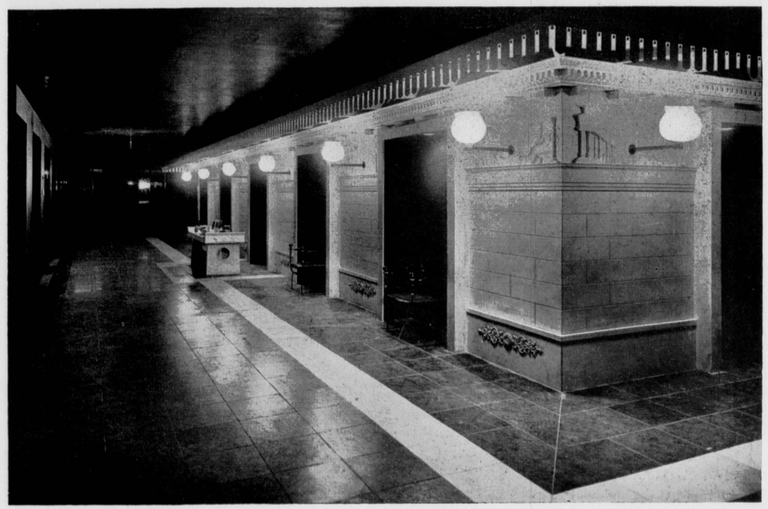

E. G. ASPLUND STOCKHOLM, SKANDIA CINEMA, GANG

SIGFRID ERICSON

GOTHENBURG, MASTHUGGSKERK

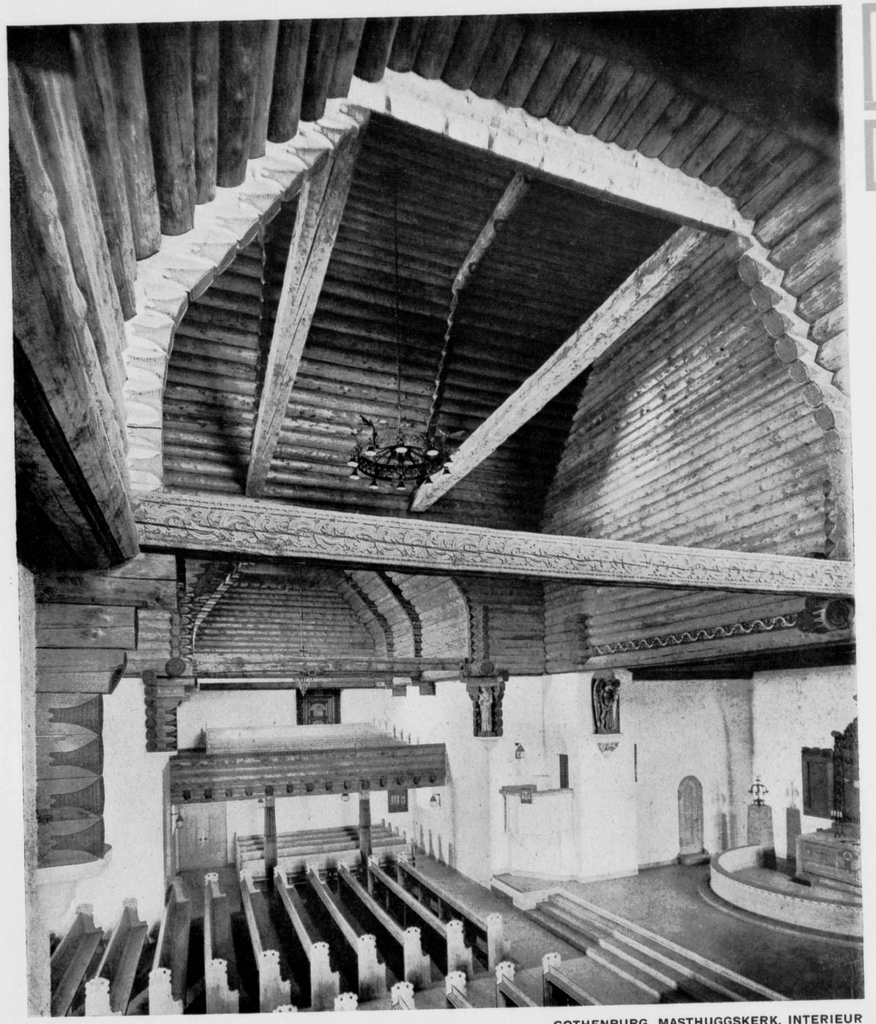

SIGFRID ERICSON

GOTHENBURG, MASTHUGGSKERK, INTERIEUR

IVAR TENGBOM

STOCKHOLM, HÖGALIDKERK

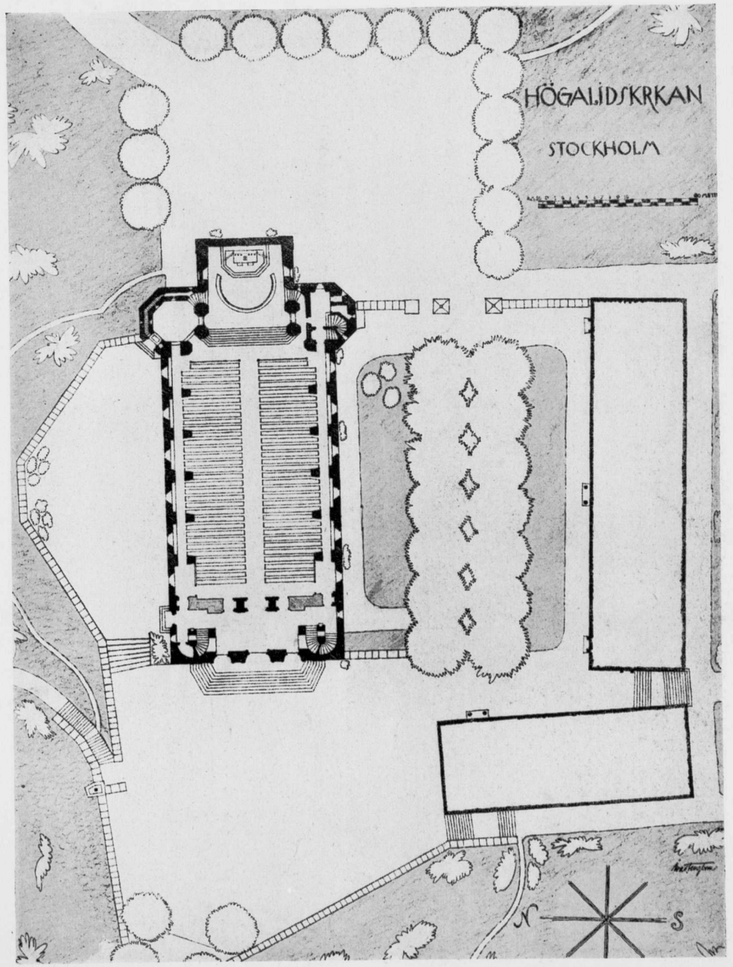

IVAR TENGBOM

STOCKHOLM, HÖGALIDSKERK, PLATTEGROND

IVAR TENGBOM

STOCKHOLM, HÖGALIDSKERK, INTERIEUR

IVAR TENGBOM

STOCKHOLM, HÖGALIDSKERK, INTERIEUR

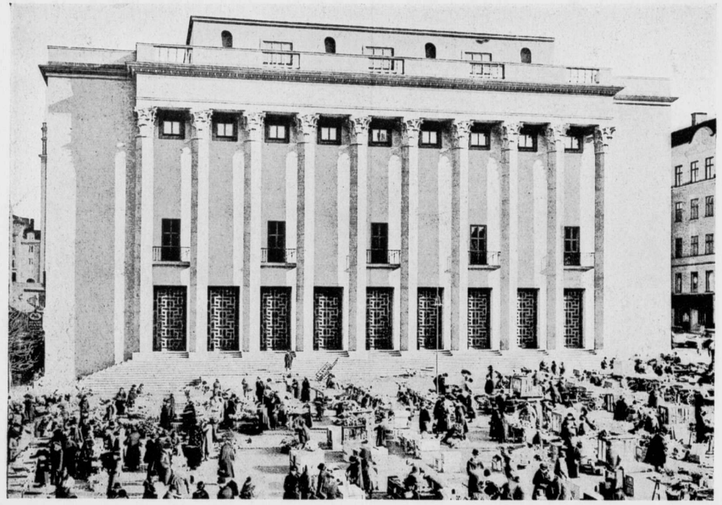

IVAR TENGBOM STOCKHOLM, CONCERTGEBOUW

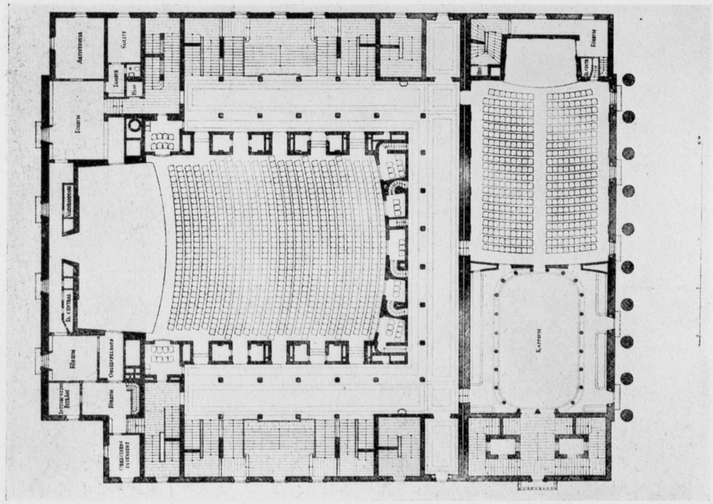

IVAR TENGBOM STOCKHOLM, CONCERTGEBOUW, PLATTEGROND

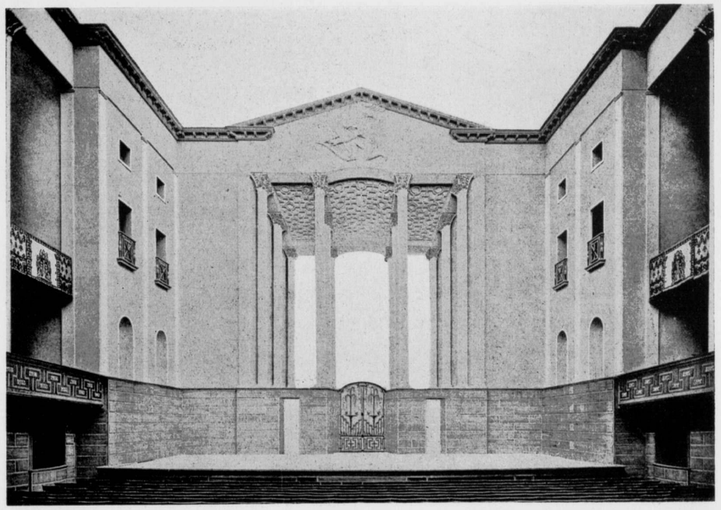

IVAR TENGBOM STOCKHOLM, CONCERTGEBOUW, INTERIEUR GROOTE ZAAL

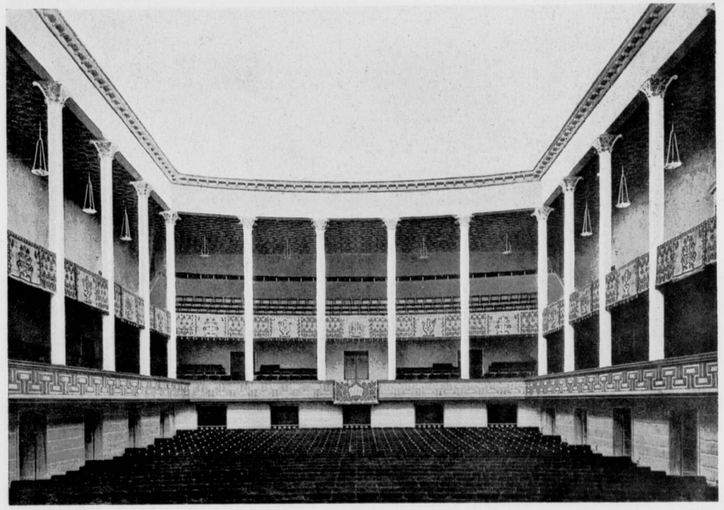

IVAR TENGBOM STOCKHOLM, CONCERTGEBOUW, INTERIEUR GROOTE ZAAL

IVAR TENGBOM

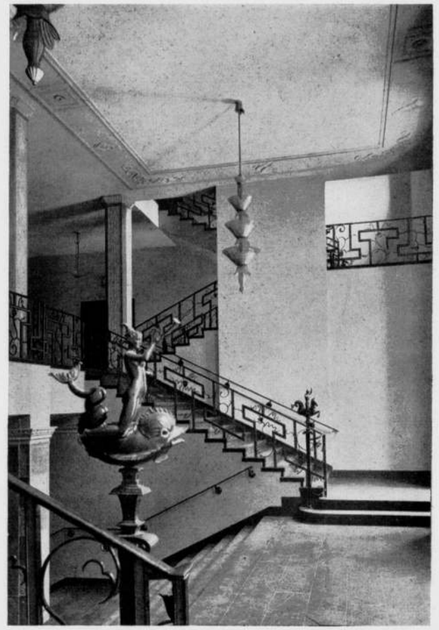

STOCKHOLM, CONCERTGEBOUW, TRAPPENHUIZEN

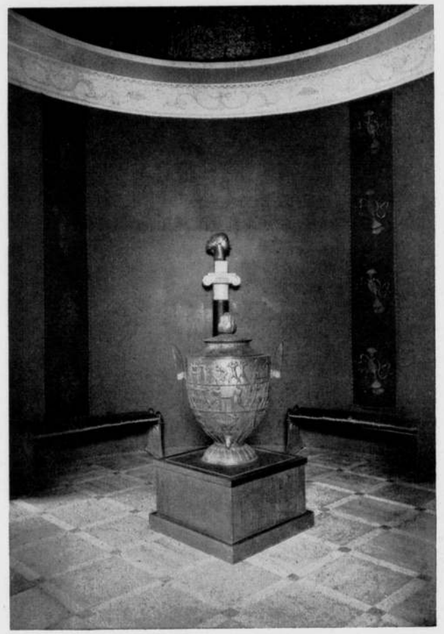

H. AHLBERG, GOTHENBURG

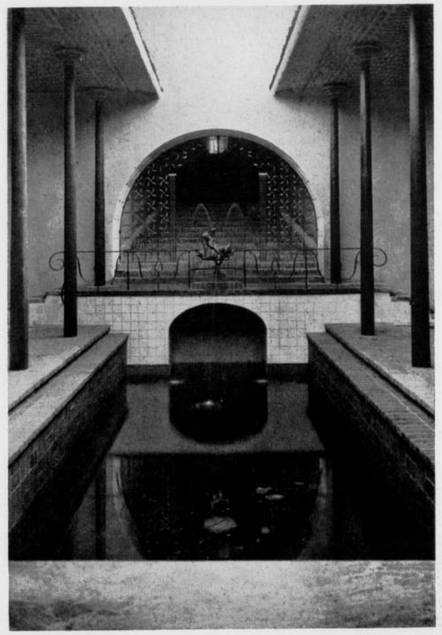

PAVILJOEN DEKORATIEVE KUNST, 1923

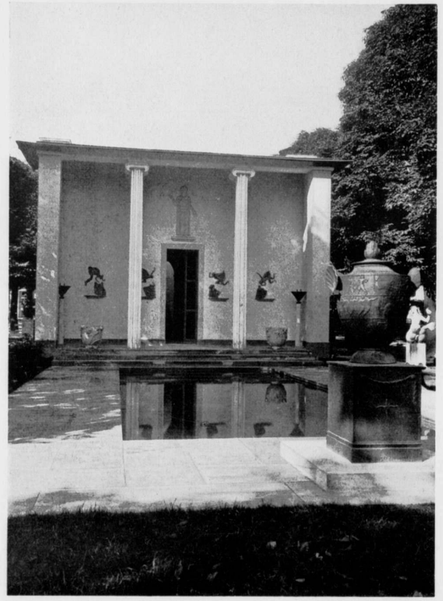

CARL BERGSTEN PARIJS 1925, PAVILJOEN ZWEDEN

CARL MILLES TUIN, LIDINGÖ

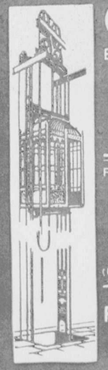

OTIS-LIFTEN
ELECTRISCH OF HYDRAULISCH
DE ZEKERSTE IN BEDRIJF
DE AANGENAAMSTE IN WERKING
DE ZUINIGSTE IN STROOM-VERBRUIK EN ONDERHOUD

REEDS ZIJN IN WERKING OVER DE GEHEELE WERELD MEER DAN
151000 LIFTEN
IN EUROPA MEER DAN
31000 LIFTEN
(HIERONDER ZIJN NIET GEREKEND DE SPIJSLIFTEN)

FRED. STIELTJES EN Co
KEIZERSGRACHT 745–7. TEL. 237 N.
AMSTERDAM

N. V.
ALBETAM
BAGGER- EN BOUWMAATSCHAPPIJ
DEN HAAG - NASSAUPLEIN 30
TELEFOON 17780/81
OPSLAGPLAATSEN TE DORDRECHT
TERREIN „DE STAART", TELEFOON 983

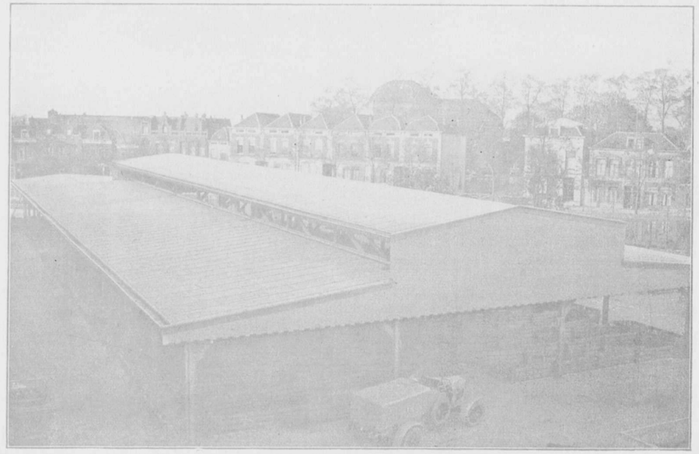

OVERKAPPING VEEMARKT GOUDA, AFGEDEKT MET

GRIJZE „RU-BER-OID" DAKBEDEKKING

OPPERVLAKTE PLM. 1500 M².

DE IDEALE BEDEKKING VOOR GROOTE OVERSPANNINGEN - HET GEWICHT BEDRAAGT SLECHTS ENKELE KILOGRAMMEN PER M², WAARDOOR DE KAPBELASTING TOT EEN MINIMUM WORDT BEPERKT - ALLE BEDEKKINGEN WORDEN LANGDURIG SCHRIFTELIJK GEGARANDEERD - TALRIJKE REFERENTIES VAN UITGEVOERDE WERKEN, UIT EEN HOEVEELHEID VAN MEER DAN 2½ MILLIOEN M² WORDEN OP AANVRAAG GAARNE VERSTREKT

AMERIK. „RU-BER-OID" DAKBEDEKKING
VOOR AFDEKKING VAN STEILE EN HELLENDE DAKEN
WORDT GELEVERD IN DIVERSE KLEUREN

„RU-BER-OID" CEMENT DAKBEDEKKING
VOOR AFDEKKING VAN GEHEEL VLAKKE DAKEN
TEERVRIJ - ELASTISCH - IN HOOGE MATE ISOLEEREND

PRIJSOPGAAF, INLICHTINGEN EN MONSTERS ZENDEN GAARNE

GEBRS KRAMER

HOOFDKANTOOR: ROTTERDAM
MIDDENSTEIGER 16
TEL. 11257-11258-11259-11260

TELEGRAM-ADRES
„RUBEROID"

BIJKANTOOR: ARNHEM
BOULEVARD HEUVELINK 147
TELEFOON 3105

W. BOGTMAN
HAARLEM
EMMAKADE
45 45

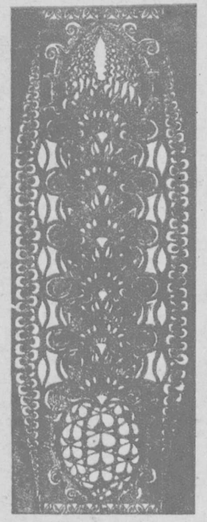

GEBRAND GESCHILDERD GLAS

GLAS IN LOOD

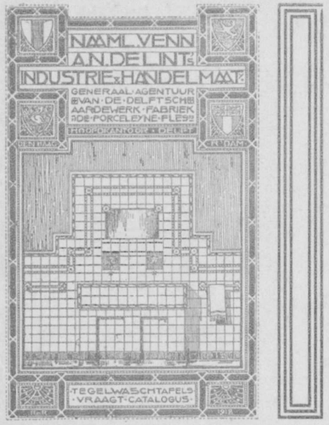

HOLLANDSCHE BETONMAATSCHAPPIJ

's-GRAVENHAGE
GROOT HERTOGINNELAAN 258
- - - TELEFOON 33830 - - -
TELEGR. ADRES: BETONIJZER

AFDEELING WEGEN

BITUMINEUZE WEGBEDEKKINGEN
OP FUNDEERING
VAN IEDER GEWENSCHT TYPE

WENDINGEN

OVERKAPPING VEEMARKT GOUDA, AFGEDEKT MET

GRIJZE „RU-BER-OID" DAKBEDEKKING

OPPERVLAKTE PLM. 1500 M².

DE IDEALE BEDEKKING VOOR GROOTE OVERSPANNINGEN - HET GEWICHT BEDRAAGT SLECHTS ENKELE KILOGRAMMEN PER M², WAARDOOR DE KAPBELASTING TOT EEN MINIMUM WORDT BEPERKT - ALLE BEDEKKINGEN WORDEN LANGDURIG SCHRIFTELIJK GEGARANDEERD - TALRIJKE REFERENTIES VAN UITGEVOERDE WERKEN, UIT EEN HOEVEELHEID VAN MEER DAN 2½ MILLIOEN M² WORDEN OP AANVRAAG GAARNE VERSTREKT

AMERIK. „RU-BER-OID" DAKBEDEKKING
VOOR AFDEKKING VAN STEILE EN HELLENDE DAKEN
WORDT GELEVERD IN DIVERSE KLEUREN

„RU-BER-OID" CEMENT DAKBEDEKKING
VOOR AFDEKKING VAN GEHEEL VLAKKE DAKEN
TEERVRIJ - ELASTISCH - IN HOOGE MATE ISOLEEREND

PRIJSOPGAAF, INLICHTINGEN EN MONSTERS ZENDEN GAARNE

GEBRS KRAMER

HOOFDKANTOOR: ROTTERDAM
MIDDENSTEIGER 16
TEL. 11257-11258-11259-11260

TELEGRAM-ADRES
„RUBEROID"

BIJKANTOOR: ARNHEM
BOULEVARD HEUVELINK 147
TELEFOON 3105

W. BOGTMAN
HAARLEM
EMMAKADE
45 45

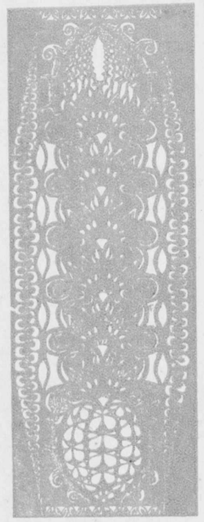

GEBRAND
GESCHILDERD
GLAS

GLAS IN LOOD

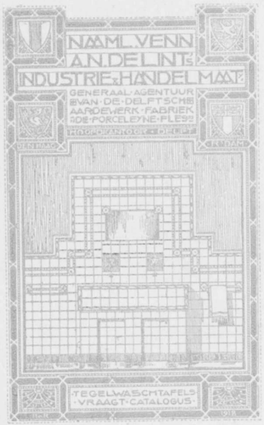

HOLLANDSCHE
BETONMAATSCHAPPIJ

's-GRAVENHAGE
GROOT HERTOGINNELAAN 258
--- TELEFOON 33830 ---
TELEGR. ADRES: BETONIJZER

AFDEELING WEGEN

BITUMINEUZE WEGBEDEKKINGEN
OP FUNDEERING
VAN IEDER GEWENSCHT TYPE

VENDINGEN

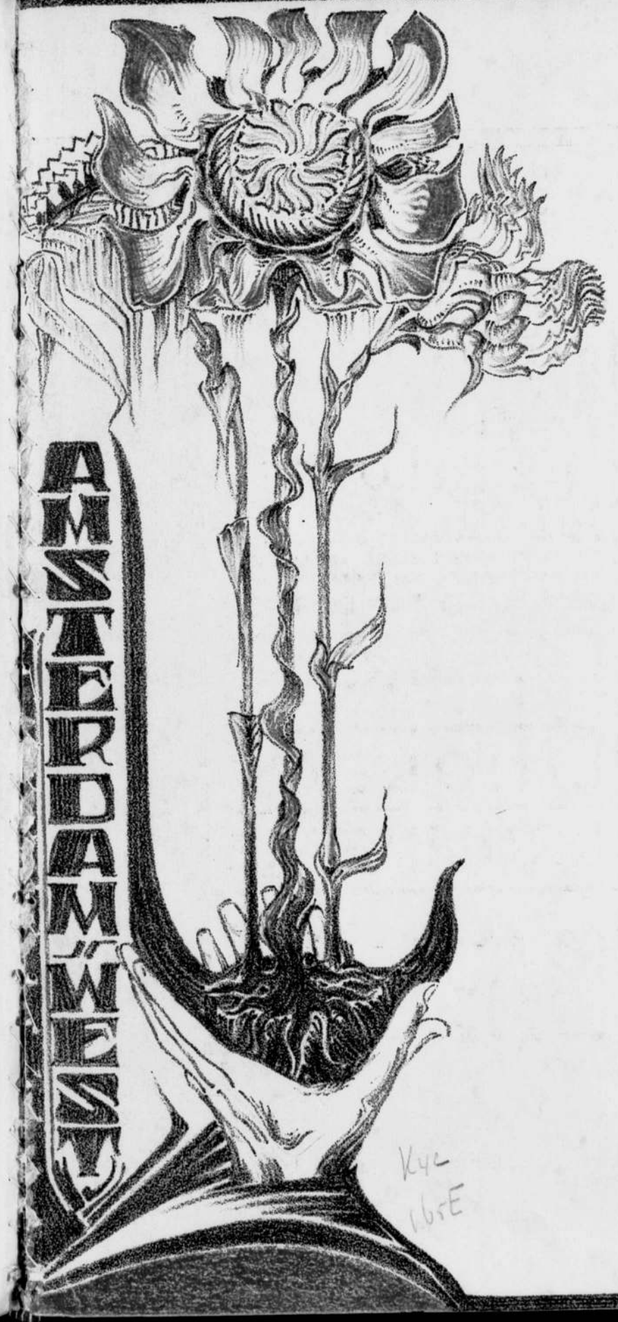

WENDINGEN.

Bibliot. ook
VAN DE
Technische Hoogeschool
DELFT

K4c
165E

GLAS IN LOOD

A. J. A. HEETMAN

PIETER DE RAADTSTRAAT 49

||| ROTTERDAM |||

N.V. FABRIEK VAN
SANITAIRE
VLOEREN
V/H VOLKING & Co.
KANTOOR, MAGAZIJN EN TOONKAMER
LELIEGRACHT 39 - AMSTERDAM
TELEFOON 46163 - GEVESTIGD SEDERT 1903

IMITATIE RUBBER
LINOLEUM
RUBBER
GRANITO
ESTRICH
LITOSILO
GARRELIN
VLOEREN
ALLES DOOR EIGEN VAKKUNDIGE WERKLIEDEN GELEGD
SUBERLINO ALS ONDERLAAG VAN LINOLEUM
BEZOEKT ONZE TOONKAMER EN VRAAGT PRIJZEN

N.V. BREEDVELD'S
FABRIEK „BIJ ST. LAURENS"
BETIMMERINGEN
VITRINES
ROTTERDAM
ROCHUSSENSTR. 109 TELEF: 34891

LINOLEUM
KROMMENIE

WENDINGEN

MAANDBLAD VOOR BOUWEN EN SIEREN VAN ARCHITECTURA ET AMICITIA

REDACTIE: C. J. BLAAUW - W. M. DUDOK - HILDO KROP - J. F. STAAL - P. VORKINK EN H. C. VERKRUYSEN
WENDINGEN, ORGAAN VAN HET GENOOTSCHAP ARCHITECTURA ET AMICITIA TE AMSTERDAM,
VERSCHIJNT IN DE NEDERLANDSCHE TAAL EN SOMS IN HET FRANSCH, DUITSCH OF ENGELSCH
WENDINGEN WORDT UITGEGEVEN DOOR C. A. MEES TE SANTPOORT. TELEFOON NR. 22220
WENDINGEN WORDT GEDRUKT BIJ DE NAAML. VENN. IPENBUUR EN VAN SELDAM TE AMSTERDAM
ABONNEMENT BIJ DE UITGEVERS OF BIJ DEN BOEKHANDEL. VOOR BELGIE „DE SIKKEL" ANTWERPEN

No 6 EN 7

DIT IS NUMMER 6 EN 7 VAN DE 8STE SERIE (1927) EN GEWIJD AAN DE ARCHITECTUUR IN PLAN WEST TE AMSTERDAM. MET BEHOUD VAN DE BESTAANDE TYPOGRAFIE NAAR ONTWERP VAN H. TH. WIJDEVELD IS DIT NUMMER SAMENGESTELD DOOR H. C. VERKRUYSEN. DE INLEIDING IS GESCHREVEN DOOR J. BOTERENBROOD. OMSLAG IS UITGEVOERD NAAR EEN TEEKENING VAN J. A. SNELLEBRAND

WENDINGEN

GLAS IN LOOD
A. J. A. HEETMAN
PIETER DE RAADTSTRAAT 49
||| ROTTERDAM |||

N.V. FABRIEK VAN
SANITAIRE
VLOEREN
V/H. VOLKING & Co.
KANTOOR, MAGAZIJN EN TOONKAMER
LELIEGRACHT 39 - AMSTERDAM
TELEFOON 46163 - GEVESTIGD SEDERT 1903

IMITATIE RUBBER
LINOLEUM
RUBBER
GRANITO
ESTRICH
LITOSILO
GARRELIN
VLOEREN
ALLES DOOR EIGEN VAKKUNDIGE WERKLIEDEN GELEGD
SUBERLINO ALS ONDERLAAG VAN LINOLEUM
BEZOEKT ONZE TOONKAMER EN VRAAGT PRIJZEN

N.V. BREEDVELD'S
FABRIEK „BIJ ST. LAURENS"
BETIMMERINGEN
VITRINES
ROTTERDAM
ROCHUSSENSTR. 109 TELEF. 34891

LINOLEUM
KROMMENIE

1927

WENDINGEN

MAANDBLAD · VOOR · BOUWEN · EN · SIEREN = VAN · ARCHITECTURA · ET · AMICITIA

REDACTIE: C. J. BLAAUW - W. M. DUDOK - HILDO KROP - J. F. STAAL - P. VORKINK EN H. C. VERKRUYSEN
WENDINGEN, ORGAAN VAN HET GENOOTSCHAP ARCHITECTURA ET AMICITIA TE AMSTERDAM, VERSCHIJNT IN DE NEDERLANDSCHE TAAL EN SOMS IN HET FRANSCH, DUITSCH OF ENGELSCH
WENDINGEN WORDT UITGEGEVEN DOOR C. A. MEES TE SANTPOORT. TELEFOON NR. 22220
WENDINGEN WORDT GEDRUKT BIJ DE NAAML. VENN. IPENBUUR EN VAN SELDAM TE AMSTERDAM
ABONNEMENT BIJ DE UITGEVERS OF BIJ DEN BOEKHANDEL. VOOR BELGIE „DE SIKKEL" ANTWERPEN

No 6 EN 7

DIT IS NUMMER 6 EN 7 VAN DE 8STE SERIE (1927) EN GEWIJD AAN DE ARCHITECTUUR IN PLAN WEST TE AMSTERDAM. MET BEHOUD VAN DE BESTAANDE TYPOGRAFIE NAAR ONTWERP VAN H. TH. WIJDEVELD IS DIT NUMMER SAMENGESTELD DOOR H. C. VERKRUYSEN. DE INLEIDING IS GESCHREVEN DOOR J. BOTERENBROOD. OMSLAG IS UITGEVOERD NAAR EEN TEEKENING VAN J. A. SNELLEBRAND

WENDINGEN

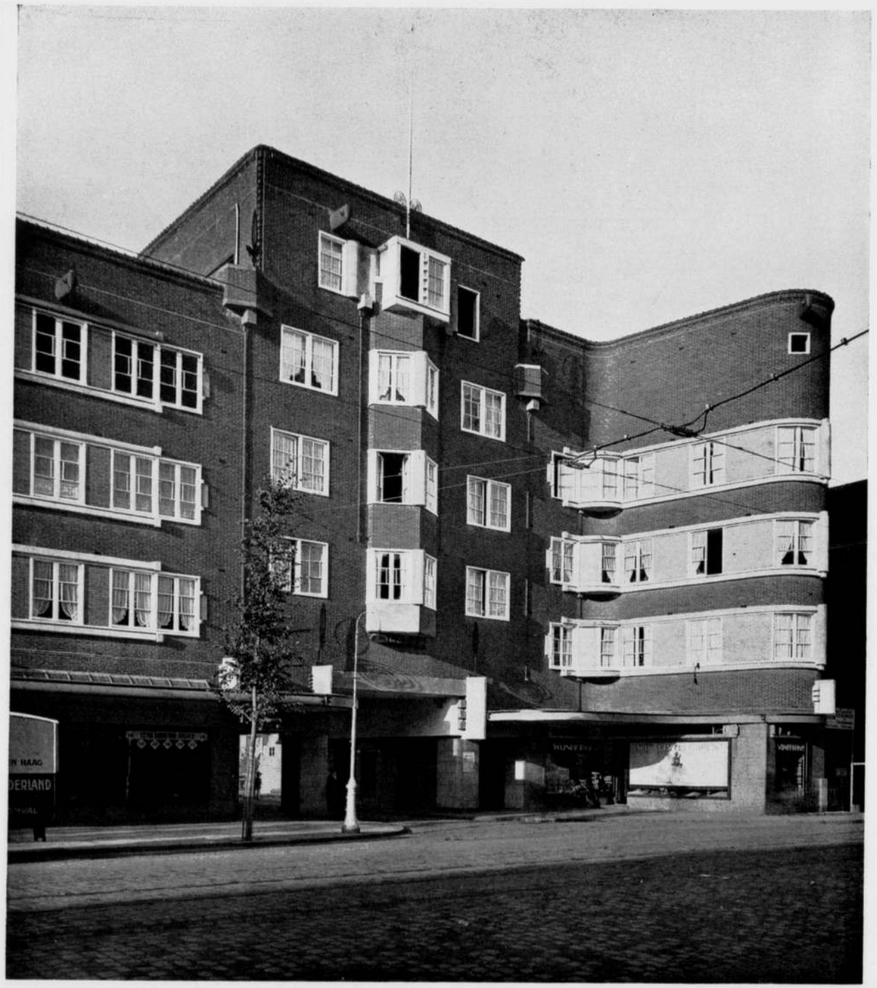

J. M. VAN DER MEIJ

JAN EVERTSENSTRAAT

WONINGEN

PLAN WEST

Een groot plan, grootsch opgezet. Even opmerkelijk als Zuid, maar anders, in zijn beste gedeelten grooter en gaver van lijn, met alle voor- en nadeelen daarvan. Een lijn, of lijnen intusschen, die, net zoo min als in Zuid, voortvloeien, uit, wat wij zouden kunnen noemen, de stuwing van het inwendige.

Wanneer organische opbouw en uitbeelding werkelijk de hoogste middelen zijn, waarmee de architectuur vermag te werken, dan dringt zich de erkenning op, dat alle streven hier reeds bij voorbaat op een ander-, een lager eindpunt als men wil, ingesteld diende te worden. Dat dit hier werkelijk geschied is, mag zeker een geluk genoemd worden, al klinkt het dan ook wat tegenstrijdig. Het doel zou toch wanhopig voorbij gestreefd zijn, wanneer het op zich zelf weinig aanvechtbare en hooge middel hier algemeen als het juiste erkend zou zijn. Het organische toch zou hier beteekenen: het uitdrukking geven aan de grootste eenvormigheid van het minimum-geval in zijn mededoogenlooze grauwheid.

Het is hier een wat zonderlinge en zeker een zware taak, die de architectuur werd opgelegd en, mits goed tot een eind gebracht, grooter en bezwaarlijker dan men oppervlakkig zou denken.

De mogelijkheid om eenigszins vrij te groepeeren in steden van eenigen omvang wordt in het algemeen niet geboden; pogingen om met het zuivere element „woning" zelf schakeeringen te geven, worden in het algemeen niet meer beproefd en schijnen dus uitgesloten. De gevel, de 22 cM. dikke laag, is eigenlijk het eenige, waarmee gewerkt kan — en waarmee soms op een ongeloofelijke manier gewoekerd dient te worden. Het is wel aardig op te merken, wat het verloop van deze dingen hier vastlegt.

Het tot uitdrukking brengen van de monotoniteit, die hier eigenlijk volkomen verdedigbaar en gewettigd is, omdat ze logisch uit het object voortvloeit, wenscht men niet. Dit mag geen verwondering baren; er is met een stadsbebouwing eigenlijk al zoo heel veel opgegeven van wat goed en aangenaam is. Wat ruimte, wat minder barre hoogte, wat groen; voor en na werden die toch werkelijk niet overdreven wenschelijkheden bij haast elke stadsbebouwing, òf sterk besnoeid, òf geheel opgegeven. Eenige opgelegde variatie van het uitwendige is eigenlijk het eenige, wat de constellatie van het oogenblik nog toelaat. In cultureelen zin is dit weinig meer dan een nietig restje, waarin overigens alle afschuw uitgedrukt wordt, die men toch, en niettegenstaande alles wat prijsgegeven is, heeft, voor wat in grauwe monotoniteit achter de gevelvlakken verborgen blijft. Er zit in dit telkens weer opnieuw opgeven, en dan toch weer trachten te behouden, een niet te ontkennen tragiek, die eigenlijk heel wat grooter en dieper is dan men oppervlakkig zou denken. De kunst, die uit alles wat eigenlijk die woningen samenstelt, is uitgebannen, wordt als grime, als schmink, naar binnen gehaald, in welke hoedanigheid ze een ongehoord hooge plaats in gaat nemen, en soms zelfs, wat potsierlijk, met groote woorden als „stedebouw" wordt aangeduid. De 22 cM. dikke laag van het gevelvlak moet het wonder verrichten, moet redding geven van wat men onbewust vreest: de alle illusie doodende botte steenklomp van huizen met zijn onverbiddelijk neerdrukkende nivellatie.

In de meeste groote steden van Oudheid, Middeleeuwen zoowel als Nieuwen tijd zijn teekenen aanwezig, dat men iets dergelijks gevoeld moet hebben en getracht heeft er aan te ontkomen; het is echter duidelijk, dat men zich steeds met een betrekkelijk resultaat tevreden moest stellen.

Het is wel zeker, dat, toen Amsterdam met „Plan West" eenigszins overrompelend voor een dergelijke taak werd gesteld, het er, door verschillende bijkomende omstandigheden, niet erg gunstig voorstond. Het is echter wel even zeker, dat de stad en verdere betrokkenen, bekwaam en wel toegerust op dit noodlot zijn toegetreden, zoodat er, in aanmerking genomen de omstandigheden, zelfs zeer veel bereikt is.

Het kan interessant zijn, nu hier het normale uitgangspunt, de woning, haar uitdrukking als eenheid verliest, na te gaan, hoe ze in een grooter geheel opgenomen wordt. Het is duidelijk, dat wanneer een eenheid zich zoo weinig meer kan doen gelden, daar andere waarden voor in de plaats moeten komen.

In het algemeen kan men zeggen, dat die andere waarden, en dus uitgangspunten, de straatwanden zijn. En ook in dit verband wordt aan de 22 cM. dikte hier wel een heel groote waarde en kracht toegekend. Want, had Zuid b.v. in den grondopzet van het stratenplan tal van aardige mogelijkheden, „Plan West" is door verschillende invloeden veel minder goed verzorgd. Van de facade-architectuur wordt hier dus stilzwijgend veel meer verwacht. Zelfs moeten de simpele gevels stedebouwkundige mogelijkheden ontwikkelen of minstens sugereeren, waar het plan zelf daarvoor te kort moest schieten.

Interessant is het na te gaan, hoe de verschillende ontwerpers hebben getracht daarin te voorzien. In groote trekken ging dat met een domineerend rythme van verticalen of met, over het gevelvlak verdeelde, ramen, al of niet gebonden tot, of door sterk sprekende horizontalen. Of, om verschillende details te bezien:

Op enkele punten is getracht met het zeer belangrijke element „straatoverbouwing" tot een meer gesloten straat- of pleinbeeld te geraken dan het plan zelf toeliet. Door anderzijdsch gestelde eischen doen die „overbouwsels" wat aan als verwrongen anachronismen. Het Mercatorplein vertoont zóó poorten, die wel wat gaperig doen, eigenlijk

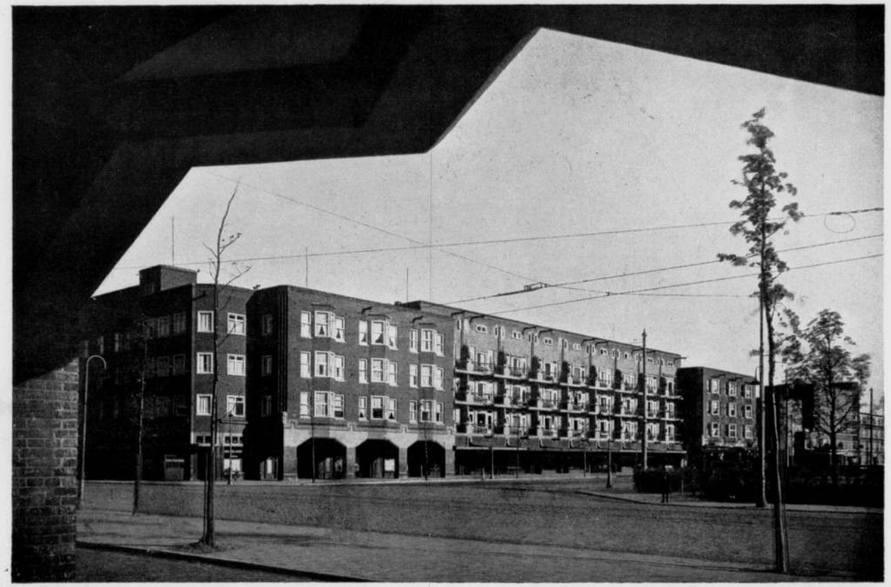

DR. H. P. BERLAGE MERCATORPLEIN

minder afsluiten dan een open straat, omdat ze zoo opzettelijk als afsluitingen bedoeld zijn, terwijl de Brandweer toch een daarvoor gunstige hoogte niet toeliet. De ligging van die poorten, in de assen van de straten, die ze bedoelen af te sluiten, is daarvoor wat weinig argeloos, waardoor ze zich meer als doorkijken opdringen dan voor een als afsluiting bedoeld element wel wenschelijk is.
Andere moeilijkheden zijn de soms wat heel lange straten; pag. 16 geeft daarvan een voorbeeld. Een onafgebroken straatwand van 250 M. b.v. is op zich zelf te lang om belangwekkend te blijven. Dit moet m.i. als een betrekkelijke fout van het grondplan worden erkend. Er bestaat de mogelijkheid te trachten daar met architectonische middelen in te voorzien. De architectonische middelen, die de achter liggende woningen bieden, zijn daar echter te zwak voor. Het is dus zeker eerlijker om de overgroote lengte te aanvaarden en in lijnen van daverende verhoudingen te binden, dan om te trachten met onderverdeelingen, die, tegen de geweldige afmetingen, toch waardeloos zijn, te trachten hierin partij te brengen. Een sterk stijgend accent vlak aan het einde zou hier ongetwijfeld van waarde geweest zijn. De toren, die er is, staat wel wat ver van dat einde verwijderd; de sterke horizontaal verliest veel van haar kracht, doordat ze als het ware reikt naar den toren, zonder daar nochtans aan toe te komen. Het hiaat van den pleinwand werkt hier dus weinig gunstig. De toch al vrij sterk gelede lange wand van het plein geeft hier geen steun en krimpt als het ware geheel in onder den druk van de machtige horizontalen. Voor het plein zelf zijn die geledingen ook wel jammer; de langste zijde doet zich daardoor weinig als zoodanig gelden, waardoor het geheele plan erg onvast wordt in zijn hoofdverhoudingen. Hier is dus m.i. zonder meer vast te leggen, dat de tekortkomingen van het plan niet gecorrigeerd konden worden door de opstanden.
Beeld van pag. 18 geeft de andere zijde van het vraagstuk te zien, toont, op waarlijk overtuigende wijze, hoe verbazend veel er bereikt kan worden, wanneer het stratenplan eenig relief toelaat. Prachtige kloeke tegenstelling tusschen terugliggende en aanloopende horizontale massa's van waarlijk fraaie hoofdverhoudingen met gevoelig verdeelde gevelvlakken er bij aansluitend zijn het gunstige resultaat. Op een hoek, als op pag. 14 gegeven, werken weer andere factoren. Het betreft hier een gevel, waarvoor het stratenplan geen directe mogelijkheden opent; er moest hier met kleinere middelen gewoekerd worden; het stratenplan zelf laat hier te weinig ruimte om houvast of richting te geven. Zuiver van het plan uitgaande, vraagt men zich af, waarom er toch links een stijging en rechts een daarop aanloopende rythmische raamverdeeling is. Zoo'n hoek is een typisch stukje gevelarchitectuur. Alleen de wil van den ontwerper doet hier, eigenlijk ondanks alles, iets moois ontstaan; een forsche hoekmassa, die duchtig op pooten staat, met daar, in het tweede plan, een nòg meer stijgende massa tegenaan, die schijnbaar argeloos met wat speling

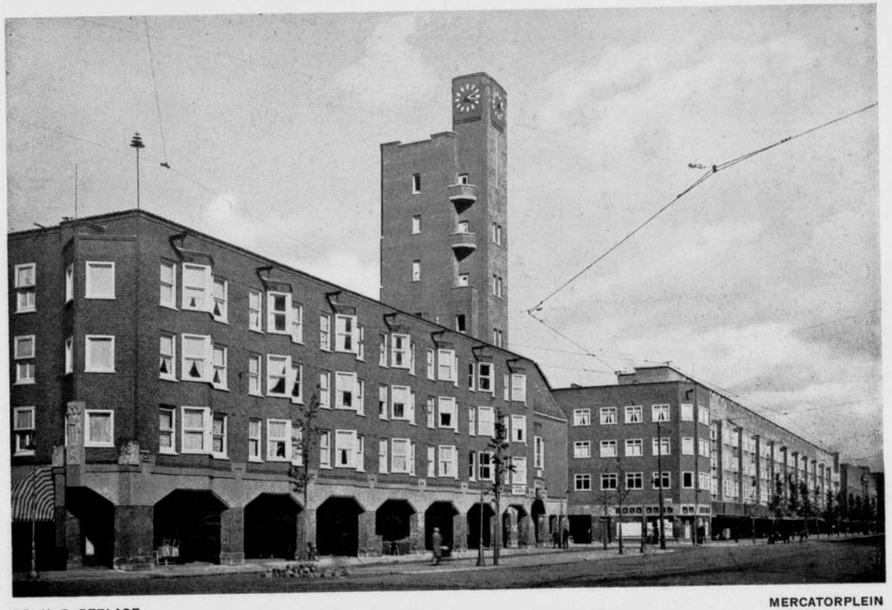

DR. H. P. BERLAGE MERCATORPLEIN

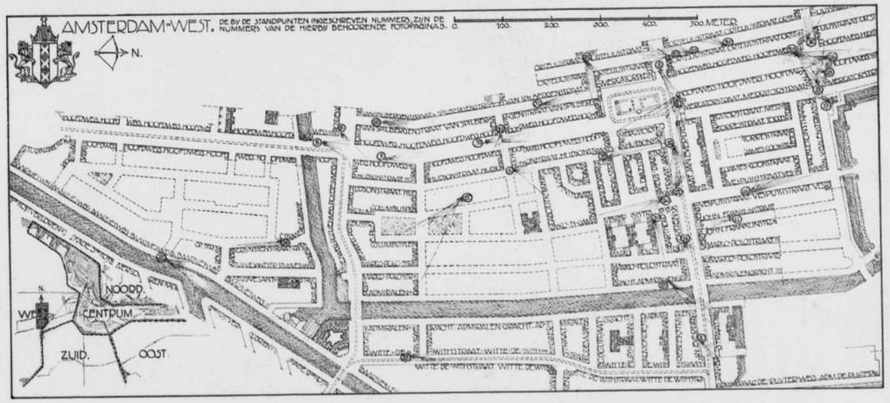

C. F. G. PETERS

CABOTSTRAAT

aan den voet een overgang aan den eenen, en een markante gevelafsluiting aan den anderen kant geeft. Is er hier de stijging, om het rythme van de fijne raamverdeeling en gevelkam een accent te geven, of is er andersom het ramenrythme om de hoekmassa zijn prachtige stijging te geven? Een straatwand als op pag. 12 gegeven kon in vergelijking met het vorige minder opzettelijk zijn. De winkels toch boden, op zich zelf, al mogelijkheden; het zijn vlakke, of met sterke sprongen, rythmisch ingedeelde gevels, met het strakke beweeg van luifels en ingeroosterde glasvensters aan den voet. Op zich zelf was het hier een heel gewoon gegeven, dat op voortreffelijke wijze, met zakelijke middelen tot hun hoogste bruikbaarheid opgevoerd, een architectuur ontwikkeld heeft van geheel moderne allures. Ik kan mij vergissen, maar ik meen dat er moeilijk een winkelrij te vinden zal zijn, die meer tegemoet komt aan eischen van winkelend publiek, zoowel als aan eischen van lichttoetreding, wat toch, niettegenstaande de vordering van de moderne lichttechniek, steeds een zeer gewaardeerde factor zal blijven.
Heel andere associatie's heeft een straatwand als die van pag. 27. De S-vormige ronding van die straat doet hier wonderen; met buitengewoon simpele middelen is hier zeer veel bereikt. Het is een vrij zeldzaam verschijnsel in onze dagen, dat een architect zich zulk een beperking oplegt; een wijze beperking is het hier echter geweest, die den meester toont. De schakeeringen, die de straatronding geeft, zijn wel zoo fijn, dat alles wat deze ronding verstoord zou hebben, afbreuk gedaan zou hebben aan het geheel. Op weer een geheel andere manier is de straatwand van pag. 24 gezien; het samentrekken van twee stel woningen tot een geheel heeft hier een fijn gerythmeerden straatwand doen ontstaan, met pittige eindmassa's. Het is hier weer echt, de straatwand zonder meer, waarvan het wonder verwacht wordt, dat deze, met 22 cM. dikte, de grauwe monotoniteit van het gegevene, welke men heimelijk vreest, te niet zal doen, en maakt tot iets, dat onze steden zoo bewoonbaar mogelijk doet blijven. Ik meen, dat deze gevels daar zeer ruim en op uiterst harmonieuse wijze toe bijdragen.
Afbeelding op pag. 29 geeft een straatwand weer, waarin de monotonie van het achterliggende vrijwel werd aanvaard. Naast de allergeestigst tourneerende hoekoplossing is de straatwand zelf eigenlijk wat te vlak, wat dus schijnt te pleiten voor een eenigzins verder doorgezette aankleeding van het gevelvlak. Toch hoeft dit blijkbaar niet zoo heel veel meer te zijn; de gevel zelf is van een heel bruikbare lengte.
Afbeelding op pag. 21 geeft een, in uitgangspunt, dergelijk geval weer. Met de allersimpelste raampjes is hier heel veel bereikt, m.i. kan het eigenlijk niet mooier. De uitbouwsels echter zijn hier willekeurig, wat jammer is, daar juist de twee uitbouwsels aan de einden, zonder meer, een prachtige, de hoeken steunende, verdeeling gegeven zouden hebben, terwijl juist de derde, in het midden van het blok, de beide andere maakt tot iets ongedecideerds,

P. KRAMER

HOOFDWEG

waardoor het geheel iets onvasts krijgt. Een motief, ongeveer in het midden, schijnt in een straatwand niet hetzelfde te kunnen zijn als motieven bij de einden. Het geheel, in zijn simpele schoonheid, is wel zoo mooi, dat het te hopen is, dat te eeniger tijd dit middenmotief nog veranderd zal kunnen worden.
De afbeelding op pag. 22 geeft een zeer goeden kijk op een van de torens aan het Mercatorplein. Het komt mij voor, dat het secundaire stijgende accent op den hoek hier wel zeer goed op zijn plaats is; de uiterst sobere raamverdeeling tusschen de beide torens, met aan den voet, het door erkers afgesloten balcon als een prettig aandoende trait-d'union, geven zeker een geheel te zien, waar met weinig middelen zeer veel bereikt is.
Het op pag. 2 en 28 gegeven gedeelte doet kenn's nemen van een geheel ander uitgangspunt; met sterke tegenstellingen van krachtige horizontalen, fijne stijgende partijen en kloek uitspringende afsluitende bouwmassa's, is hier een van de geestigste, levendigste stukken architectuur verkregen van „Plan West". Het is niet te ontkennen, dat het hier weer een punt betreft, waar de algemeene belijning van het stratenplan de vormgeving krachtig steunt. Waar van alle kanten zoo geijverd wordt een goed geheel te krijgen, dat er zoo aangenaam mogelijk uitziet en dat dus daadwerkelijk bijdraagt een stad zoo bewoonbaar mogelijk te maken, is het zeker te hopen, dat het publiek zich te eeniger tijd verzet tegen den invloed van den enkeling, die met een afschuwelijk reclamescherm al die zorg en moeite weer te niet doet, en dus eigenlijk de bewoonbaarheid van een stad, voor zoover die met het uiterlijk samenhangt, ernstig schaadt.
In de afbeelding gezien vanuit punt 8 spiegelt zich nog even iets weer van de bouwmoeilijkheden tijdens het ontstaan van dit gedeelte; het curieuse rythme van, uit de gevels opschietende, steenmassa's, is het eenige, wat er van een dakverdieping overgebleven is. Daar niettemin toch een behoorlijke straatwand is overgebleven, moge hieruit blijken, dat zelfs het toeval „Plan West" niet ongunstig gezind is geweest.

Met het bovenstaande is even afgeweken van de overigens goede gewoonte in „Wendingen" een stukje literatuur te geven. Het onderwerp leek mij te omvangrijk en te veelzijdig om met de algemeenheid van zoo'n stukje voldoende belicht te kunnen worden. Toch kon ook hier weer niet te veel van die algemeenheid worden afgeweken en zijn de gegeven detail-opmerkingen slechts bedoeld om de algemeene te steunen. Het spreekt vanzelf, dat het dus niet in de bedoeling kon liggen alle afbeeldingen te bespreken, daar de daarop betrekking hebbende projecten zich in al hun variatie's op min of meer overeenkomstige wijze doen gelden, en dus met eenigen goeden wil beschouwd kunnen worden als op hetzelfde uitgangspunt gebaseerde variatie's van de projecten, waarover hierboven als toelichtings-objecten werd beschikt.

P. KRAMER

HOOFDWEG

P. KRAMER

HOOFDWEG, HOEK POSTJESWEG

P. KRAMER

HOOFDWEG, HOEK DAVISSTRAAT

J. F. STAAL

JOHN FRANKLINSTRAAT

J. F. STAAL

JAN EVERTSENSTRAAT

J. F. STAAL

JAN EVERTSENSTRAAT

J. F. STAAL

JAN EVERTSENSTRAAT, HOEK MARCO POLOSTRAAT

W. NOORLANDER

COLUMBUSPLEIN

H. TH. WIJDEVELD

HOOFDWEG

H. TH. WIJDEVELD

HOOFDWEG, KRUISING JAN VAN GALENSTRAAT

H. TH. WIJDEVELD

HOOFDWEG

H. TH. WIJDEVELD

HUDSONSTRAAT, HOEK CABRALSTRAAT

HEINEKE EN KUIPERS

VESPUCCISTRAAT

C. J. BLAAUW

ORTELIUSSTRAAT

C. J. BLAAUW, AANSLUITING MET DEN TORENBOUW VAN DR. H. P. BERLAGE. ORTELIUSSTRAAT, HOEK VAN SPILBERGENSTRAAT

C. J. BLAAUW, AANSLUITING VERHOOGD GEDEELTE VAN MARGARET KROPHOLLER

J. ROODENBURG

VESPUCCISTRAAT

J. ROODENBURG

BAARSJESWEG

A. J. WESTERMAN

VAN SPILBERGENSTRAAT

A. J. WESTERMAN

WITTE DE WITHSTRAAT

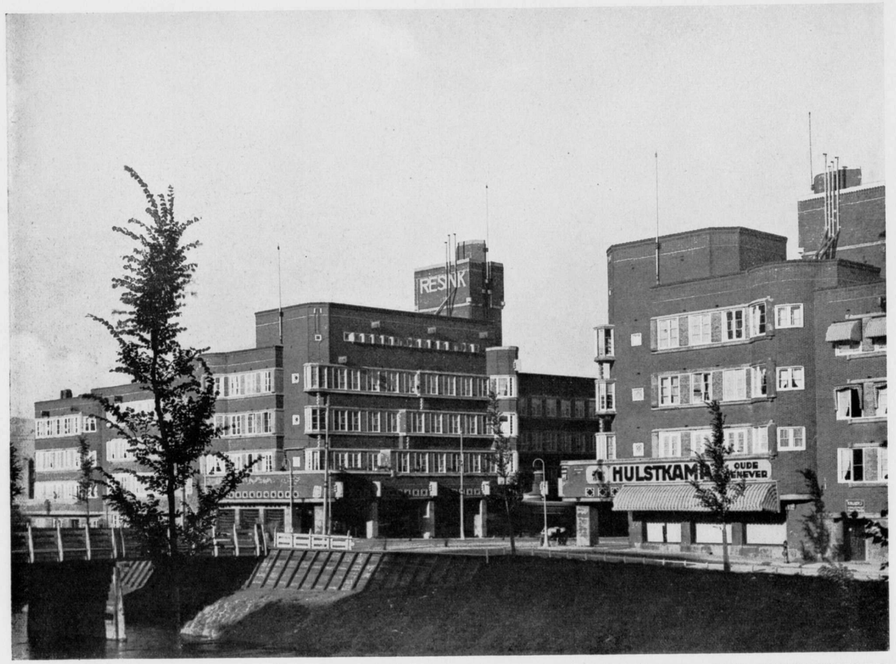

J. M. VAN DER MEIJ

JAN EVERTSENSTRAAT, HOEK ADMIRALENGRACHT

J. M. VAN DER MEIJ

HOOFDWEG, HOEK HONDIUSSTRAAT

J. M. VAN DER MEIJ

BARTHOLOMEUS DIAZSTRAAT

G. J. RUTGERS IN AANSLUITING MET DEN TORENBOUW VAN DR. H. P. BERLAGE

VAN SPILBERGENSTRAAT

G. J. RUTGERS

HOOFDWEG

JAN DE MEIJER

MERCATORSTRAAT, HOEK JAN VAN GALENSTRAAT

FRANSWA

CRIJNSSENSTRAAT

MARGARET KROPHOLLER

ORTELIUSSTRAAT

MARGARET KROPHOLLER

JAN VAN GALENSTRAAT

HOLLANDSCHE BETONMAATSCHAPPIJ

's-GRAVENHAGE
GROOT HERTOGINNELAAN 258
--- TELEFOON 33830 ---
TELEGR. ADRES: BETONIJZER

AFDEELING WEGEN

BITUMINEUZE WEGBEDEKKINGEN
OP FUNDEERING
VAN IEDER GEWENSCHT TYPE

N.V.
DUST
MEUBELFABRIEK
BLOEMGRACHT
N° 129-141 H
MODELKAMERS
LEIDSCHESTRAAT
A'DAM

OTIS-LIFTEN
ELECTRISCH OF HYDRAULISCH
DE ZEKERSTE IN BEDRIJF
DE AANGENAAMSTE IN WERKING
DE ZUINIGSTE IN STROOM-VERBRUIK EN ONDERHOUD

REEDS ZIJN IN WERKING OVER DE GEHEELE WERELD MEER DAN
151000 LIFTEN
IN EUROPA MEER DAN
31000 LIFTEN
(HIERONDER ZIJN NIET GEREKEND DE SPIJSLIFTEN)

FRED. STIELTJES EN Co
KEIZERSGRACHT 745-7. TEL. 237 N.
AMSTERDAM

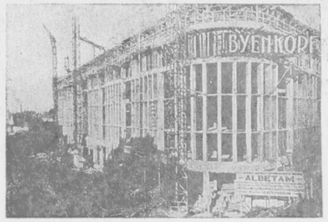

N. V.
ALBETAM
BAGGER- EN BOUWMAATSCHAPPIJ
DEN HAAG - NASSAUPLEIN 30
TELEFOON 17780/81
OPSLAGPLAATSEN TE DORDRECHT
TERREIN „DE STAART", TELEFOON 983

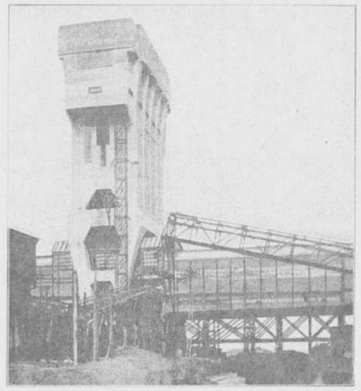

EEN DER TWEE SCHACHTBOKKEN OP STAATSMIJN „MAURITS", ELK 55 M. HOOG, BEVATTENDE DE MACHINES WELKE HET BEDRIJF DOEN FUNCTIONEEREN, AFGEDEKT EN BESCHERMD DOOR EEN

„RU-BER-OID" CEMENT DAKBEDEKKING

GEZAMENLIJKE BEDEKTE OPPERVLAKTE PLM. 1120 M².

DAARONDER DE Z.G. ZEVERIJ TER OPPERVLAKTE VAN PLM. 3100 M² AFGEDEKT MET

„RU-BER-OID" DAKBEDEKKING

AMERIK. „RU-BER-OID" DAKBEDEKKING
VOOR AFDEKKING VAN STEILE EN HELLENDE DAKEN

RUIM 2.000.000 M² IN NEDERLAND GEDEKT

„RU-BER-OID" CEMENT DAKBEDEKKING
VOOR AFDEKKING VAN GEHEEL VLAKKE DAKEN

TEERVRIJ - ELASTISCH - ISOLEEREND - GEBRUIK VAN ZINK EN LOOD VOOR DEKRANDEN ENZ. OVERBODIG - LANGDURIGE GARANTIE - PRIJSOPGAVE EN INLICHTINGEN KOSTELOOS

„RU-BER-OID" LEIEN IN KLEUREN
ONBREEKBAAR - GERING GEWICHT - ISOLEEREND

VRAAGT MONSTERS EN INLICHTINGEN BIJ

GEBRS KRAMER

HOOFDKANTOOR: ROTTERDAM
MIDDENSTEIGER 16
TEL. 11257-11258-11259-11260

TELEGRAM-ADRES
„RUBEROID"

BIJKANTOOR: ARNHEM
BOULEVARD HEUVELINK 147
TELEFOON 3105

W. BOGTMAN
HAARLEM
EMMAKADE
45 45

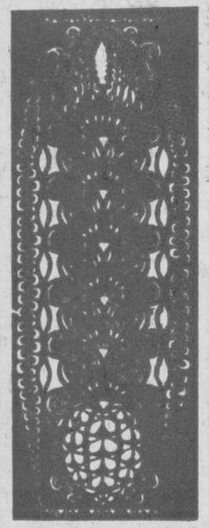

GEBRAND
GESCHILDERD
GLAS

GLAS IN LOOD

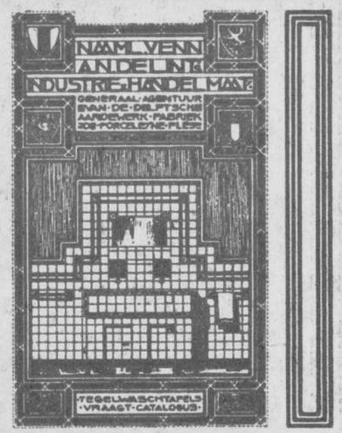

DE DRUKKERIJ DER N.V.

IPENBUUR & VAN SELDAM

WAAR DIT TIJDSCHRIFT WORDT GEDRUKT, LEVERT SPOEDIG EN BILLIJK AL UW BENOODIGDE

DRUKWERKEN

DESGEWENSCHT MET BIJLEVERING VAN CLICHÉ'S

IS SPECIAAL INGERICHT VOOR HET DRUKKEN VAN GROOTE OPLAGEN

NIEUWE LOOIERSSTRAAT 47, AMSTERDAM
TELEFOON 42897

WENDINGEN

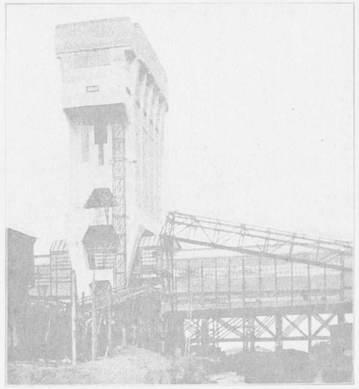

EEN DER TWEE SCHACHTBOKKEN OP STAATSMIJN „MAURITS", ELK 55 M. HOOG, BEVATTENDE DE MACHINES WELKE HET BEDRIJF DOEN FUNCTIONEEREN, AFGEDEKT EN BESCHERMD DOOR EEN

„RU-BER-OID" CEMENT DAKBEDEKKING

GEZAMENLIJKE BEDEKTE OPPERVLAKTE PLM. 1120 M².
DAARONDER DE Z.G. ZEVERIJ TER OPPERVLAKTE VAN PLM. 3100 M² AFGEDEKT MET

„RU-BER-OID" DAKBEDEKKING

AMERIK. „RU-BER-OID" DAKBEDEKKING
VOOR AFDEKKING VAN STEILE EN HELLENDE DAKEN
RUIM 2.000.000 M² IN NEDERLAND GEDEKT

„RU-BER-OID" CEMENT DAKBEDEKKING
VOOR AFDEKKING VAN GEHEEL VLAKKE DAKEN
TEERVRIJ - ELASTISCH - ISOLEEREND - GEBRUIK VAN ZINK EN LOOD VOOR DEKRANDEN ENZ. OVERBODIG - LANGDURIGE GARANTIE - PRIJSOPGAVE EN INLICHTINGEN KOSTELOOS

„RU-BER-OID" LEIEN IN KLEUREN
ONBREEKBAAR - GERING GEWICHT - ISOLEEREND

VRAAGT MONSTERS EN INLICHTINGEN BIJ
GEBRS KRAMER

HOOFDKANTOOR: ROTTERDAM
MIDDENSTEIGER 16
TEL. 11257-11258-11259-11260

TELEGRAM-ADRES
„RUBEROID"

BIJKANTOOR: ARNHEM
BOULEVARD HEUVELINK 147
TELEFOON 3105

W. BOGTMAN
HAARLEM
EMMAKADE
45 45

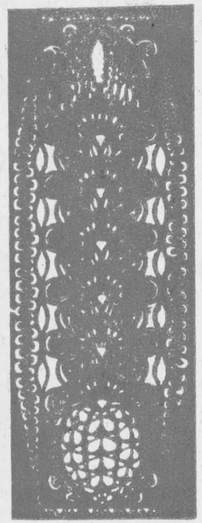

GEBRAND
GESCHILDERD
GLAS

GLAS IN LOOD

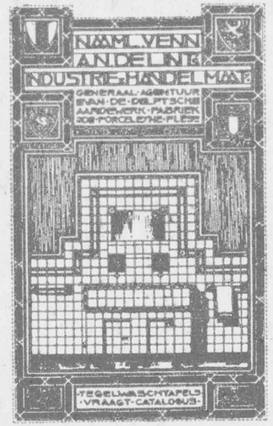

DE DRUKKERIJ DER N.V.
IPENBUUR & VAN SELDAM

WAAR DIT TIJDSCHRIFT
WORDT GEDRUKT, LEVERT
SPOEDIG EN BILLIJK
AL UW BENOODIGDE
DRUKWERKEN
DESGEWENSCHT MET BIJ-
LEVERING VAN CLICHÉ'S

IS SPECIAAL INGERICHT VOOR HET
DRUKKEN VAN GROOTE OPLAGEN

NIEUWE LOOIERSSTRAAT 47, AMSTERDAM
TELEFOON 42897

WENDINGEN

WENDINGEN

Bibliotheek van de Technische Hogeschool DELFT

14C

II-ZWEDEN-II

N. V. NEDERLANDSCHE
AANNEMING MAATSCHAPPIJ
VOORHEEN FIRMA H. F. BOERSMA
DIRECTEUREN: J. HORNSTRA EN IR. H. G. A. TREEP C. I.

HOOFDKANTOOR: 'S-GRAVENHAGE, MUZENSTRAAT 33
TELEGR.-ADR. „NEDAM" TELEFOON 12153
BIJKANTOREN TE SOERABAYA EN WELTEVREDEN

KANTOORGEBOUWEN, VILLA'S, WONINGEN,
GEWAPEND BETON-, UTILITEITS- EN WATER-
BOUWKUNDIGE WERKEN

N.V. BREEDVELD'S
FABRIEK BIJ ST. LAURENS
BETIMMERINGEN
VITRINES
ROTTERDAM
ROCHUSSENSTR. 109 TELEF. 34891

LINOLEUM
KROMMENIE

WENDINGEN

MAANDBLAD · VOOR · BOUWEN · EN · SIEREN = VAN · ARCHITECTURA · ET · AMICITIA

REDACTIE: C. J. BLAAUW - W. M. DUDOK - HILDO KROP - J. F. STAAL - P. VORKINK EN H. C. VERKRUYSEN
WENDINGEN, ORGAAN VAN HET GENOOTSCHAP ARCHITECTURA ET AMICITIA TE AMSTERDAM,
VERSCHIJNT IN DE NEDERLANDSCHE TAAL EN SOMS IN HET FRANSCH, DUITSCH OF ENGELSCH
WENDINGEN WORDT UITGEGEVEN DOOR C. A. MEES TE SANTPOORT. TELEFOON NR. 22220
WENDINGEN WORDT GEDRUKT BIJ DE NAAML. VENN. IPENBUUR EN VAN SELDAM TE AMSTERDAM
ABONNEMENT BIJ DE UITGEVERS OF BIJ DEN BOEKHANDEL. VOOR BELGIE „DE SIKKEL" ANTWERPEN

No 8

DIT IS NUMMER 8 VAN DE 8STE SERIE (1927) EN GEWIJD AAN ZWEEDSCHE KUNSTNIJVERHEID. MET BEHOUD VAN DE BESTAANDE TYPOGRAFIE NAAR ONTWERP VAN H. TH. WIJDEVELD IS DIT NUMMER SAMENGESTELD DOOR H. C. VERKRUYSEN. DE STOF IS BIJEENGEBRACHT EN DE INLEIDING GESCHREVEN DOOR PROF. DR. IR. D. F. SLOTHOUWER. HET OMSLAG IS UITGEVOERD NAAR EEN TEEKENING VAN S. JESSURUN DE MESQUITA

WENDINGEN

N. V. NEDERLANDSCHE
AANNEMING MAATSCHAPPIJ
VOORHEEN FIRMA H. F. BOERSMA
DIRECTEUREN: J. HORNSTRA EN IR. H. G. A. TREEP C. I.

HOOFDKANTOOR: 'S-GRAVENHAGE, MUZENSTRAAT 33
TELEGR.-ADR. „NEDAM" TELEFOON 12153
BIJKANTOREN TE SOERABAYA EN WELTEVREDEN

KANTOORGEBOUWEN, VILLA'S, WONINGEN,
GEWAPEND BETON-, UTILITEITS- EN WATER-
BOUWKUNDIGE WERKEN

N.V. BREEDVELD'S
FABRIEK „BIJ ST. LAURENS"
BETIMMERINGEN
VITRINES
ROTTERDAM
ROCHUSSENSTR. 109 TELEF. 34891

LINOLEUM
KROMMENIE

WENDINGEN

MAANDBLAD VOOR BOUWEN EN SIEREN VAN ARCHITECTURA ET AMICITIA

REDACTIE: C. J. BLAAUW - W. M. DUDOK - HILDO KROP - J. F. STAAL - P. VORKINK EN H. C. VERKRUYSEN
WENDINGEN, ORGAAN VAN HET GENOOTSCHAP ARCHITECTURA ET AMICITIA TE AMSTERDAM,
VERSCHIJNT IN DE NEDERLANDSCHE TAAL EN SOMS IN HET FRANSCH, DUITSCH OF ENGELSCH
WENDINGEN WORDT UITGEGEVEN DOOR C. A. MEES TE SANTPOORT. TELEFOON NR. 22220
WENDINGEN WORDT GEDRUKT BIJ DE NAAML. VENN. IPENBUUR EN VAN SELDAM TE AMSTERDAM
ABONNEMENT BIJ DE UITGEVERS OF BIJ DEN BOEKHANDEL. VOOR BELGIE „DE SIKKEL" ANTWERPEN

No 8

DIT IS NUMMER 8 VAN DE 8STE SERIE (1927) EN GEWIJD AAN ZWEEDSCHE KUNSTNIJVERHEID. MET BEHOUD VAN DE BESTAANDE TYPOGRAFIE NAAR ONTWERP VAN H. TH. WIJDEVELD IS DIT NUMMER SAMENGESTELD DOOR H. C. VERKRUYSEN. DE STOF IS BIJEENGEBRACHT EN DE INLEIDING GESCHREVEN DOOR PROF. DR. IR. D. F. SLOTHOUWER. HET OMSLAG IS UITGEVOERD NAAR EEN TEEKENING VAN S. JESSURUN DE MESQUITA

WENDINGEN

CARL MILLES BRONFIGUUR

ZWEDEN

KUNSTNIJVERHEID IN ZWEDEN

Het is indertijd zoo juist gezegd door Erik Wettergren, den Directeur der Kunstnijverheidsafdeeling van het Nationalmuseum te Stockholm, naar aanleiding van de tentoonstellingen te Gothenburg en te Parijs, dat men in de scheppingen der nu werkende Zweedsche kunstenaars drie invloeden kan opmerken. In de eerste plaats de nog zoo levende nationale kunst van het land, de huisvlijt, de Hemslöjd, waarin het sterke eigen karakter van dit aan cultuur zoo rijke land op zoo onderscheiden wijze tot uiting komt, onderscheiden in de, ook geografisch, zoo verschillende deelen als Schonen, Dalekarlië en Norrland. In de zeventiende eeuw heeft de toen overheerschende Fransche cultuur in Zweden een merkwaardig sterke invloed gehad, terwijl ten slotte het rationalisme ook hier naar vormen heeft gezocht, die bij de industrialisatie van onzen eigen tijd behooren. De huisvlijt heeft zich steeds, zooals begrijpelijk is, in de eerste plaats in de textielkunst geuit. Tot in de kleinste woningen, over het heele groote Zweden, vindt men de weefstoel, die vooral in de lange en dikwijls zoo barre winters de fantasie van dit romantische volk wist vast te leggen. Bewonderenswaardig is de organisatie, die ervoor gezorgd heeft, dat deze oude kunst bewaard bleef. Er bestaan 27 locale vereenigingen voor Hemslöjd, terwijl bovendien de Föreningen för Svensk Hemslöjd te Stockholm, met behoud der oude technieken, naar nieuwe combinaties zoekt. Voor degenen, die het ontstaan van nabij willen leeren kennen, zij een bezoek aanbevolen aan Båstad in Schonen, waar Märta Måås-Fjetterström haar werkplaats heeft.

Hiernaast dient genoemd te worden de Vereeniging van vrienden van handarbeid, Föreningen Handarbetets Vänner, die in 1874 te Stockholm werd gesticht. Daarin zijn kunstenaars vereenigd, die met nieuwe kleurstellingen en geraffineerde technieken zijn gekomen, waardoor iets ongekend schoons is ontstaan. Wij denken daarbij in de eerste plaats aan Maja Sjöström, van wie o.a. de stoffen zijn, die men in het Stadhuis van Stockholm kan vinden. Naast Maria Andersson, dienen Prins Eugen en de architect Carl Malmsten genoemd te worden.

Men heeft intusschen begrepen dat naast dit handwerk ook de machinale productie verbeterd moest worden. Ik meen te mogen zeggen dat er op alle gebied der kunstnijverheid in geen ander land een zoo intieme samenwerking tusschen industrie en kunstenaars als in Zweden bestaat. Deze banden zijn en worden vooral gelegd door de Svenska Slöjdförening, die ook een eigen orgaan uitgeeft. Een treffend voorbeeld van wat een sa nenwerking in korten tijd tot stand kan brengen leveren de producten der Orrefors-glasfabrieken. De zweedsche glastechniek gaat terug tot de 17de eeuw, er bestaat nog een glasfabriek, die in 1741 werd gesticht; de schilder Gunnar Gunnarson Wennerberg, heeft op het eind der 19de eeuw een herleving gebracht. Ongeveer tien jaar geleden kocht Johan Ekman van Gothenburg de kleine fabriek van Orrefors in Småland, waar toen alleen vensterglas en flesschen werden gemaakt. Hij heeft aan zich verbonden twee kunstenaars, Simon Gate en Edward Hald, die deze fabriek tot een der belangrijkste in Noord-Europa hebben gemaakt. Naast de gegraveerde glazen, waarvan er hier enkele zijn afgebeeld en wier techniek aansluit aan de intailles der italiaansche renaissance, hebben zij ook het eenvoudige goedkoope gebruiksglas weten te verbeteren. Het is verrassend tegen welke prijzen de groote magazijnen, als het warenhuis Nordiska Kompaniet te Stockholm deze waren aan den man kunnen brengen. Tengevolge van het succes van Orrefors is ook de groote zweedsche glastrust, de Svenska Kristallglasbruken, waarin bijv. de oude fabrieken van Kosta en Reymyre zijn opgenomen, met deze beweging meegegaan.

Het talent van Edward Hald is ook begrepen door de porceleinfabriek Rörstrand, die reeds twee honderd jaar te Stockholm bestaat. Op het eind der vorige eeuw had deze fabriek reeds aan zich verbonden Alf Wallander, in denzelfden tijd, dat die van Gustafsberg de bovengenoemde Wennerberg zijn ontwerpen liet maken. De meeste porceleinfabrieken werken nu tezamen met kunstenaars; zoo werkt Einar Forseth, de schilder, die de mozaïken van de Gulden Zaal van het Stadhuis te Stockholm maakte, voor de fabriek te Lidköping en Arthur Percey voor die te Gävle.

De zweedsche bergen zijn rijk aan metalen en het is dan

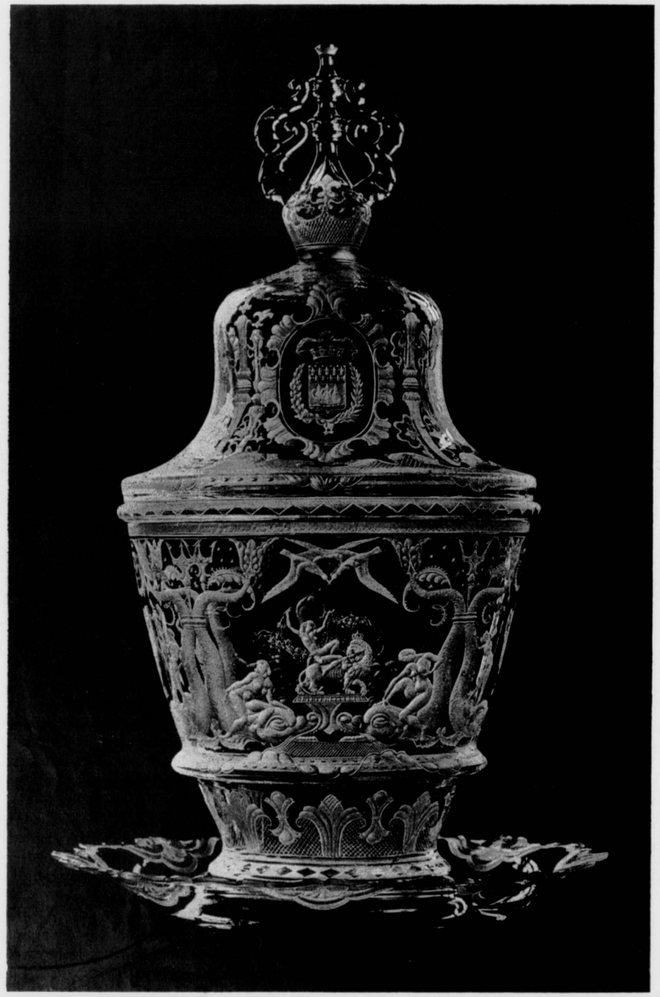

SIMON GATE GLASWERK

SIMON GATE GLASWERK

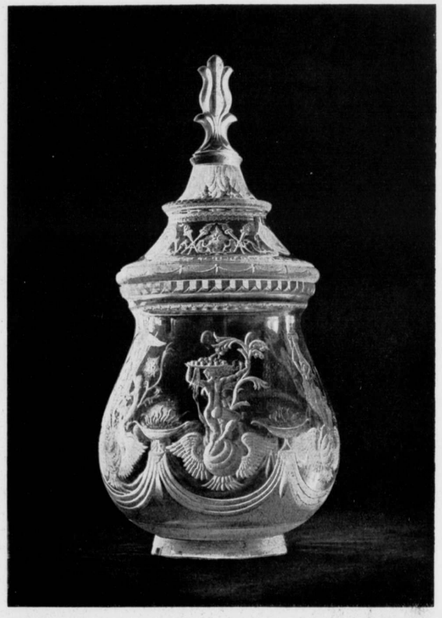

SIMON GATE GLASWERK

ook duidelijk dat de metaalindustrie een belangrijke plaats inneemt. De kunst van het smeedijzer is al zeer oud en men vindt vooral in Värmland een eigen kunst op dit gebied, waar versieringen met geïncrusteerd koper zijn aangebracht. Maar naast dit handwerk, waarvan in het Stadhuis van Östberg zulke voortreffelijke voorbeelden zijn te vinden, is vooral belangrijk hetgeen men met behulp van de machine van het gegoten ijzer heeft weten te maken. En van het tin. De oude gieterij Näfveqvarn heeft verschillende kunstenaars aan zich verbonden, waarvan hier genoemd mogen worden Olof Hult en Eric Grate. Wat het tin betreft, hiervoor heeft men nieuwe bestemmingen weten te vinden. niet alleen kannen en schalen heeft men daarvan gemaakt, maar ook spiegellijsten en lampen. Wij denken daarbij aan het werk van de kunstenaars Fougstedt en van Estrid Erikson. De kopergieterijen treden op het oogenblik niet zoozeer op den voorgrond, dit is wel het geval met het zilver. Hierbij heeft zeker het werk van Georg Jensen van Kopenhagen invloed gehad, al heeft Wettergren gelijk wanneer hij zegt dat Jensen wellicht teveel een tintechniek heeft gebruikt. Als vooraanstaand zilversmid, die niet met een fabriek werkt moge Jacob Ångman gelden, die tezamen met den architect Asplund en met den beeldhouwer Sidney Gibson voortreffelijk werk heeft geleverd. Bij deze korte opsomming, waarbij slechts enkele namen genoemd konden worden, mag de kunst van het boek niet worden vergeten. Die van het boek als geheel en die van de typografie. Vooral de drukkers en uitgevers Norstedt & Söner te Stockholm treden hierbij op den voorgrond.

En ten slotte zijn al deze technieken vereenigd in de kunst van het interieur waarvan hier een enkel voorbeeld wordt gegeven. Zweden is een der weinige landen, die interieurs doen zien met werk van kunstenaars van zeer uiteenloopende geaardheid, dat een harmonisch geheel vormt. Wij zijn hun het meest dankbaar voor het bewijs door hun gegeven, dat dit ook in deze tijden mogelijk is.

D. F. SLOTHOUWER.

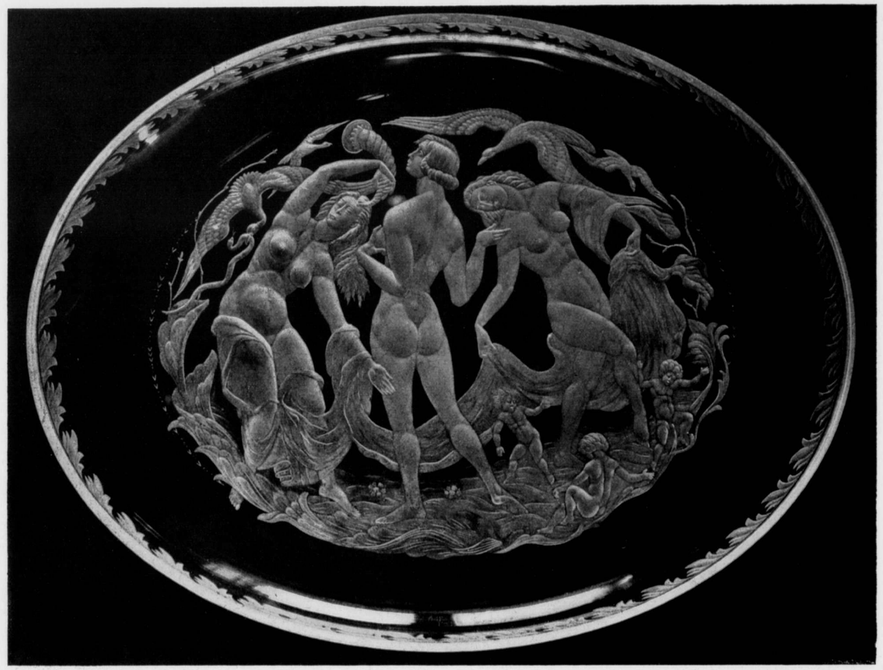

SIMON GATE GLAZEN SCHAAL

EDWARD HALD GLASWERK

EDWARD HALD GLASWERK

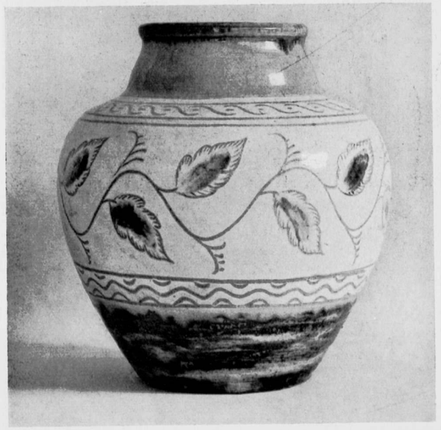

EVA BJÖRCK AARDEWERK

SIMON GATE GLASWERK

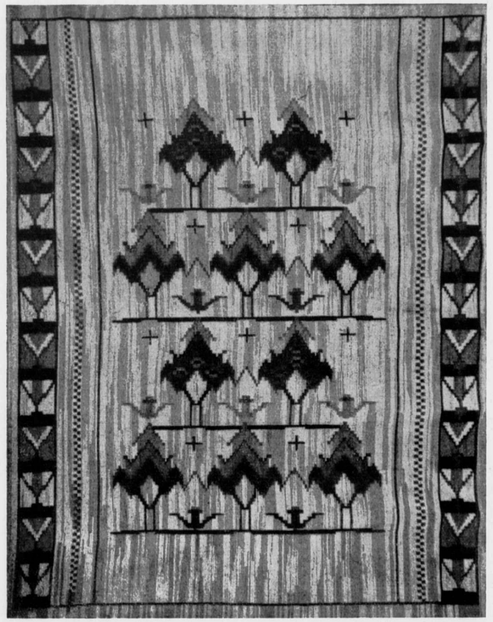

MÄRTA GAHN WEEFWERK

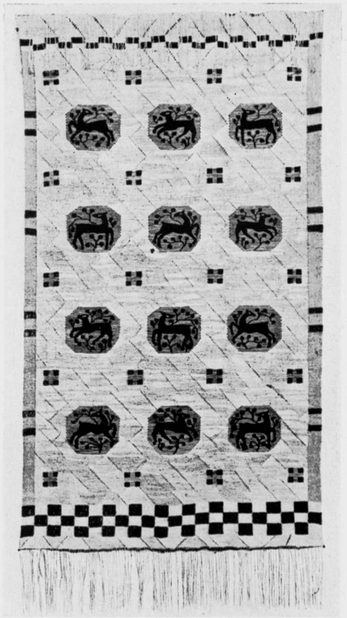

AGDA ÖSTERBERG WEEFWERK

MAJA ANDERSON WEEFWERK

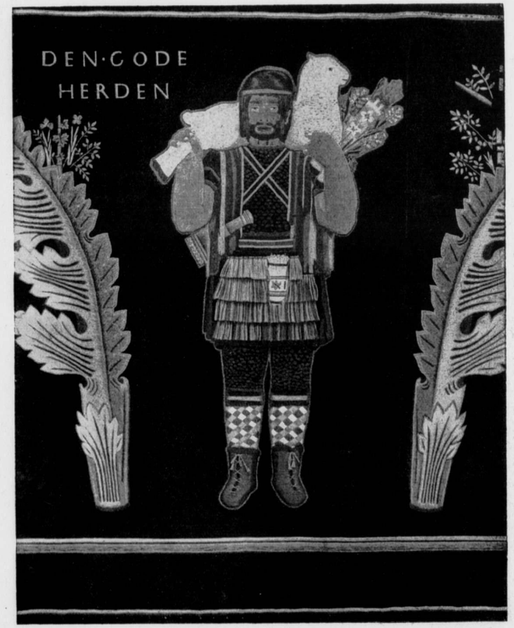

ALF MUNTHE WEEFWERK

A. C. PERCY

SCHAAL AARDEWERK

JACOB ÄNGMAN

ZILVEREN DOOS

JACOB ÄNGMAN — ZILVEREN BOKAAL

ASTRID ÅAGESON — SUIKERBAKJE, KOFFIEKAN EN MELKKAN IN ZILVER

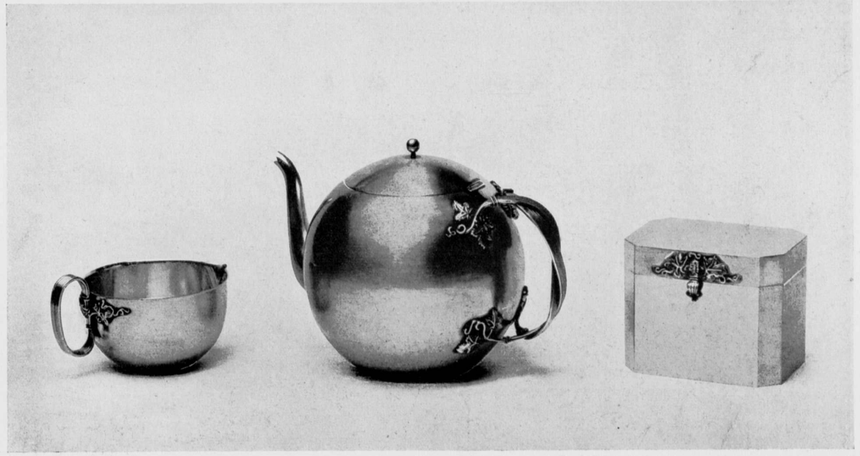

SVEN MARKELINS — MELKKAN, THEEPOT EN THEEBUS IN ZILVER

CARL MALMSTEN — KAST MET INTARSIA PANEELEN

TURE RYBERG — KASTJE EN SPIEGEL

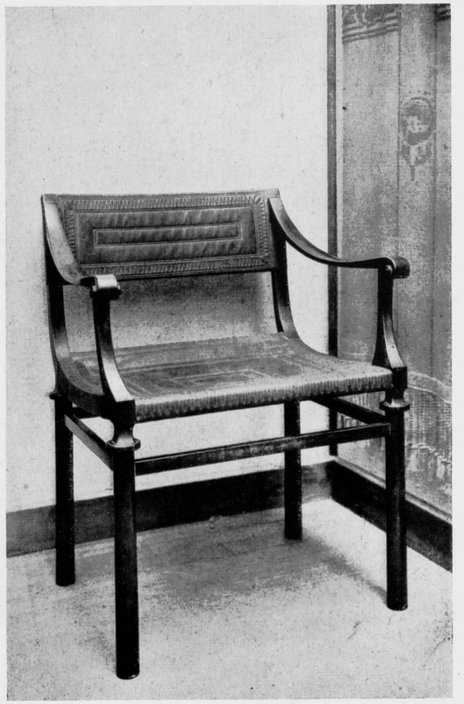

CARL MALMSTEN — STOEL

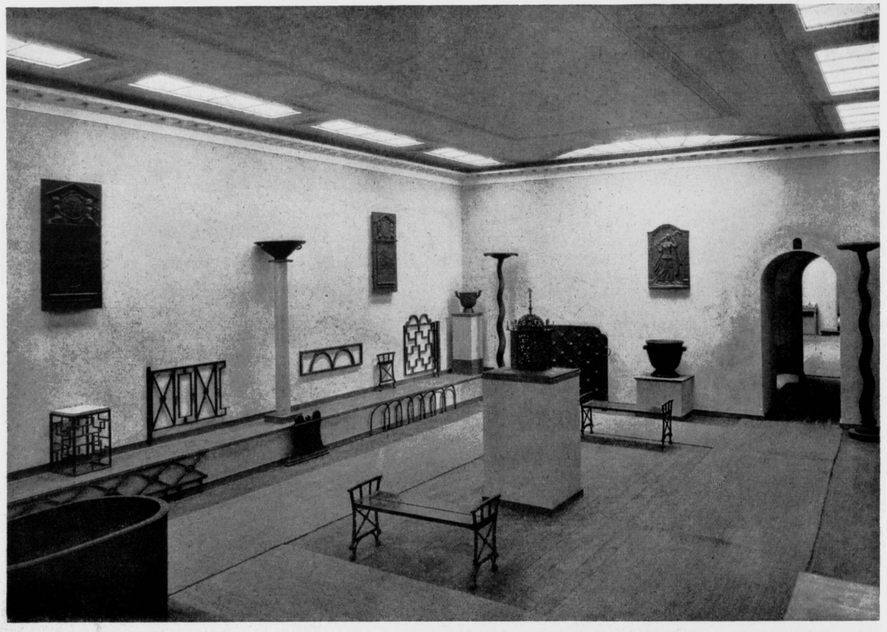

ZAAL MET SMEEDWERK

TENTOONSTELLING TE GOTHENBURG

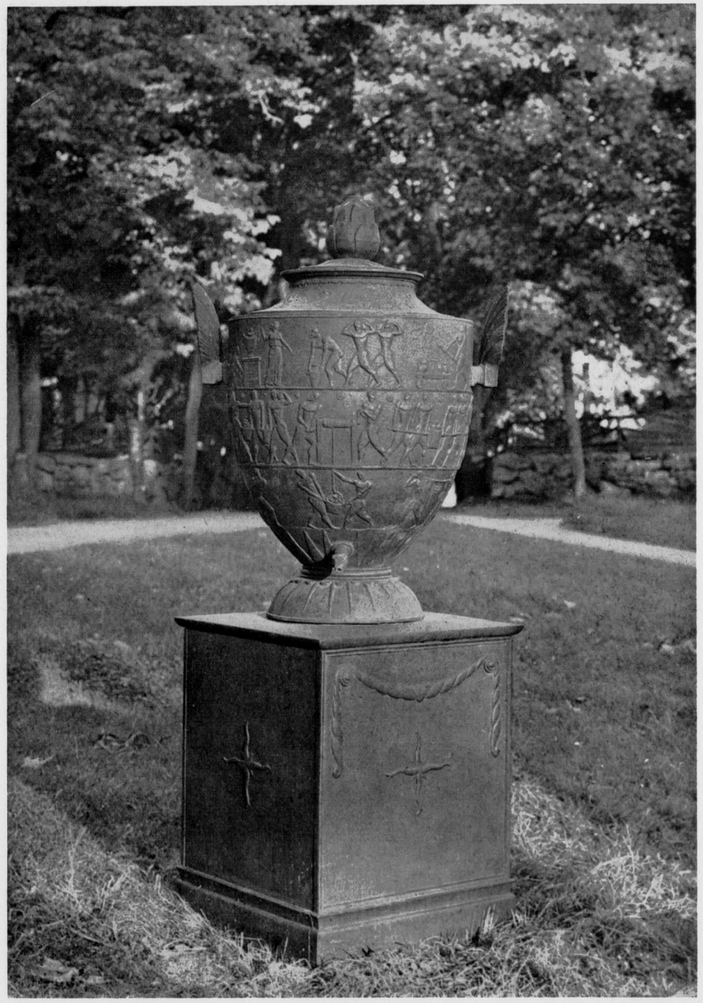

ERIC GRATE

GIETIJZEREN VAAS

CARL BERGSTEN

INTERIEUR

CARL BERGSTEN

INTERIEUR

E. G. ASPLUND

INTERIEUR

CARL HÖRVIK

INTERIEUR

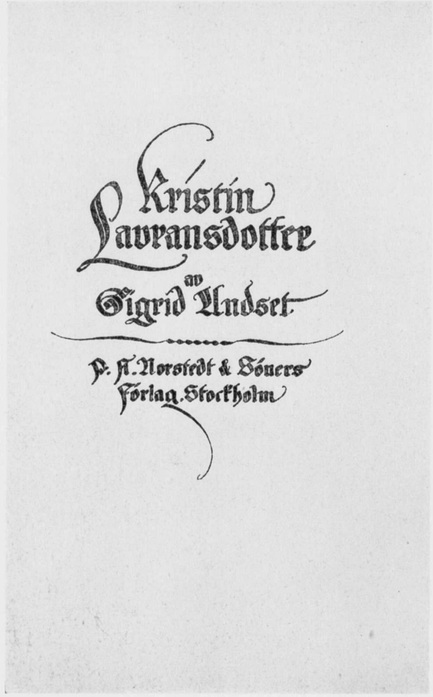

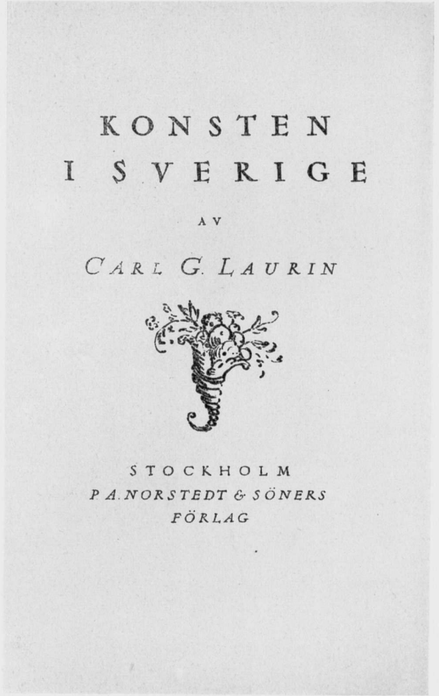

AKKE KUMLIEN

BOEKOMSLAGEN

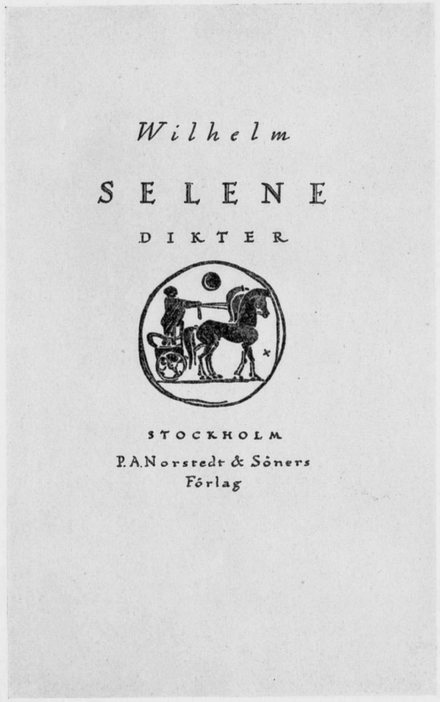

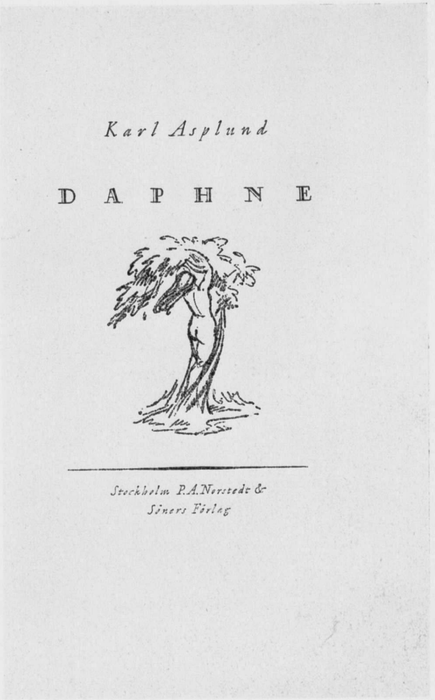

YUNGVE BERG

BOEKOMSLAGEN

ELSA GULLBERG

GORDIJN IN HET CONCERTGEBOUW TE STOCKHOLM

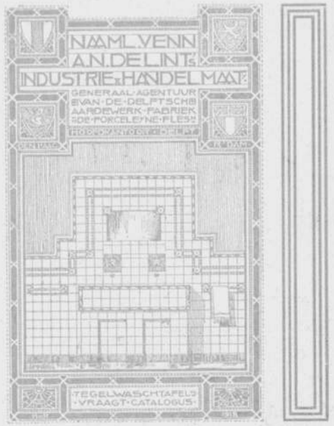

OTIS-LIFTEN

ELECTRISCH OF HYDRAULISCH

DE ZEKERSTE IN BEDRIJF
DE AANGENAAMSTE IN WERKING
DE ZUINIGSTE IN STROOM-
VERBRUIK EN ONDERHOUD

REEDS ZIJN IN WERKING OVER DE GEHEELE
WERELD MEER DAN
151000 LIFTEN
IN EUROPA MEER DAN
31000 LIFTEN
(HIERONDER ZIJN NIET GEREKEND DE SPIJSLIFTEN)

FRED. STIELTJES EN Co
KEIZERSGRACHT 745-7. TEL. 237 N.
AMSTERDAM

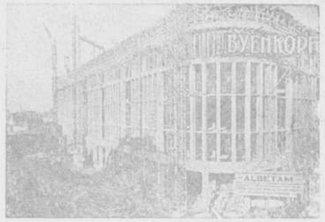

N. V.

ALBETAM

BAGGER- EN BOUWMAATSCHAPPIJ
DEN HAAG - NASSAUPLEIN 30
TELEFOON 17780/81
OPSLAGPLAATSEN TE DORDRECHT
TERREIN „DE STAART", TELEFOON 983

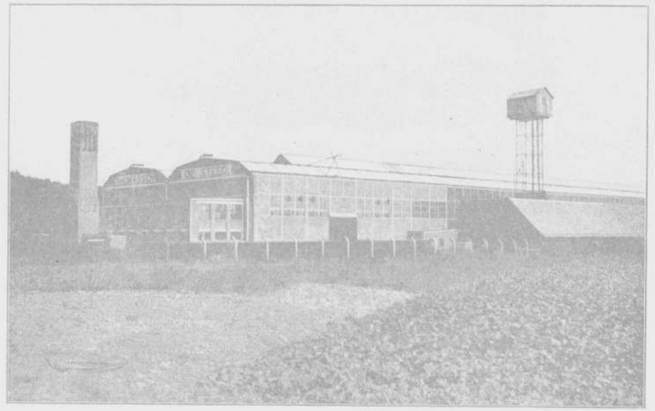

FABRIEKSGEBOUWEN DER N.V. MOTOREN- EN MACHINEFABRIEK V.H FIRMA THOMASSEN & Co., DE STEEG, AFGEDEKT MET

„RU-BER-OID" CEMENT DAKBEDEKKING

OPPERVLAKTE 3000 M².

AMERIK. „RU-BER-OID" DAKBEDEKKING
VOOR AFDEKKING VAN STEILE EN HELLENDE DAKEN
RUIM 2.500.000 M² IN NEDERLAND GEDEKT

„RU-BER-OID" CEMENT DAKBEDEKKING
VOOR AFDEKKING VAN GEHEEL VLAKKE DAKEN
TEERVRIJ - ELASTISCH - ISOLEEREND - GEBRUIK VAN ZINK EN LOOD VOOR DEKRANDEN ENZ. OVERBODIG - LANGDURIGE GARANTIE - PRIJSOPGAVE EN INLICHTINGEN KOSTELOOS

„RU-BER-OID" LEIEN IN KLEUREN
ONBREEKBAAR - GERING GEWICHT - ISOLEEREND

VRAAGT MONSTERS EN INLICHTINGEN BIJ
GEBRS KRAMER

HOOFDKANTOOR: ROTTERDAM
MIDDENSTEIGER 16
TEL. 11257-11258-11259-11260

TELEGRAM-ADRES
„RUBEROID"

BIJKANTOOR: ARNHEM
BOULEVARD HEUVELINK 147
TELEFOON 3105

W. BOGTMAN
HAARLEM
EMMAKADE
45 45

GEBRAND
GESCHILDERD
GLAS

GLAS IN LOOD

C. H. BENZIEN

SPECIALITEIT IN
VEILIGHEIDSLIFTEN
VOOR PERSONEN,
GOEDEREN EN SPIJZEN

VIERWINDENSTRAAT 3 - TEL. 40792
AMSTERDAM

GLAS IN LOOD

A. J. A. HEETMAN
PIETER DE RAADTSTRAAT 49
ROTTERDAM

WENDINGEN

FABRIEKSGEBOUWEN DER N.V. MOTOREN- EN MACHINEFABRIEK V.H. FIRMA THOMASSEN & Co., DE STEEG, AFGEDEKT MET

„RU-BER-OID" CEMENT DAKBEDEKKING

OPPERVLAKTE 3000 M².

AMERIK. „RU-BER-OID" DAKBEDEKKING
VOOR AFDEKKING VAN STEILE EN HELLENDE DAKEN
RUIM 2.500.000 M² IN NEDERLAND GEDEKT

„RU-BER-OID" CEMENT DAKBEDEKKING
VOOR AFDEKKING VAN GEHEEL VLAKKE DAKEN
TEERVRIJ - ELASTISCH - ISOLEEREND - GEBRUIK VAN ZINK EN LOOD VOOR DEKRANDEN ENZ. OVERBODIG - LANGDURIGE GARANTIE - PRIJSOPGAVE EN INLICHTINGEN KOSTELOOS

„RU-BER-OID" LEIEN IN KLEUREN
ONBREEKBAAR - GERING GEWICHT - ISOLEEREND

VRAAGT MONSTERS EN INLICHTINGEN BIJ
GEBRS KRAMER

HOOFDKANTOOR: ROTTERDAM
MIDDENSTEIGER 16
TEL. 11257-11258-11259-11260

TELEGRAM-ADRES
„RUBEROID"

BIJKANTOOR: ARNHEM
BOULEVARD HEUVELINK 147
TELEFOON 3105

W. BOGTMAN
HAARLEM
EMMAKADE
45 45

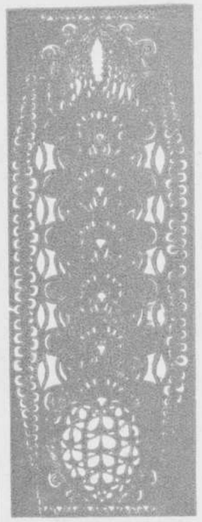

GEBRAND GESCHILDERD GLAS

GLAS IN LOOD

C. H. BENZIEN

SPECIALITEIT IN
VEILIGHEIDSLIFTEN
VOOR PERSONEN,
GOEDEREN EN SPIJZEN

VIERWINDENSTRAAT 3 - TEL. 40792
AMSTERDAM

GLAS IN LOOD

A. J. A. HEETMAN
PIETER DE RAADTSTRAAT 49
ROTTERDAM

WENDINGEN

Bibliotheek
VAN DE
Technische Hoogeschool
DELFT

N4c
165-E

OOSTENRIJK

WENDINGEN

HOLLANDSCHE
BETONMAATSCHAPPIJ

's-GRAVENHAGE
GROOT HERTOGINNELAAN 258
··· TELEFOON 33830 ···
TELEGR. ADRES: BETONIJZER

AFDEELING WEGEN

BITUMINEUZE WEGBEDEKKINGEN
OP FUNDEERING
VAN IEDER GEWENSCHT TYPE

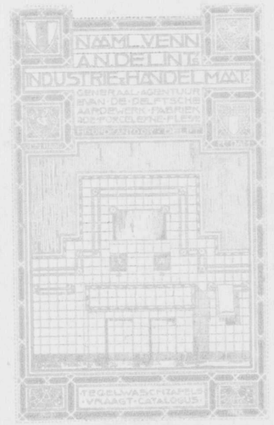

N.V. BREEDVELD'S
FABRIEK BIJ ST. LAURENS
BETIMMERINGEN
VITRINES
ROTTERDAM
ROCHUSSENSTR. 109 TELEF. 34691

LINOLEUM
KROMMENIE

WENDINGEN

MAANDBLAD · VOOR · BOUWEN · EN · SIEREN = VAN · ARCHITECTURA · ET · AMICITIA

REDACTIE: C. J. BLAAUW - W. M. DUDOK - HILDO KROP - J. F. STAAL - P. VORKINK EN H. C. VERKRUYSEN
WENDINGEN, ORGAAN VAN HET GENOOTSCHAP ARCHITECTURA ET AMICITIA TE AMSTERDAM.
VERSCHIJNT IN DE NEDERLANDSCHE TAAL EN SOMS IN HET FRANSCH, DUITSCH OF ENGELSCH
WENDINGEN WORDT UITGEGEVEN DOOR C. A. MEES TE SANTPOORT. TELEFOON NR. 22220
WENDINGEN WORDT GEDRUKT BIJ DE NAAML. VENN. IPENBUUR EN VAN SELDAM TE AMSTERDAM
ABONNEMENT BIJ DE UITGEVERS OF BIJ DEN BOEKHANDEL. VOOR BELGIE „DE SIKKEL" ANTWERPEN

No 9 E N 10

DIT IS NUMMER 9 EN 10 VAN DE 8STE SERIE (1927) EN GEWIJD AAN OOSTENRIJKSCHE KUNST, NAAR AANLEIDING VAN DE OOSTENRIJKSCHE TENTOONSTELLING IN NEDERLAND. MET BEHOUD VAN DE BESTAANDE TYPOGRAFIE NAAR ONTWERP VAN H. TH. WIJDEVELD IS DIT NUMMER SAMENGESTELD DOOR H. C. VERKRUYSEN. DE STOF IS BIJEENGEBRACHT EN DE INLEIDING GESCHREVEN DOOR DR. G. KNUTTEL WZN. HET OMSLAG IS UITGEVOERD NAAR EENE TEEKENING VAN CHRISTA EHRLICH

HOLLANDSCHE
BETONMAATSCHAPPIJ

's-GRAVENHAGE
GROOT HERTOGINNELAAN 258
TELEFOON 33830
TELEGR. ADRES: BETONIJZER

AFDEELING WEGEN
BITUMINEUZE WEGBEDEKKINGEN
OP FUNDEERING
VAN IEDER GEWENSCHT TYPE

N.V. BREEDVELD'S
FABRIEK BIJ ST. LAURENS
BETIMMERINGEN
VITRINES
ROTTERDAM
ROCHUSSENSTR. 109 TELEF.: 34691

LINOLEUM
KROMMENIE

WENDINGEN

MAANDBLAD VOOR BOUWEN EN SIEREN VAN ARCHITECTURA ET AMICITIA

REDACTIE: C. J. BLAAUW - W. M. DUDOK - HILDO KROP - J. F. STAAL - P. VORKINK EN H. C. VERKRUYSEN
WENDINGEN, ORGAAN VAN HET GENOOTSCHAP ARCHITECTURA ET AMICITIA TE AMSTERDAM,
VERSCHIJNT IN DE NEDERLANDSCHE TAAL EN SOMS IN HET FRANSCH, DUITSCH OF ENGELSCH
WENDINGEN WORDT UITGEGEVEN DOOR C. A. MEES TE SANTPOORT. TELEFOON NR. 22220
WENDINGEN WORDT GEDRUKT BIJ DE NAAML. VENN. IPENBUUR EN VAN SELDAM TE AMSTERDAM
ABONNEMENT BIJ DE UITGEVERS OF BIJ DEN BOEKHANDEL. VOOR BELGIE „DE SIKKEL" ANTWERPEN

No 9 EN 10

DIT IS NUMMER 9 EN 10 VAN DE 8STE SERIE (1927) EN GEWIJD AAN OOSTENRIJKSCHE KUNST, NAAR AANLEIDING VAN DE OOSTENRIJKSCHE TENTOONSTELLING IN NEDERLAND. MET BEHOUD VAN DE BESTAANDE TYPOGRAFIE NAAR ONTWERP VAN H. TH. WIJDEVELD IS DIT NUMMER SAMENGESTELD DOOR H. C. VERKRUYSEN. DE STOF IS BIJEENGEBRACHT EN DE INLEIDING GESCHREVEN DOOR DR. G. KNUTTEL WZN. HET OMSLAG IS UITGEVOERD NAAR EENE TEEKENING VAN CHRISTA EHRLICH

OSKAR KOKOSCHKA

DE WINDSBRUID. KUNSTHALLE HAMBURG

TWEEDINGEN

OOSTENRIJKSCHE KUNST

Van ouds kenmerkt het nationale karakter in Oostenrijk zich door een sterk ontwikkelden zin voor het grillige, speelsche, louter decoratieve, zonder andere bedoeling dan te sieren, de aandacht even door een onverwachten zet te boeien — door iets als een glimlach te strooien over de al te stroeve ernst der omstandigheden, die soms luchthartig schijnt aan hen, die komen uit landen met zwaarder lucht en gedempter licht, maar ook vaak een straal van die hooge en gezegende wijsheid blijkt, die de dingen niet al te ernstig neemt. Ook thans is in de Oostenrijksche kunst die zin sterk ontwikkeld — al treft men daar, zooals overal, meer en meer de neiging tot rationaliseering en strenge zakelijkheid.

Een sprekend voorbeeld van een typisch Oostenrijksch en tevens twintigste eeuwsch complex biedt de bouwmeester Josef Hoffmann. Deze onderscheidde zich, te midden van zijn landgenooten, reeds vroeg door consequent zoeken naar logische oplossingen, naar eenvoud in conceptie en beperking van het ornament tot die gedeelten van het bouwwerk, die hij daartoe aangewezen achtte, nl. ribben en hoeken der bouwblokken. Doch tegelijkertijd zijn zijn voorliefde voor kostbare materialen, zijn luxueuze soberheid, het karakter van zijn ornament, en vooral ook het typische Wiener-Werkstaette product, dat onder zijn censuur ontstaat, kenmerkend voor den Oostenrijkschen geest. Zijn scheppingen hebben zelden die bekoorlijke onberekenbaarheid van de zich vrij uitlevende vormenfantasie; men vindt er steeds den architect in terug, den constructeur en den denker over het practisch nut en de bruikbaarheid van den vorm — doch, voor den tooi van dat werk, voor die van een glas, zoo goed als van een bouwwerk, roept hij die kunstenaars te hulp, in wier werk juist die capricieuse geest tot uiting komt. In hem leeft — en, wie hem in zijn gulle waardeering voor het werk van anderen heeft mogen hooren, weet dat — een verlangen naar wat zijn eigen aanleg hem niet heeft gegeven. Het toeval wilde dat hij juist den kunstenaar ontmoette, bij wien dat een beslissende factor in zijn schepping was, den jong gestorven Dagobert Peche. Het nauwe contact tusschen deze twee temperamenten had het gevolg, dat het gedisciplineerde, zakelijke van Hoffmann reguleerend op het teugelloos fantastische van Peche inwerkte, maar ook, dat tijdelijk de neiging tot speelschheid in vorm en motief bij Hoffmann sterker werd, waarop zeker die ornamentale fantasie, dat irrationeele, onberekenbare van Peche invloed had.

Tusschen den zakelijken vorm van Hoffmann, zoowel in bouwwerk als gebruiksvoorwerp, en het decor van Peche, dat soms is als een woekering van ongebreidelde fantasie (men zie enkele zilveren gevaarten, zooals het Hoffmanneeregeschenk, en vooral ook zijn prachtige kunstbloemen) maar ook, bv. in behangselpapier, stoffen of uiterst fijne kantwerken, van weloverwogen decoratieve distinctie, als uitersten, ligt de geheele moderne Oostenrijksche bouwkunst en kunstnijverheid. Want ook het rationalistische werk van Adolf Loos heeft, als uitgangspunt, dezelfde principes als waarop Hoffman's stijl gebaseerd is. Wie echter het werk van zijn architectuur-klasse uit den laatsten tijd kent, zal in Hoffmann den gelijkgezinden met het moderne Hollandsche rationalisme, met Le Corbusier of Gropius herkennen — en, niet zonder verwondering, constateert men dan, hoe dergelijke beginselen ook aan een vroeger, en schijnbaar zoo verschillend werk als het Stoclet-huis in Brussel, ten grondslag liggen.

Natuurlijk uit zich deze decoratieve neiging eerder in de kunstnijverheid dan in de schilderkunst. Opvallend groot is dan ook het aantal schilders, dat tevens voor de kunstnijverheid werkte. Paris Gütersloh behoudt in zijn schilderwerk de decoratieve allure, die aan zijn gobelins of decors voor porcelein-serviezen hun bekoring geeft, maar zich het zuiverst uit in zijn fantastisch voortcauseerende gekleurde penteekeningen. Zülow's groote, breedgeschilderde landschappen zijn minder oorspronkelijk dan zijn boersch-leuk, naief-vertellende en al maar verder uitspinnende kalenderbladen, zijn composities van dieren en menschen of zijn anti-naturalistische grillige porceleindecoraties; de voortreffelijke dierenteekenaar Jungnickel ontwierp stoffen voor de Wiener Werkstaette en gobelins; men vindt van hem een zeer strak gehouden dierenfries in het Stocklet-huis; Robin C. Andersen ontwierp gobelins — van zuiverder decoratieve vlakbehandeling dan Gütersloh — naast zijn vruchtenstillevens en berglandschappen, naturalistisch geschilderd in rijke en bloeiende kleur.

De aanvang van het moderne kunstleven in Oostenrijk — omstreeks 1900 — was dan ook in de eerste plaats een herleving van decoratief besef en viel samen met een algemeen Europeesche nieuwe decoratieve oriënteering. Voor Oostenrijk moeten daarbij — na den grooten voorganger Otto Wagner — de drie namen Hoffmann, Koloman Moser en Gustav Klimt genoemd worden, een architect, een sierkunstenaar en een schilder. Maar dan wordt deze schilder, wanneer hij zijn eigen stijl vindt, van een ook in zijn meer decoratieve opgaven vleiend, bekoorlijk, verdroomd naturalist, tot den schepper van een nieuwe styleering, een anti-naturalistische vlakstijl, die in zijn gebondenheid ver van de vrije schilderkunst af staat. Gedeelten van zijn composities zijn, ook bij naturalistische opgaven als portretten, overdekt met bonte patronen van eigenzinnige en zelfstandige beteekenis. Samenhang met Hoffmann en Moser is even onloochenbaar als die met Toorop of Khnopff. Zijn meesterwerk is misschien de decoratie van de eetzaal in het Stoclethuis, een schoon mozaiek van edele gesteenten, waarin het sierende karak-

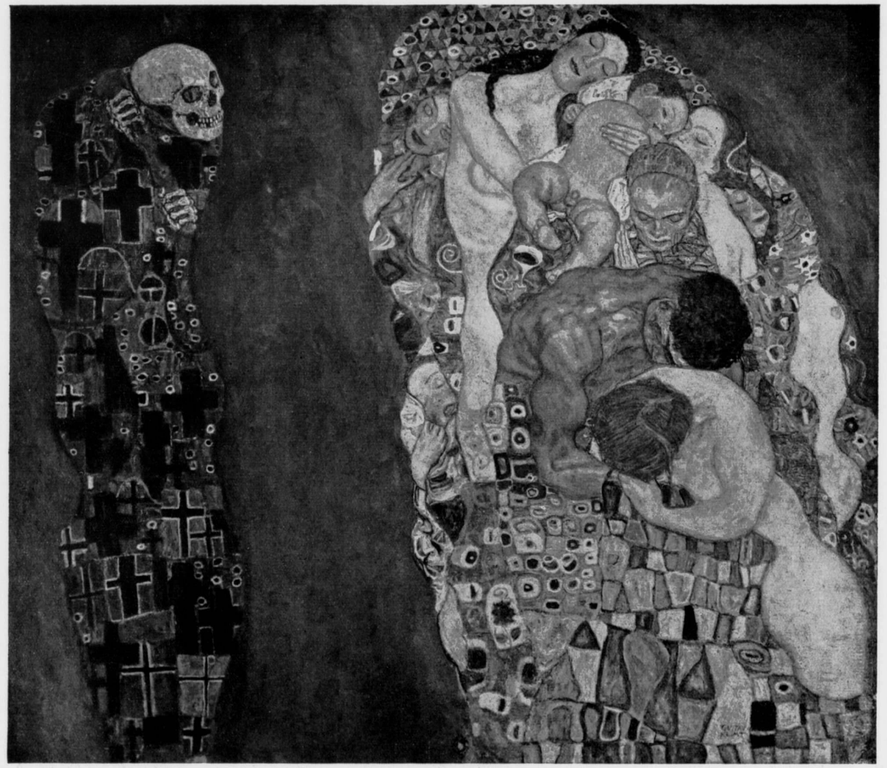

GUSTAV KLIMT LEVEN EN DOOD

ter van zijn kunst het zuiverst tot zijn recht komt en daarnaast enkele zijner stijlvolle, gedistingueerde, uiterst verzorgde portretten.
Eveneens sterk decoratief, maar op geheel andere wijze, was de in 1919 op 28-jarigen leeftijd aan de griep gestorven Egon Schiele. Zelden is het in zijn demonische, vaak perverse, van onderbewuste sensaties geladen kunst, met een sterk hallucinaire trek, te doen om te bekoren, zooals wel, en bijna steeds, bij Klimt. Diens schoonheidscultus voor het uitgebeelde object is hem vreemd. Hij onthult daarvan vaak het ware wezen met expressionistische felheid. Maar de schoonheid van zijn werk is het edele rythme, de strakke en evenwichtige bouw, de fijne bijzondere en vaak suggestieve kleurschikking, het menigmaal superbe verloop der lijnen (men zie de teekeningen!). Zoo vereenigt deze zeldzame kunstenaar in zijn werk een modern „expressionistische" uitdrukkingskracht met een modern decoratieve, soms cubistisch aandoende wijze van voordragen — zeker vertegenwoordigt hij, in de algemeene kunstontwikkeling, een later stadium dan Klimt. Deze beide kunstenaars kan men beter tot de decoratieve dan tot de vrije schilders rekenen. Treedt nu echter ook bij die laatsten in Oostenrijk het decoratieve element naar voren als nationale wezenstrek? Het is opmerkelijk, dat zich bijna bij ieder hunner, die zich boven het niveau van brave, academische schilderkunst uitheft, dit element laat gelden.
Anton Faistauer geeft in zijn groot vijfluik met de Pietà

GUSTAV KLIMT MEVROUW STONBOROUGH

GUSTAV KLIMT ADAM EN EVA. ONVOLTOOID. 1918

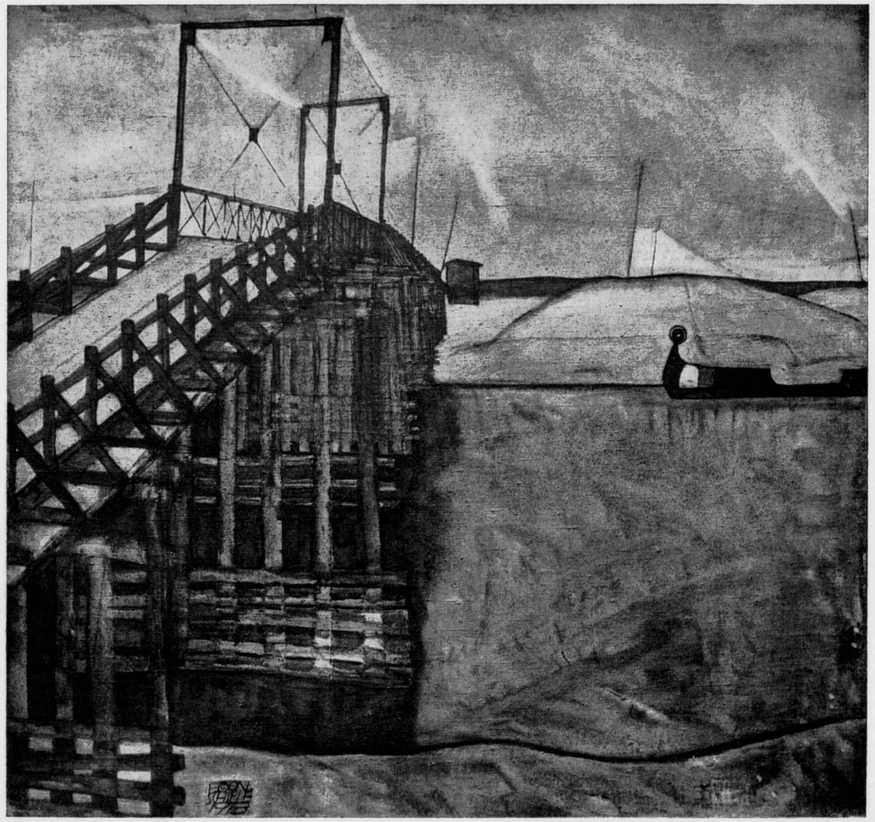

EGON SCHIELE

DE BRUG. 1913

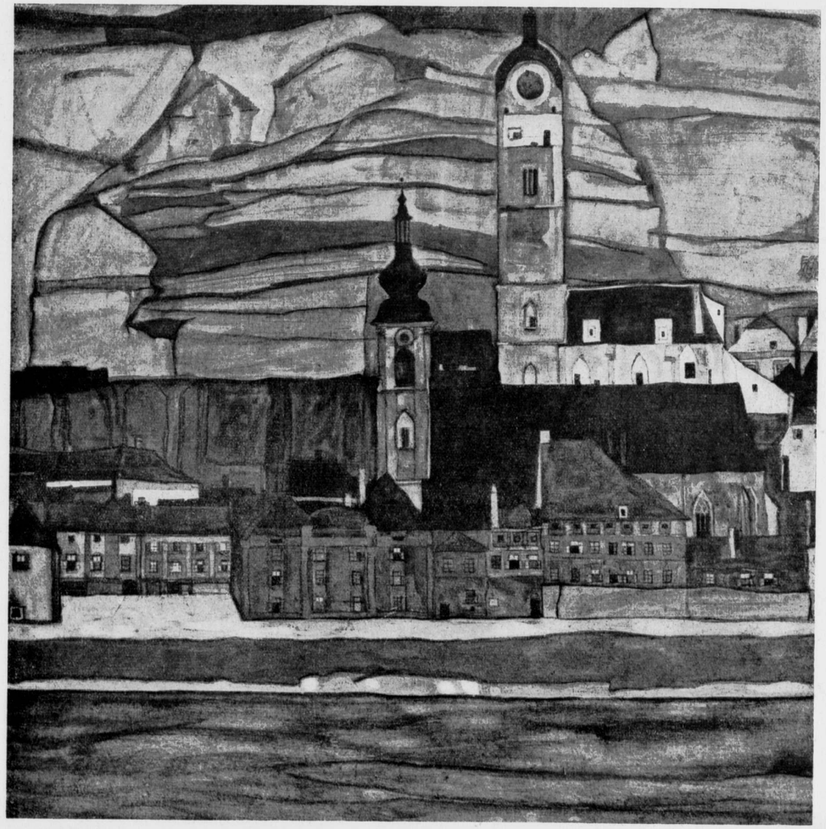

EGON SCHIELE

STEIN AAN DE DONAU. 1915

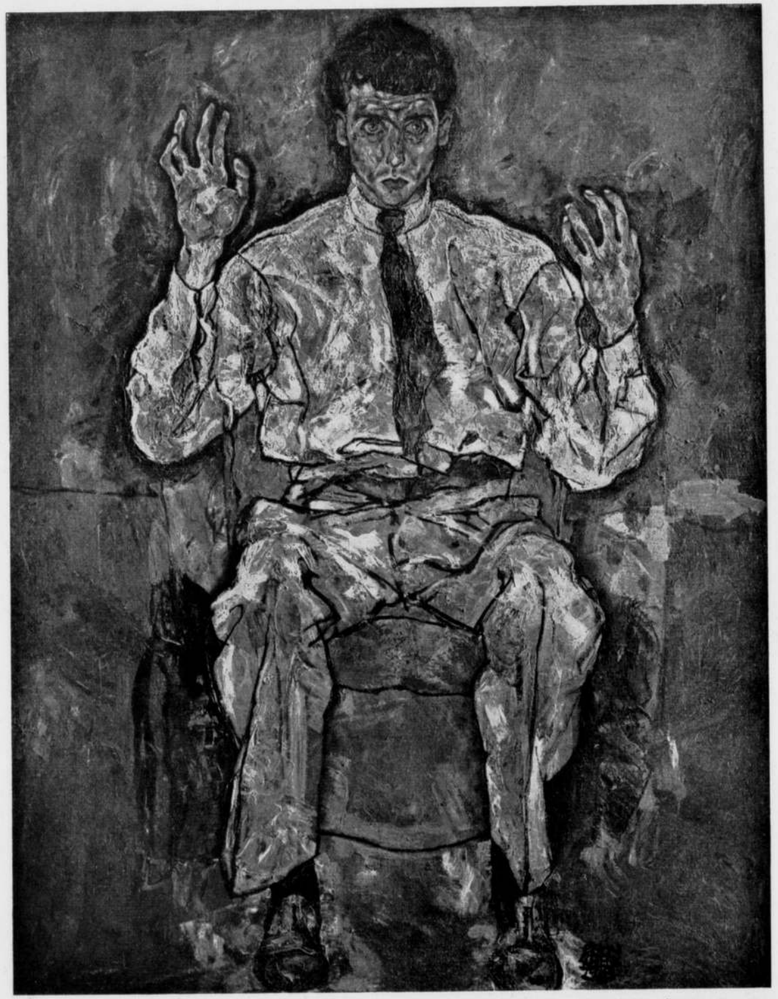

EGON SCHIELE PARIS VON GÜTERSLOH. 1918

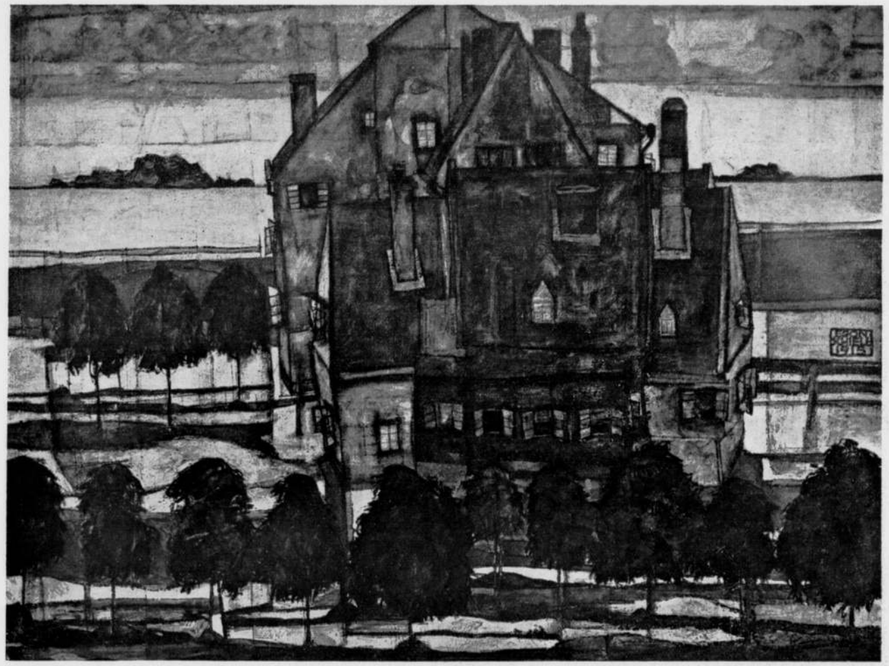

EGON SCHIELE LAATSTE HUIZEN. 1915

een werk, dat in zijn schoone kleur, zijn sierlijkheid van gebaar, zijn nobele en weloverwogen harmonische compositie de Oostenrijksche barokaltaarstukken in herinnering brengt; en in de laatste jaren beschilderde hij, luchtig en bekoorlijk, met frescoes, gebaseerd op Italiaansche quattrocento voorbeelden, de vestibule van het Festspielhaus in Salzburg, een oud gebouw, door architect Holzmeister met fijnen tact tot zijn nieuwe bestemming herschapen; Anton Kolig, de schilder van slanke, zich rekkende naakten, die wederom aan barokfiguren herinneren, in fonkelende kleuren, maakte, voor dat Festspielhaus, het fresco in het voorportaal, strenger, strakker, rijper van kleur, ernstiger en dieper van toon, dan die van Faistauer, soberder, meer gesloten van compositie, meer nog als een kostbaar en zeer vreemd ornament; en hij beschilderde sierdoeken die van de balustrade van de galerij in dat gebouw afhangen, met eigenaardige voorstellingen, waarin wij Adam en Eva met de slang als motief terugvinden, of Maria met het kindje, omgeven door musiceerende engelen, in een omlijsting van kleine tafereeltjes uit het leven van Maria. Hans Boehler zoekt in zijn schilderijen een matte, bloeiende kleurvoeging, stil maar vol luister, die doet denken aan gobelins. Hij offert de herkenbaarheid van de voorstelling aan de harmonische schakeering en compositie der kleurvlakken.

Maar ongetwijfeld de machtigste figuur onder deze jongere Oostenrijkers is Oskar Kokoschka, al wenscht hij zich niet tot hen te rekenen, daar zijn vaderland hem te klein is. Hij ziet zich als „Europeesch", tenminste als „Duitsch schilder". Onder allen is hij zeker de eerste en eenige, wiens kunst niet voor alles een locaal Oostenrijksch karakter draagt en wiens beteekenis en invloed ver buiten de grenzen van zijn land reiken.

Toch spreekt ook uit zijn werk het Oostenrijksche naturel. Ook deze „wilde vogel" die door alle landen van West-Europa gezworven heeft, kan zijn landaard niet verloochenen, zooals niet slechts blijkt uit vroege illustratieve teekeningen, die hij voor de Wiener Werkstaette maakte, of uit zijn voorliefde voor de opera (hij maakte libretto's, die ook getoonzet en uitgevoerd zijn), doch ook treft in zijn werk voor alles het decoratieve element en dan ook — vooral in zijn diercomposities of zijn figuur-

OSKAR KOKOSCHKA DE VROUW MET DE GROOTE OOGEN. 1908

OSKAR KOKOSCHKA PETER ALTENBERG. 1908

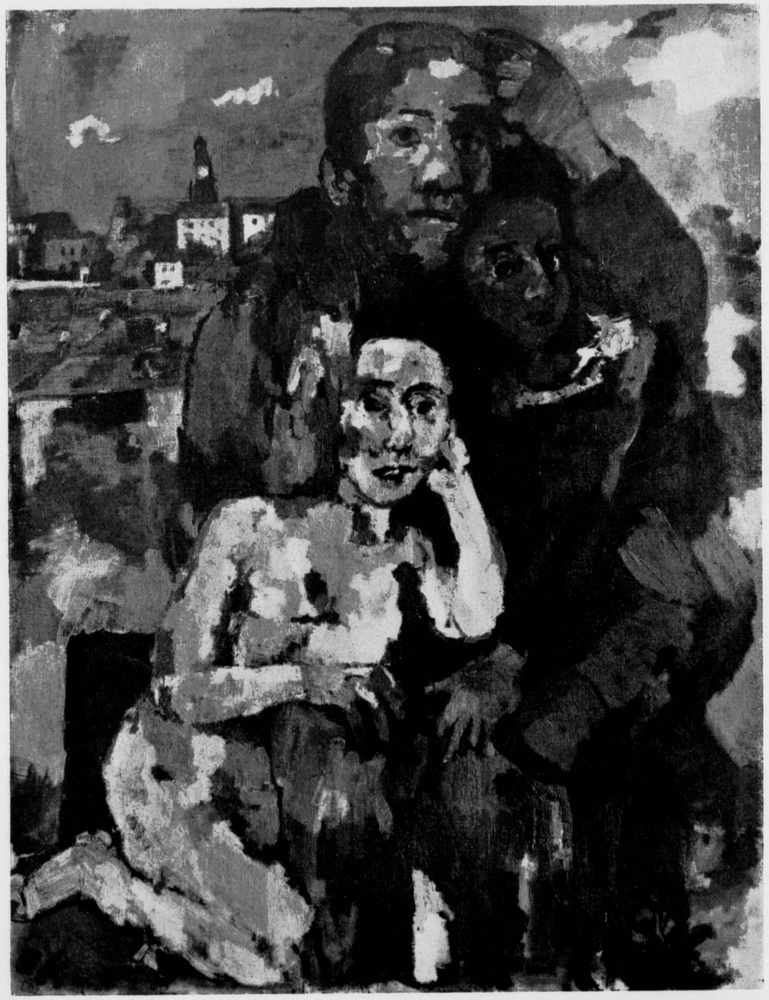

OSKAR KOKOSCHKA — LOTH EN ZIJNE DOCHTERS. 1923

OSKAR KOKOSCHKA — DE SCHILDER. 1923

stukken — het naief-irrationeele, het grillig samenvoegen van niet samenhoorende elementen, naar de luim van toevallige associaties. De beteekenis van dit werk ligt voor een groot gedeelte in de kostelijkheid van de kleurmozaieken in zeer groote vlakken, in het intuitief-zekere groepeeren der massaas, zoodat een imponeerende of directsprekende werking ontstaat; in het prachtig expressionistisch karakteriseeren van mensch, dier of beweging. In vroeger jaren — tot 1914 ongeveer — toont hij, naar den geest van dien tijd en van eigen jeugdigen leeftijd, neigingen tot romantische bespiegeling, tot half mystische, half erotische accentueering; daarbij, in zijn portretten vooral, den invloed van Freud's psycho-analyse; het hoogtepunt, tevens eindpunt in deze richting is de imponeerende, magistrale „Windsbruid" van 1914; later stelt hij zich zijn opgaven zuiver schilderkunstig en wordt zijn doel meer bijzonderlijk de schoonheid van zijn verven in hunne werking gezamelijk en afzonderlijk. Interessant is de evolutie van zijn kleur: uit een monochromie, waarbij hij, voor ieder schilderij, van een enkelkleurig motief als brandpunt uitging, welks kleur hij in vele schakeeringen naar den rand liet uitsterven (Peter Altenberg), kwam hij tot een zware monochromie, het overheerschen van die enkele kleur, maar nu in volle kracht door het geheele schilderij (de Windsbruid). Dan, na 1917 ongeveer, wanneer hij in Dresden de Duitsche Expressionisten heeft leeren kennen, zoekt hij een bloeiende veelkleurigheid; in groote vlakken, zet hij geel, rood, groen, blauw, wit, in ongebroken kracht tegen elkaar. Opmerkelijkerwijze — doch consequent — wordt dan ook van alle dieptewerking, met schakeeringen van licht en donker, en tevens van romantische of litteraire inhoud afgezien. Zoo ontstonden de groote kleurmozaieken als de „Loth" of de „Schilder". Doch in de laatste jaren is weer een overgang te onderkennen: hij schijnt tot het tonalisme zijner eerste periode terug te keeren, maar nu een tonalisme, dat geheel in een diepe en verzadigde kleur gedrenkt is.

In Kokoschka's kunst is aan de Oostenrijksche geest een andere maatstaf aangelegd. Het machtige, imponeerende daarin, dat soms neiging vertoont tot het geweldige en gewelddadige door te slaan, schrikt velen af. Toch is het vreemde, ongerijmde, het anti-naturalistische van een kleur, van maatverhoudingen, het irrationeele van een groepeering, hetzelfde, als wat men in de kleine siervoorwerpen vindt, in decors op glas of in aardewerk, in Peches wonderlijke composities, in het batik van Maria Strauhs-Likarz, in Vally Wieselthiers ceramische figuren, in Gütersloh's anecdotische vertellingen, en zooveel andere typische voortbrengselen van den Oostenrijkschen geest — maar nu oneindig vergroot. Het is vóór alles schoonheid om de schoonheid zelf, zonder eenige bijgedachte.

G. KNUTTEL Wzn.

De werken van Kokoschka zijn gereproduceerd met toestemming van Paul Cassirer, Berlijn.

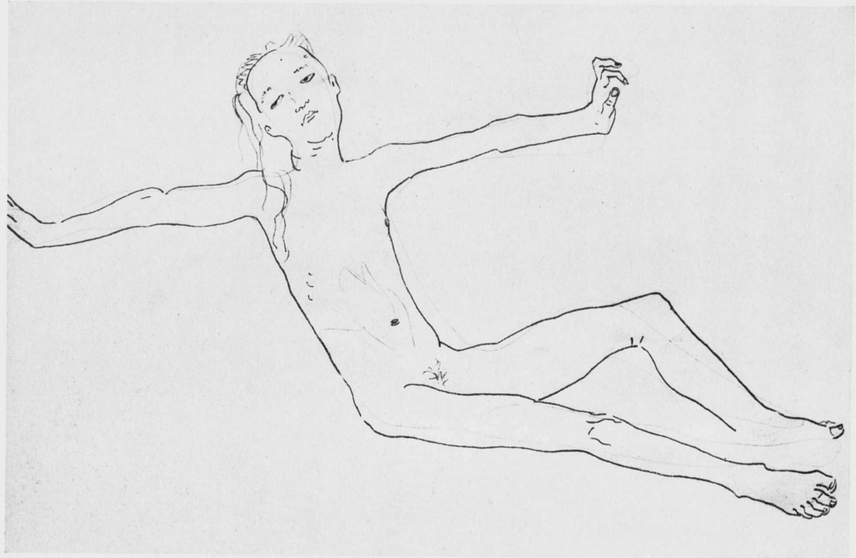

OSKAR KOKOSCHKA POTLOODTEEKENING. MUSEUM VOOR MODERNE KUNST TE 'sGRAVENHAGE

OSKAR KOKOSCHKA POTLOODTEEKENING. MUSEUM VOOR MODERNE KUNST TE 'sGRAVENHAGE

HANS BOEHLER — TWEE VROUWEN

ANTON FAISTAUER — DEEL VAN EEN VIJFLUIK MET PIETA

L. H. JUNGNICKEL — KRIJTTEEKENING. MUSEUM VOOR MODERNE KUNST TE 'sGRAVENHAGE

MAX OPPENHEIMER. (MOPP) ROSÉ KWARTET

FERDINAND KITT PIETÀ

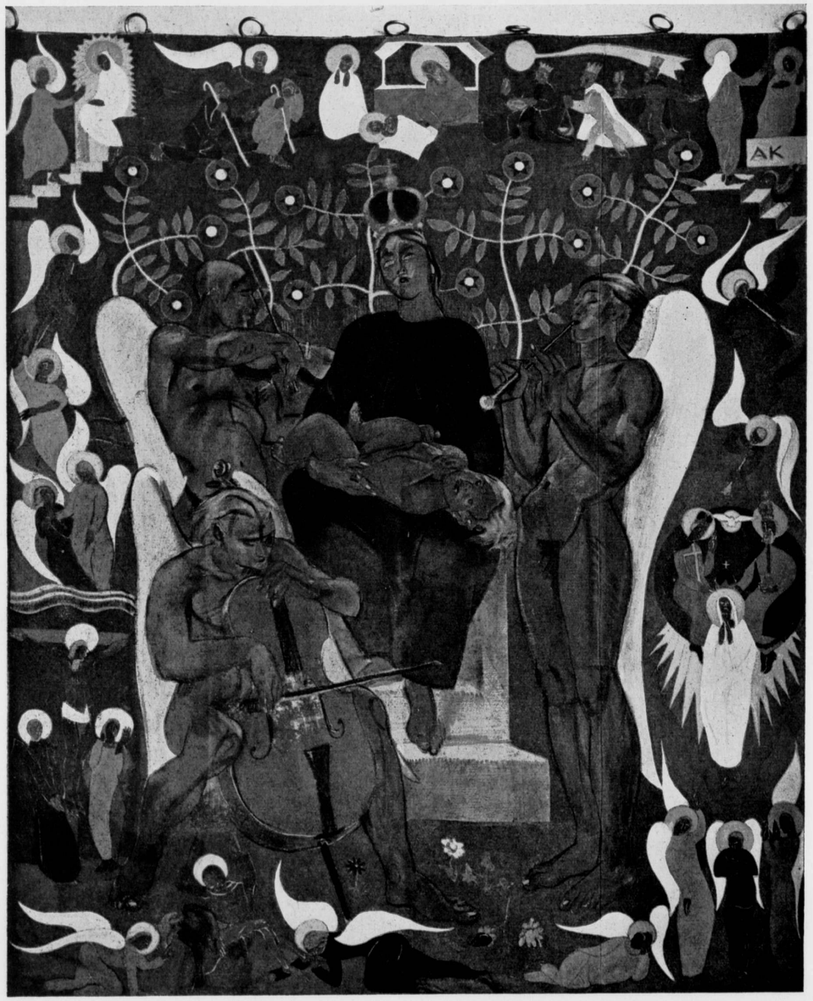

ANTON KOLIG

BESCHILDERD DOEK. FESTSPIELHAUS TE SALZBURG

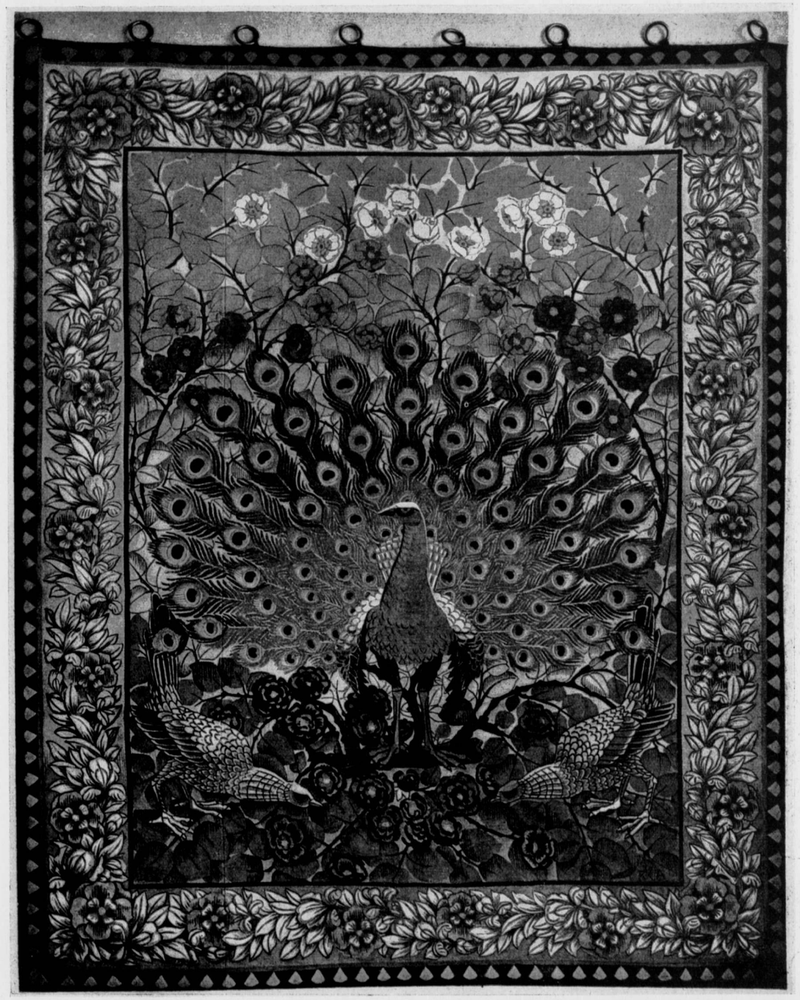

ROBIN C. ANDERSEN

BESCHILDERD DOEK. FESTSPIELHAUS TE SALZBURG

PARIS VON GÜTERSLOH. ONTWERPTEEKENING VOOR GOBELIN, UITGEVOERD VOOR DE TENTOONST. TE PARIJS 1925

MARIA STRAUHS-LIKARZ

KOPEREN ALTAARTJE MET EMAIL-SCHILDERING

ROBIN C. ANDERSEN

REIGER-GOBELIN

VALLY WIESELTHIER CERAMISCHE FIGUUR

SUSI SINGER-SCHINNERL. CERAMISCHE FIGUUR

HERTA BUCHER CERAMISCHE KANDELAAR

M. POWOLNY. CERAMISCH FIGUURTJE (FLUITSPELENDE PUTTO)

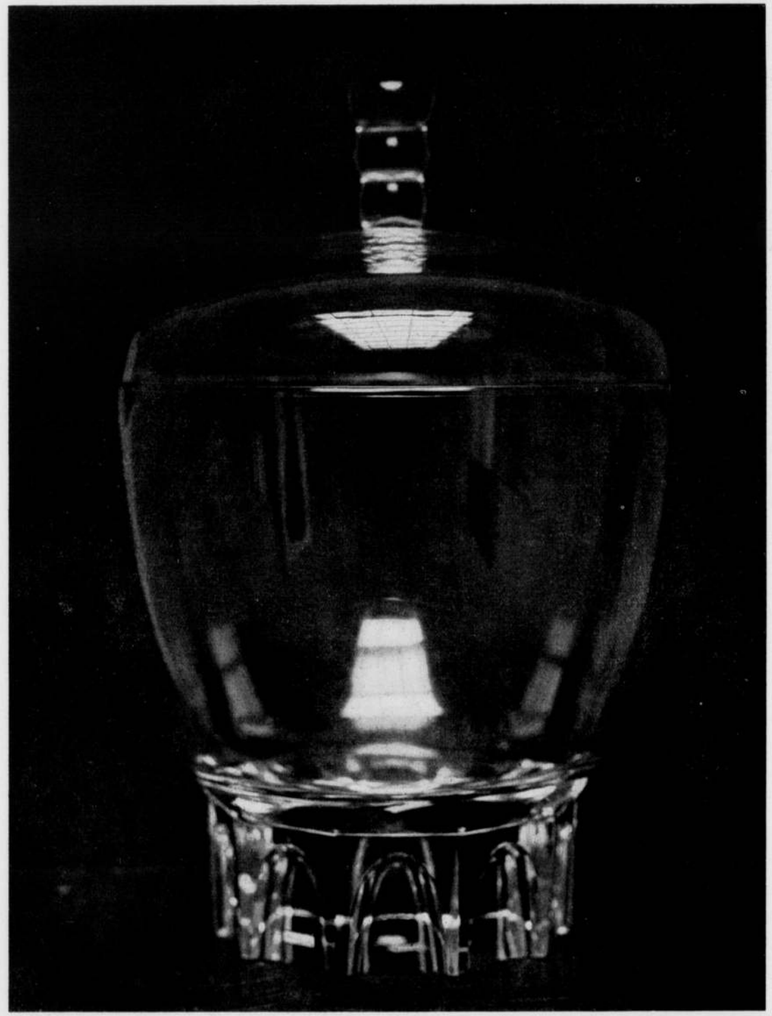

GLAZEN BOWL ÖSTERREICHES MUSEUM FÜR KUNST UND INDUSTRIE TE WEENEN

MICHAËL POWOLNY GESLEPEN GLAS. ÖSTERREICHES MUSEUM FÜR KUNST UND INDUSTRIE TE WEENEN

JOSEF HOFFMANN GLAZEN POT

J. HOFFMAN. GLAZEN BEKER, EMAIL-DECOR DOOR JULIUS ZIMPEL

JOSEF HOFFMANN — ZILVEREN KOFFIESTEL

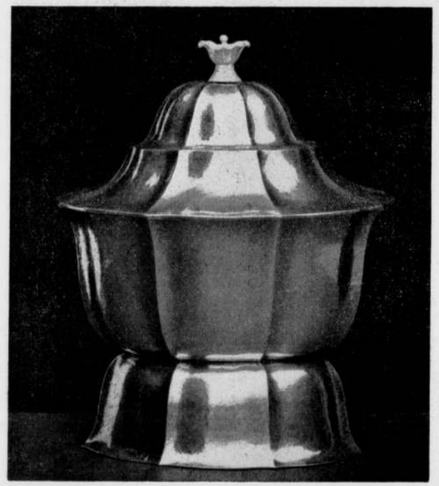

JOSEF HOFFMANN — ZILVEREN DOOS

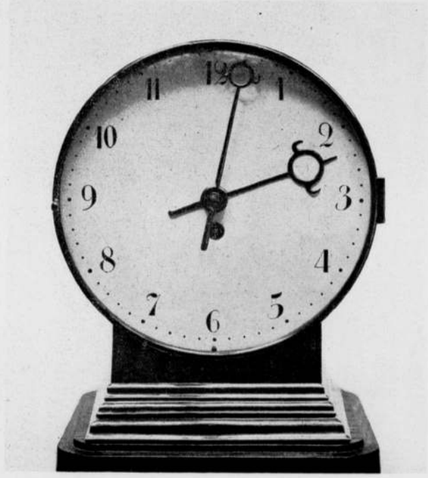

JOSEF HOFFMANN — GEEL KOPEREN KLOK

MATHILDE FLOEGL — KANDELAAR IN CERAMIEK

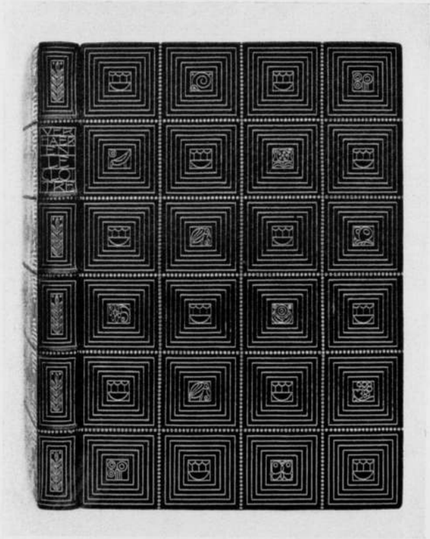

JOSEF HOFFMANN — LEDEREN BOEKBAND

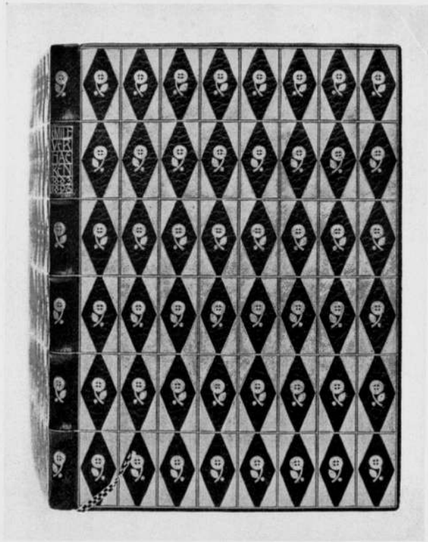

JOSEF HOFFMANN — LEDEREN BOEKBAND

CHRISTA EHRLICH, ZILVEREN BAKJE. D. PECHE, KUNSTBLOEMEN

FRANZ VON ZÜLOW — PORCELEINEN SCHOTEL

OTIS-LIFTEN
ELECTRISCH OF HYDRAULISCH
DE ZEKERSTE IN BEDRIJF
DE AANGENAAMSTE IN WERKING
DE ZUINIGSTE IN STROOM-VERBRUIK EN ONDERHOUD

REEDS ZIJN IN WERKING OVER DE GEHEELE WERELD MEER DAN
151000 LIFTEN
IN EUROPA MEER DAN
31000 LIFTEN
(HIERONDER ZIJN NIET GEREKEND DE SPI/LIFTEN)

FRED. STIELTJES EN Co
KEIZERSGRACHT 745 - 7. TEL. 237 N.
AMSTERDAM

N. V.
ALBETAM
BAGGER- EN BOUWMAATSCHAPPIJ
DEN HAAG - NASSAUPLEIN 30
TELEFOON 17780-81
OPSLAGPLAATSEN TE DORDRECHT
TERREIN „DE STAART", TELEFOON 983

DE DRUKKERIJ DER NAAMLOOZE VENNOOTSCHAP
IPENBUUR & VAN SELDAM
WAAR DIT TIJDSCHRIFT WORDT GEDRUKT, LEVERT
SPOEDIG EN BILLIJK AL UW BENOODIGDE
DRUKWERKEN
DESGEWENSCHT MET BIJLEVERING VAN CLICHÉ'S
IS SPECIAAL INGERICHT VOOR HET DRUKKEN VAN GROOTE OPLAGEN
NIEUWE LOOYERSSTRAAT 47, AMSTERDAM, TELEFOON 42897

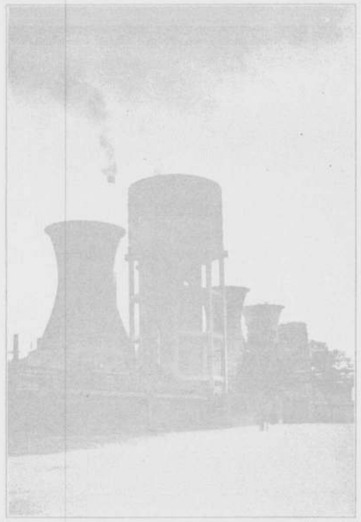

WATERTOREN OP STAATSMIJN „EMMA" AFGEDEKT MET

GRIJZE „RU-BER-OID" DAKBEDEKKING No. 3

OPPERVLAKTE 200 M².

VELE WATERTORENS WERDEN DOOR ONS IN DEN LOOP DER JAREN AFGEDEKT MET „RU-BER-OID" DAKBEDEKKING IN VERSCHILLENDE KLEUREN EN UITVOERINGEN. O.A. DEKTEN WIJ AF DEN WATERTOREN DER N.V. INTERCOMMUNALE WATERLEIDING MIJ. TE FRANEKER, LEEUWARDEN, KROMMENIE-ASSENDELFT, KWADIJK-EGAM, FIJNAART N.B. EN 2 WATERTORENS VOOR STAATSMIJN „MAURITS" TE LUTTERADE.

AMERIK. „RU-BER-OID" DAKBEDEKKING
VOOR AFDEKKING VAN STEILE EN HELLENDE DAKEN
RUIM 2.500.000 M² IN NEDERLAND GEDEKT

„RU-BER-OID" CEMENT DAKBEDEKKING
VOOR AFDEKKING VAN GEHEEL VLAKKE DAKEN
TEERVRIJ - ELASTISCH - ISOLEEREND - LANGDURIGE GARANTIE - PRIJSOPGAVE EN INLICHTINGEN KOSTELOOS

„RU-BER-OID" LEIEN IN KLEUREN
GERING GEWICHT - ONBREEKBAAR - KLEURHOUDEND

GEBRS KRAMER

HOOFDKANTOOR: ROTTERDAM
MIDDENSTEIGER 16
TEL. 11257-11258-11259-11260

TELEGRAM-ADRES
„RUBEROID"

BIJKANTOOR: ARNHEM
BOULEVARD HEUVELINK 147
TELEFOON 3105

W. BOGTMAN
HAARLEM
EMMAKADE
45 45

GEBRAND
GESCHILDERD
GLAS

GLAS IN LOOD

N.V. FABRIEK VAN
SANITAIRE
VLOEREN
V/H VOLKING & Co.
KANTOOR, MAGAZIJN EN TOONKAMER
LELIEGRACHT 39 - AMSTERDAM
TELEFOON 40103 - GEVESTIGD SEDERT 1903

IMITATIE RUBBER
LINOLEUM
RUBBER
GRANITO
ESTRICH
LITOSILO
GARRELIN
VLOEREN
ALLES DOOR EIGEN VAKKUNDIGE WERKLIEDEN GELEGD
SUBERLINO ALS ONDERLAAG VAN LINOLEUM
BEZOEKT ONZE TOONKAMER EN VRAAGT PRIJZEN

VENDINGEN

WATERTOREN OP STAATSMIJN „EMMA" AFGEDEKT MET

GRIJZE „RU-BER-OID" DAKBEDEKKING No. 3

OPPERVLAKTE 200 M².

VELE WATERTORENS WERDEN DOOR ONS IN DEN LOOP DER JAREN AFGEDEKT MET „RU-BER-OID" DAKBEDEKKING IN VERSCHILLENDE KLEUREN EN UITVOERINGEN. O.A. DEKTEN WIJ AF DEN WATERTOREN DER N.V. INTERCOMMUNALE WATERLEIDING M.U. TE FRANEKER, LEEUWARDEN, KROMMENIE-ASSENDELFT, KWADIJK-EDAM, FIJNAART N.B. EN 2 WATERTORENS VOOR STAATSMIJN „MAURITS" TE LUTTERADE

AMERIK. „RU-BER-OID" DAKBEDEKKING

VOOR AFDEKKING VAN STEILE EN HELLENDE DAKEN

RUIM 2.500.000 M² IN NEDERLAND GEDEKT

„RU-BER-OID" CEMENT DAKBEDEKKING

VOOR AFDEKKING VAN GEHEEL VLAKKE DAKEN

TEERVRIJ - ELASTISCH - ISOLEEREND - LANGDURIGE GARANTIE - PRIJSOPGAVE EN INLICHTINGEN KOSTELOOS

„RU-BER-OID" LEIEN IN KLEUREN

GERING GEWICHT - ONBREEKBAAR - KLEURHOUDEND

GEBRS KRAMER

HOOFDKANTOOR: ROTTERDAM
MIDDENSTEIGER 16
TEL. 11257-11258-11259-11260

TELEGRAM-ADRES
„RUBEROID"

BIJKANTOOR: ARNHEM
BOULEVARD HEUVELINK 147
TELEFOON 3105

W. BOGTMAN
HAARLEM
EMMAKADE
45 45

GEBRAND
GESCHILDERD
GLAS

GLAS IN LOOD

N.V. FABRIEK VAN
SANITAIRE VLOEREN
V/H VOLKING & Co.
KANTOOR, MAGAZIJN EN TOONKAMER
LELIEGRACHT 39 - AMSTERDAM
TELEFOON 46163 - GEVESTIGD SEDERT 1903

IMITATIE RUBBER
LINOLEUM
RUBBER
GRANITO
ESTRICH
LITOSILO
GARRELIN
VLOEREN

ALLES DOOR EIGEN VAKKUNDIGE WERKLIEDEN GELEGD
SUBERLINO ALS ONDERLAAG VAN LINOLEUM
BEZOEKT ONZE TOONKAMER EN VRAAGT PRIJZEN

VENDINGEN

PWENDINGEN

AFDEELING GEBOUWEN

Bibliotheek
van de
Technische
Hoogeschool
Delft

K4c

N. V. NEDERLANDSCHE
AANNEMING MAATSCHAPPIJ
VOORHEEN FIRMA H. F. BOERSMA
DIRECTEUREN: J. HORNSTRA EN Ir. H. G. A. TREEP C. I.

HOOFDKANTOOR: 'S-GRAVENHAGE, MUZENSTRAAT 33
TELEGR.-ADR. „NEDAM" TELEFOON 12153
BIJKANTOREN TE SOERABAYA EN WELTEVREDEN

KANTOORGEBOUWEN, VILLA'S, WONINGEN,
GEWAPEND BETON-, UTILITEITS- EN WATER-
BOUWKUNDIGE WERKEN

N.V. BREEDVELD'S
FABRIEK BIJ ST. LAURENS
BETIMMERINGEN
VITRINES
ROTTERDAM
HOGHUSSENSTR. 109 TELEF. 34691

GLAS IN LOOD
A. J. A. HEETMAN
PIETER DE RAADTSTRAAT 49
ROTTERDAM

WENDINGEN

MAANDBLAD VOOR BOUWEN EN SIEREN VAN ARCHITECTURA ET AMICITIA

REDACTIE: C. J. BLAAUW - W. M. DUDOK - HILDO KROP - J. F. STAAL - P. VORKINK EN H. C. VERKRUYSEN
WENDINGEN, ORGAAN VAN HET GENOOTSCHAP ARCHITECTURA ET AMICITIA TE AMSTERDAM,
VERSCHIJNT IN DE NEDERLANDSCHE TAAL EN SOMS IN HET FRANSCH, DUITSCH OF ENGELSCH
WENDINGEN WORDT UITGEGEVEN DOOR C. A. MEES TE SANTPOORT. TELEFOON NR. 22220
WENDINGEN WORDT GEDRUKT BIJ DE NAAML. VENN. IPENBUUR EN VAN SELDAM TE AMSTERDAM
ABONNEMENT BIJ DE UITGEVERS OF BIJ DEN BOEKHANDEL. VOOR BELGIE „DE SIKKEL" ANTWERPEN

No 11

DIT IS NUMMER 11 VAN DE 8STE SERIE (1927) EN GEWIJD AAN „AFDEELING GEBOUWEN", PUBLIEKE WERKEN AMSTERDAM. MET BEHOUD VAN DE BESTAANDE TYPOGRAFIE NAAR ONTWERP VAN H. TH. WIJDEVELD IS DIT NUMMER SAMENGESTELD DOOR H. C. VERKRUYSEN. DE INLEIDING IS GESCHREVEN DOOR IR. A. J. v. D. STEUR. HET OMSLAG IS UITGEVOERD NAAR EENE TEEKENING VAN P. L. MARNETTE

WENDINGEN

N. V. NEDERLANDSCHE
AANNEMING MAATSCHAPPIJ
VOORHEEN FIRMA H. F. BOERSMA
DIRECTEUREN: J. HORNSTRA EN Ir. H. G. A. TREEP C. I.

HOOFDKANTOOR: 'S-GRAVENHAGE, MUZENSTRAAT 33
TELEGR.-ADR. „NEDAM" TELEFOON 12153
BIJKANTOREN TE SOERABAYA EN WELTEVREDEN

KANTOORGEBOUWEN, VILLA'S, WONINGEN,
GEWAPEND BETON-, UTILITEITS- EN WATER-
BOUWKUNDIGE WERKEN

N.V. BREEDVELD'S
FABRIEK BIJ ST. LAURENS
BETIMMERINGEN
VITRINES
ROTTERDAM
ROGHUSSENSTR. 109 TELEF. 34691

GLAS IN LOOD
A. J. A. HEETMAN
PIETER DE RAADTSTRAAT 49
ROTTERDAM

WENDINGEN

MAANDBLAD VOOR BOUWEN EN SIEREN VAN ARCHITECTURA ET AMICITIA

REDACTIE: C. J. BLAAUW - W. M. DUDOK - HILDO KROP - J. F. STAAL - P. VORKINK EN H. C. VERKRUYSEN
WENDINGEN, ORGAAN VAN HET GENOOTSCHAP ARCHITECTURA ET AMICITIA TE AMSTERDAM,
VERSCHIJNT IN DE NEDERLANDSCHE TAAL EN SOMS IN HET FRANSCH, DUITSCH OF ENGELSCH
WENDINGEN WORDT UITGEGEVEN DOOR C. A. MEES TE SANTPOORT. TELEFOON NR. 22220
WENDINGEN WORDT GEDRUKT BIJ DE NAAML. VENN. IPENBUUR EN VAN SELDAM TE AMSTERDAM
ABONNEMENT BIJ DE UITGEVERS OF BIJ DEN BOEKHANDEL. VOOR BELGIE „DE SIKKEL" ANTWERPEN

No. II

DIT IS NUMMER 11 VAN DE 8STE SERIE (1927) EN GEWIJD AAN „AFDEELING GEBOUWEN", PUBLIEKE WERKEN AMSTERDAM. MET BEHOUD VAN DE BESTAANDE TYPOGRAFIE NAAR ONTWERP VAN H. TH. WIJDEVELD IS DIT NUMMER SAMENGESTELD DOOR H. C. VERKRUYSEN. DE INLEIDING IS GESCHREVEN DOOR IR. A. J. v. D. STEUR. HET OMSLAG IS UITGEVOERD NAAR EENE TEEKENING VAN P. L. MARNETTE

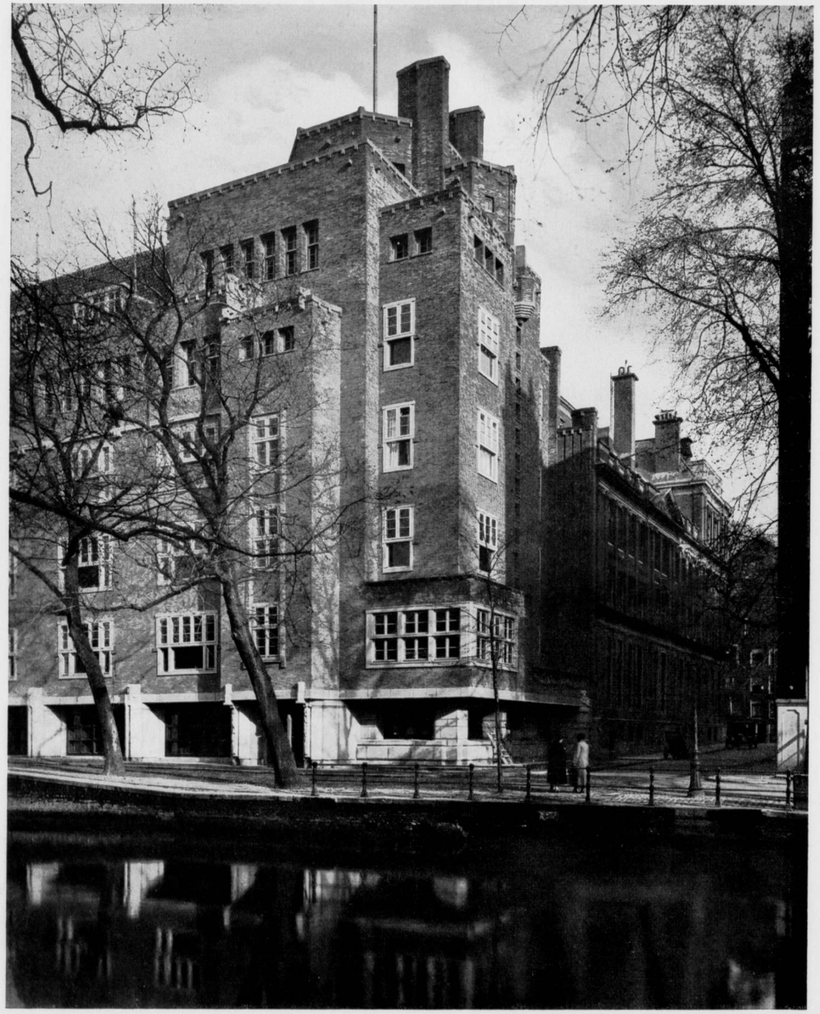

RAADHUIS, NIEUWE VLEUGEL

O.Z. VOORBURGWAL HOEK AGNIETENSTRAAT

BEWEGINGEN

Het is verre van onverschillig, of het bestuur van een groote gemeente de uitvoering van zijn openbare gebouwen legt in handen van architectonisch volkomen bevoegden of niet. Want de geest, waarin de openbare bouwwerkzaamheid wordt gedacht en uitgevoerd, bepaalt meer dan het in zichzelf toch nog vrij begrensde gebied van die bouwwerkzaamheid zelf. Er kan een sterke wisselwerking bestaan tusschen het werk der particuliere architecten en dat der gemeentelijke diensten, en wanneer deze elkander goed verstaan, worden in dit verstaan reeds gunstige factoren geschapen voor de architectonische ontwikkeling van het stadsbeeld.
Onze tijd heeft geleerd, zich niet meer tevreden te stellen met het afzonderlijke gebouw als object op zichzelf, daarvan meer te vragen dan alleen op zichzelf gerichte, afgeronde volkomenheid. Boven het afzonderlijke architectonische object uit rijst de dwingende noodzaak tot stedebouwkundige verantwoording. En daarmede is elk bouwwerk, omvangrijk of niet, van ideëele of materieele bestemming, een dienend onderdeel geworden in het geheel van de groote stad en drijft deze noodzaak naar samenwerking van de, elk op zijn wijze en in zijn kader, aan dat geheel bouwende krachten.
Ik geloof in het algemeen aan den particulieren architect niet te kort te doen door erop te wijzen, dat uit den aard van zijn wezen bij dit samenspel de gemeentelijke dienst veelal leidend heeft op te treden. De aard van de hem gestelde opgave leidt daar nu eenmaal toe. Maar dit brengt dan ook mede, dat hiermee aan den gemeentelijken architect een zware en vaak zeer subtiele taak op de schouders wordt gelegd. Hij heeft het in de hand, door zijn werk in tal van gevallen een stempel te drukken op nieuw te bouwen stadswijken; hij heeft de vaak nog veel moeilijker te dragen verantwoording voor het behoud van oud karakterschoon, ook waar diep ingrijpen in bestaande toestanden van hem wordt geëischt. In een snel groeiende en fel levende stad als de onze is deze tweeledigheid wel bijzonder uitgesproken.
Het is uit den aard der zaak moeilijk, het werk van dezen tijd te toetsen op zijn wezenlijke verhoudingen tot onze oude architectuur. Wij staan er te dicht op, en kleine nuances treffen ons waarschijnlijk te sterk. Maar ik meen toch te mogen zeggen, dat de Nederlandsche architectuur van onzen tijd, en daarbij veel van de markante verschijningsvorm daarvan, die wij in Amsterdam hebben zien ontstaan, in diepsten grond affiniteiten blijkt te hebben met het typisch nationaal-Hollandsche van onze grachtenbebouwingen. Het is mijn diepe overtuiging, dat in den loop der tijden onze architectuur vaster en zekerder nog dan tot dusverre zich zal gaan instellen op dat nationale karakter. Dit beteekent niet, dat ook maar één poging zal moeten worden beproefd in den vorm van vormnavolging in den zin, zooals de negentiende eeuw dat meende te moeten begrijpen. Deze raakt in geen enkel opzicht de kern van de zaak. Wellicht is hieraan ook in het geheel niets op verstandelijk bewuste wijze te doen of te laten. Een levende architectuur vindt haar bouwvormen en haar bewustwording van beginselen op haar weg, als de tijd daar is.
Het is geen geringe verdienste, wanneer de leider van een ambtelijk organisme zich in staat toont, in zijn werk het contact te behouden met de stroomingen in de buitenwereld. Het ambtelijk bureau is niet de plaats voor het architectonisch experiment, maar een doelbewuste leiding zal tevens begrijpen, dat wat hij tot stand heeft te brengen, toch iets als een resonans moet zijn op de zich in het maatschappelijk leven vaak feller, maar ook onbeheerschter uitende klanken. Als dit besef bestaat, zal het werk zich harmonisch invoegen in het geheel van de groeiende stad en in zijn bezonkenheid uiting zijn van den collectieven geest van zijn tijd.

Het korte bestek van deze inleiding, welke niet meer dan een inleiding kan en wil zijn, laat mij niet toe, te detailleeren. Maar er mag wellicht nog gewezen worden op het feit, dat de meeste van de hierachter afgebeelden werken het product zijn van samenwerking, een samenwerking, die vaak van zoodanigen aard is, dat het onmogelijk is, aan één werk één bepaalden naam te verbinden. Dit eischt voor den aan een gemeentelijken gebouwendienst verbonden architect een zekere mate van zelfverloochening, waarvoor een bepaald esprit-de-corps en het bewustzijn, als collectiviteit te staan in dienst van de gemeenschap, vergoeding moeten brengen. Een zekere mate van plooibaarheid is voor een in een dergelijk milieu werkende kracht vereischte; daarom is niet ieder, die architectonische kwaliteiten bezit, welke hem opgewassen doen zijn tegen opgaven als aan een openbaren gebouwendienst worden gesteld, voor die functie geschikt. Hierin ligt noch voor den een, noch voor den ander, een waardebepaling ten goede of ten kwade besloten. Het leven is een veelheid, en het in elkaar grijpen van wat elkander aanvult, heft die veelheid tot een hoogere eenheid op. Wanneer het blijkt, dat in onze verwarde maatschappij een aantal menschen zijn terecht gekomen op een plaats, waar zij thuis hooren en goed werk doen, is er reden tot verheuging. Ik meen, dat wij in dezen geest het werk van den Amsterdamschen gebouwendienst mogen bezien.

Aan het in deze aflevering gereproduceerde werk van de „Afdeeling Gebouwen" Publieke Werken Amsterdam kunnen de volgende namen verbonden worden van hen, die een belangrijk aandeel hebben gehad in het ontwerpen dezer bouwwerken: de stadsarchitect Ir. A. R. Hulshoff (voor de hoofdleiding) in samenwerking met de architecten N. Lansdorp, P. L. Marnette en A. J. Westerman.
Verder mogen genoemd worden architect E. P. Messer (voor de leiding der uitvoering dezer bouwwerken) en Ant. Kurvers (voor de girobussen).

IR. A. J. VAN DER STEUR.

RAADHUIS, NIEUWE VLEUGEL

GEVEL OUDE ZIJDS VOORBURGWAL

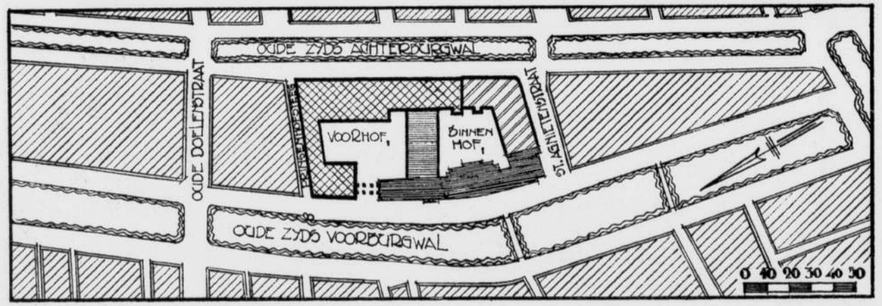

RAADHUISVERBOUWING

SITUATIE

RAADHUIS. POORTGEBOUW

OUDE ZIJDS VOORBURGWAL

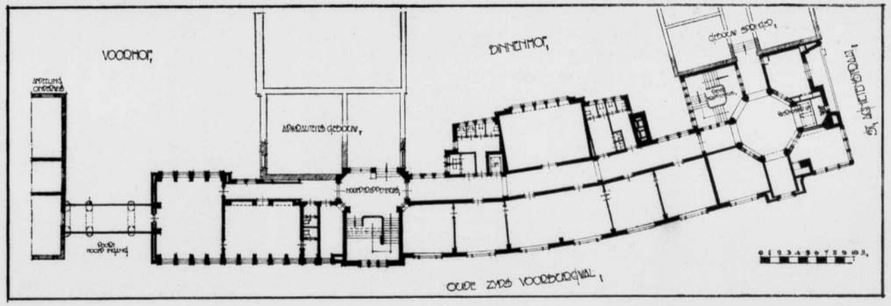

RAADHUIS

EERSTE VERDIEPING, NIEUWE VLEUGEL

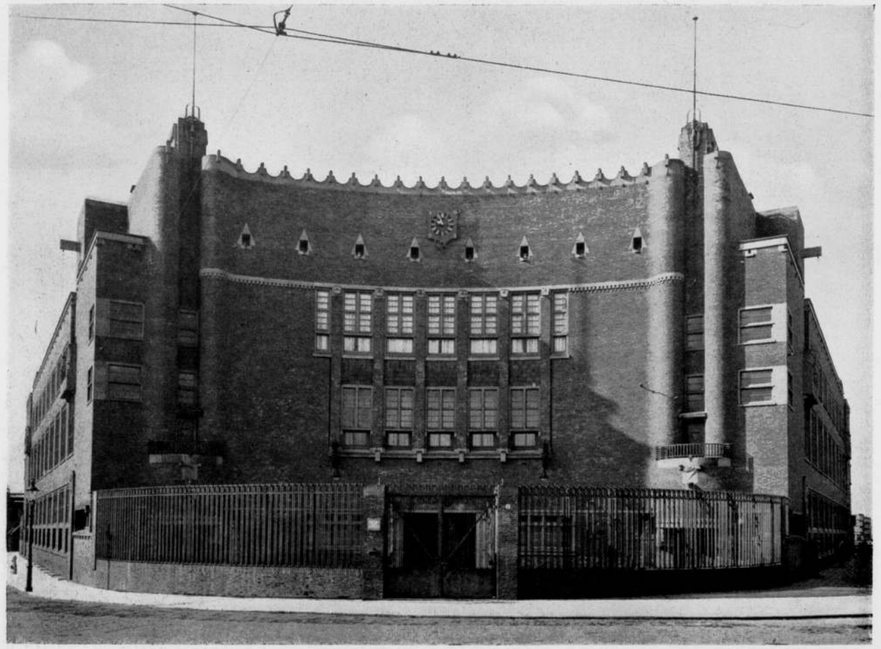

VIERDE AMBACHTSSCHOOL, HOEK KOSTVERLORENVAART — VOORGEVEL

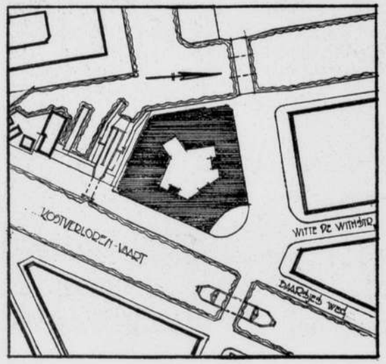

VIERDE AMBACHTSSCHOOL — SITUATIE

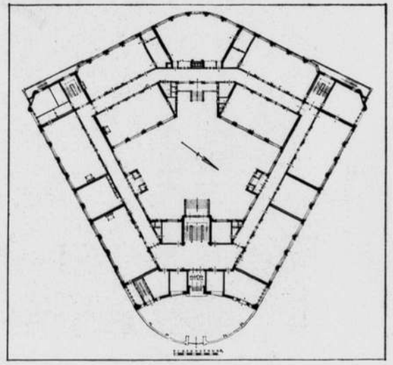

VIERDE AMBACHTSSCHOOL — PLAN BEGANE GROND

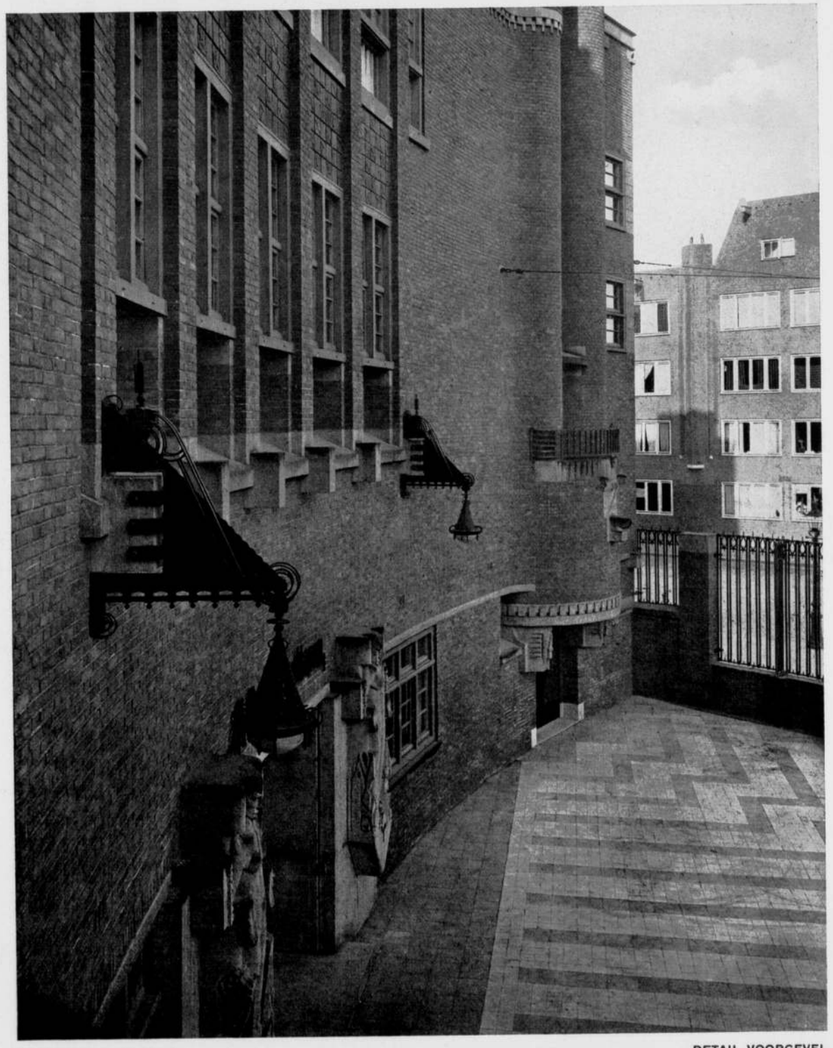

VIERDE AMBACHTSSCHOOL — DETAIL VOORGEVEL

VIERDE AMBACHTSSCHOOL

DETAIL HOOFDINGANG

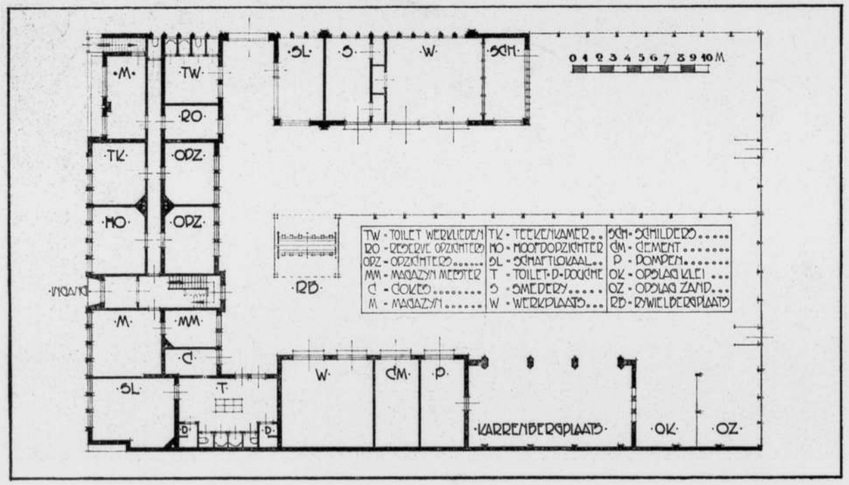

DIENSTGEBOUW AFDEELING RIOLEERING PUBLIEKE WERKEN, UILENBURGERSTRAAT

PLAN BEGANE GROND

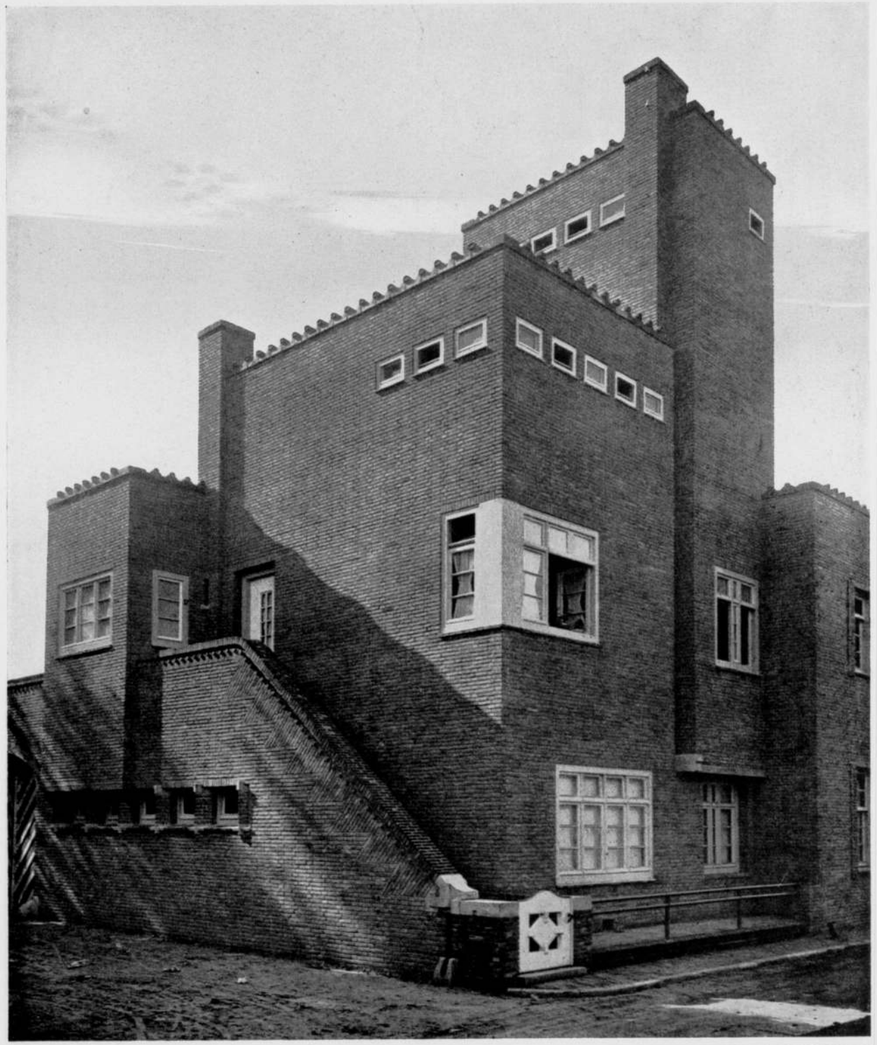

DIENSTGEBOUW AFDEELING RIOLEERING PUBLIEKE WERKEN

UILENBURGERSTRAAT

ADMINISTRATIEBOUW GEMEENTETRAM, STADHOUDERSKADE

VOORGEVEL

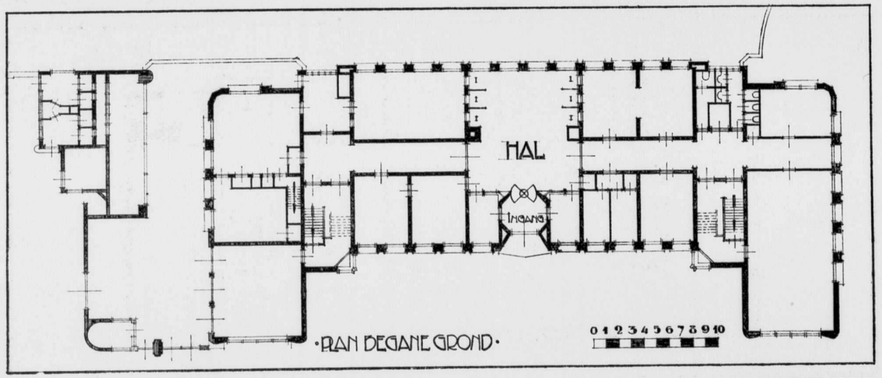

ADMINISTRATIEGEBOUW GEMEENTETRAM STADHOUDERSKADE

PLAN BEGANE GROND

ADMINISTRATIEGEBOUW GEMEENTETRAM STADHOUDERSKADE

ACHTERGEVEL

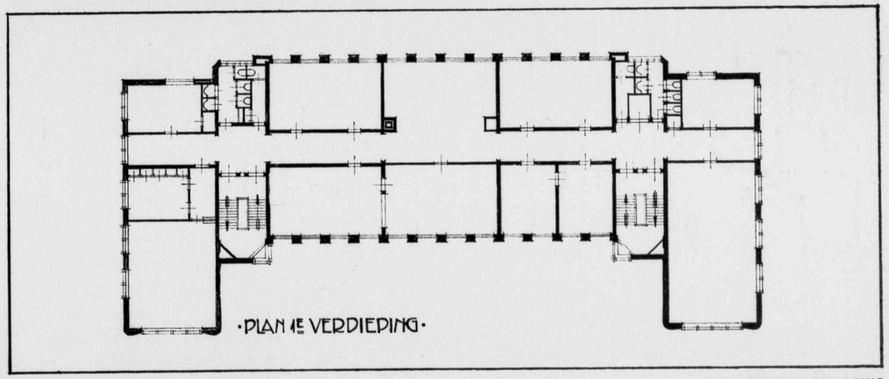

ADMINISTRATIEGEBOUW GEMEENTETRAM STADHOUDERSKADE

PLAN EERSTE VERDIEPING

HOOGERE BURGERSCHOOL, JOZEF ISRAËLSKADE

GEVEL P. L. TAKSTRAAT

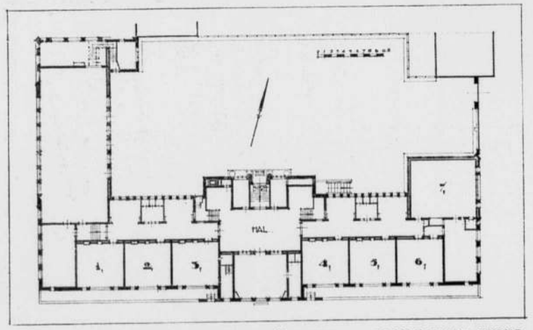

HOOGERE BURGERSCHOOL, JOZEF ISRAËLSKADE PLAN BEGANE GROND

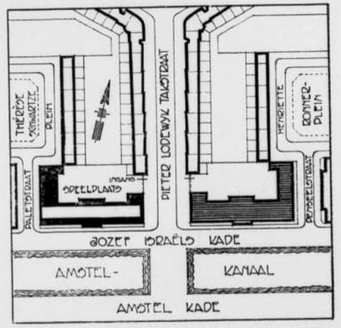

HOOGERE BURGERSCHOOL SITUATIE

DUBBELE SCHOOL VOOR LAGER ONDERWIJS, WINGERDWEG

VOORGEVEL

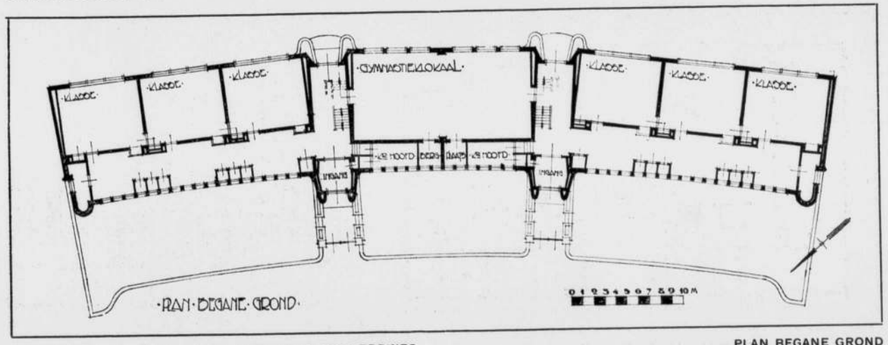

DUBBELE SCHOOL VOOR LAGER ONDERWIJS, WINGERDWEG

PLAN BEGANE GROND

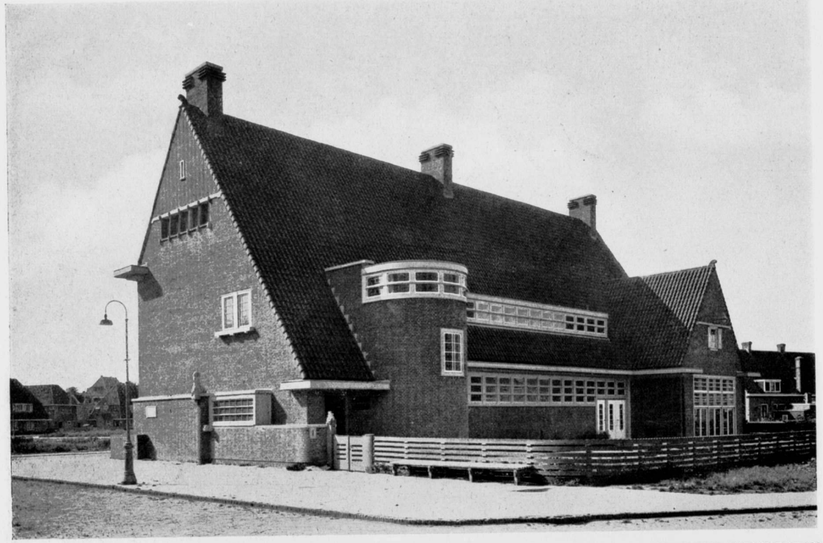

SCHOOL VOOR GEWOON LAGER ONDERWIJS TUINDORP NIEUWENDAM

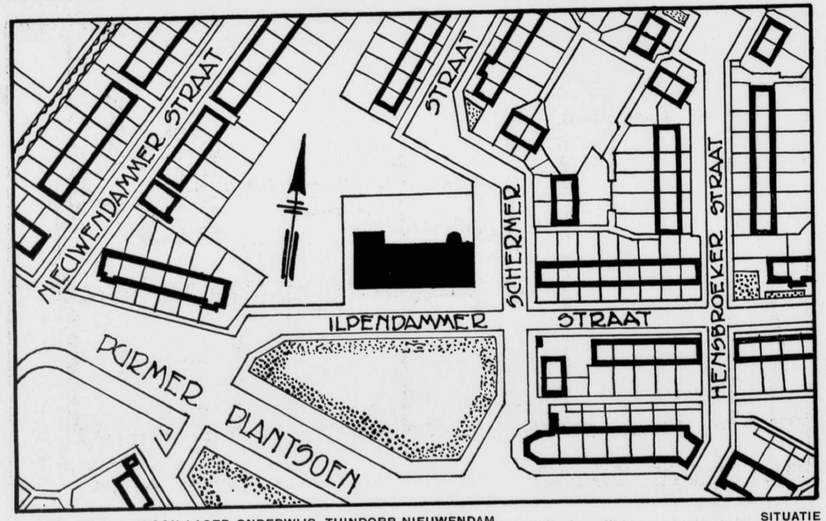

SCHOOL VOOR GEWOON LAGER ONDERWIJS, TUINDORP NIEUWENDAM SITUATIE

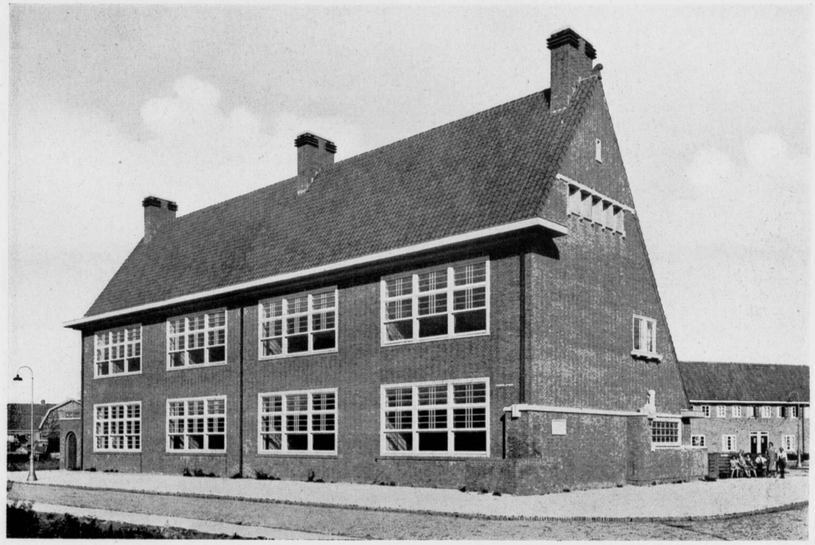

SCHOOL VOOR GEWOON LAGER ONDERWIJS TUINDORP NIEUWENDAM

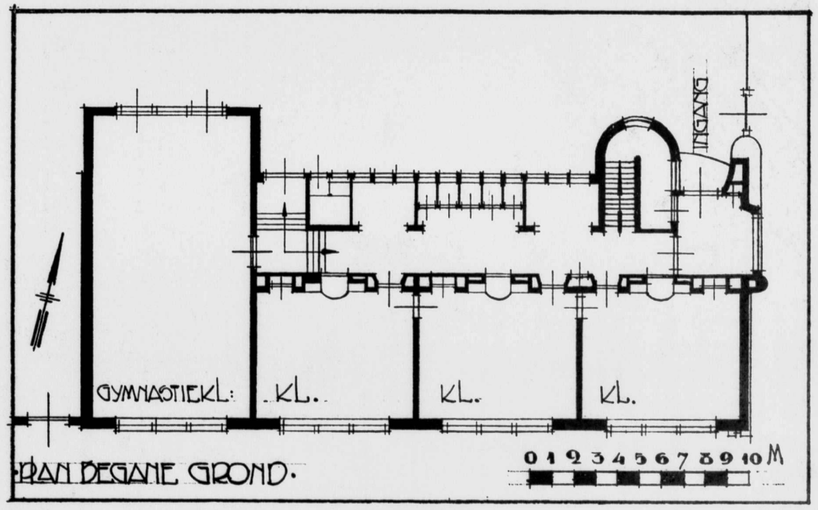

SCHOOL VOOR GEWOON LAGER ONDERWIJS, TUINDORP NIEUWENDAM PLAN BEGANE GROND

PRIVAATGEBOUWTJES, VALERIUSPLEIN — DETAIL INGANG

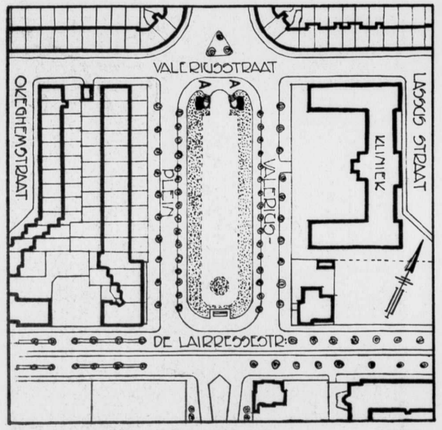

PRIVAATGEBOUWTJES, VALERIUSPLEIN — SITUATIE

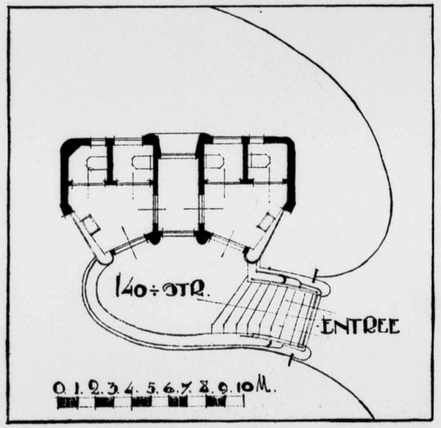

PRIVAATGEBOUWTJES, VALERIUSPLEIN — PLATTEGROND

PRIVAATGEBOUWTJES — VALERIUSPLEIN

STAANDE GIROBUS

HANGENDE GIROBUS

STRAATLANTAARN

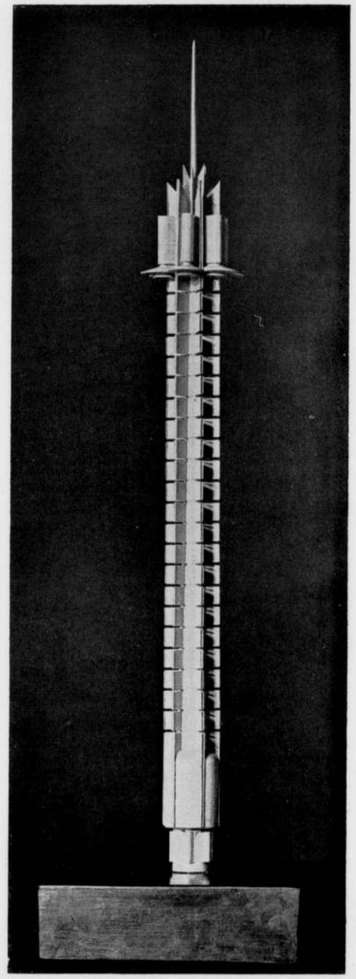

ONTWERP VOOR MONUMENTALE LANTAARN

ARCHITECTONISCHE
LINOLEUMVLOEREN
LINOLEUM KROMMENIE

OTIS-LIFTEN
ELECTRISCH OF HYDRAULISCH
DE ZEKERSTE IN BEDRIJF
DE AANGENAAMSTE IN WERKING
DE ZUINIGSTE IN STROOM
VERBRUIK EN ONDERHOUD
REEDS ZIJN IN WERKING OVER DE GEHEELE
WERELD MEER DAN
151000 LIFTEN
IN EUROPA MEER DAN
31000 LIFTEN
(HIERONDER ZIJN NIET GEREKEND DE SPIJSLIFTEN)
FRED. STIELTJES EN Co
KEIZERSGRACHT 745-7. TEL. 237 N.
AMSTERDAM

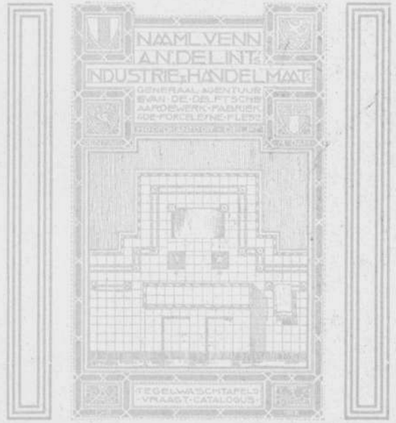

W. BOGTMAN
HAARLEM
EMMAKADE
45 45

GEBRAND
GESCHILDERD
GLAS

GLAS IN LOOD

N.V.
DUST
MEUBELFABRIEK
BLOEMGRACHT
N° 129-141 H
MODELKAMERS
LEIDSCHESTRAAT
A'DAM

N.V. FABRIEK VAN
SANITAIRE
VLOEREN
V/H VOLKING & Co.
KANTOOR, MAGAZIJN EN TOONKAMER
LELIEGRACHT 39 - AMSTERDAM
TELEFOON 46163 - GEVESTIGD SEDERT 1903

IMITATIE RUBBER
LINOLEUM
RUBBER
GRANITO
ESTRICH
LITOSILO
GARRELIN
VLOEREN
ALLES DOOR EIGEN VAKKUNDIGE WERKLIEDEN GELEGD
SUBERLINO ALS ONDERLAAG VAN LINOLEUM
BEZOEKT ONZE TOONKAMER EN VRAAGT PRIJZEN

DE DRUKKERIJ DER NAAMLOOZE VENNOOTSCHAP
IPENBUUR & VAN SELDAM
WAAR DIT TIJDSCHRIFT WORDT GEDRUKT, LEVERT
SPOEDIG EN BILLIJK AL UW BENOODIGDE
DRUKWERKEN
DESGEWENSCHT MET BIJLEVERING VAN CLICHÉ'S
IS SPECIAAL INGERICHT VOOR HET DRUKKEN VAN GROOTE OPLAGEN
NIEUWE LOOYERSSTRAAT 47, AMSTERDAM, TELEFOON 42897

WENDINGEN

W. BOGTMAN
HAARLEM
EMMAKADE
45 45

GEBRAND
GESCHILDERD
GLAS

GLAS IN LOOD

N.V.
DUST
MEUBELFABRIEK
BLOEMGRACHT
N° 129-141 H
MODELKAMERS
LEIDSCHESTRAAT
A'DAM

N.V. FABRIEK VAN
SANITAIRE
VLOEREN
V/H VOLKING & Co.
KANTOOR, MAGAZIJN EN TOONKAMER
LELIEGRACHT 39 - AMSTERDAM
TELEFOON 46183 - GEVESTIGD SEDERT 1902

IMITATIE RUBBER
LINOLEUM
RUBBER
GRANITO
ESTRICH
LITOSILO
GARRELIN
VLOEREN
ALLES DOOR EIGEN VAKKUNDIGE WERKLIEDEN GELEGD
SUBERLINO ALS ONDERLAAG VAN LINOLEUM
BEZOEKT ONZE TOONKAMER EN VRAAGT PRIJZEN

DE DRUKKERIJ DER NAAMLOOZE VENNOOTSCHAP
IPENBUUR & VAN SELDAM
WAAR DIT TIJDSCHRIFT WORDT GEDRUKT, LEVERT
SPOEDIG EN BILLIJK AL UW BENODIGDE
DRUKWERKEN
DESGEWENSCHT MET BIJLEVERING VAN CLICHÉS
IS SPECIAAL INGERICHT VOOR HET DRUKKEN VAN GROOTE OPLAGEN
NIEUWE LOOYERSSTRAAT 47, AMSTERDAM, TELEFOON 42097

VENDINGEN

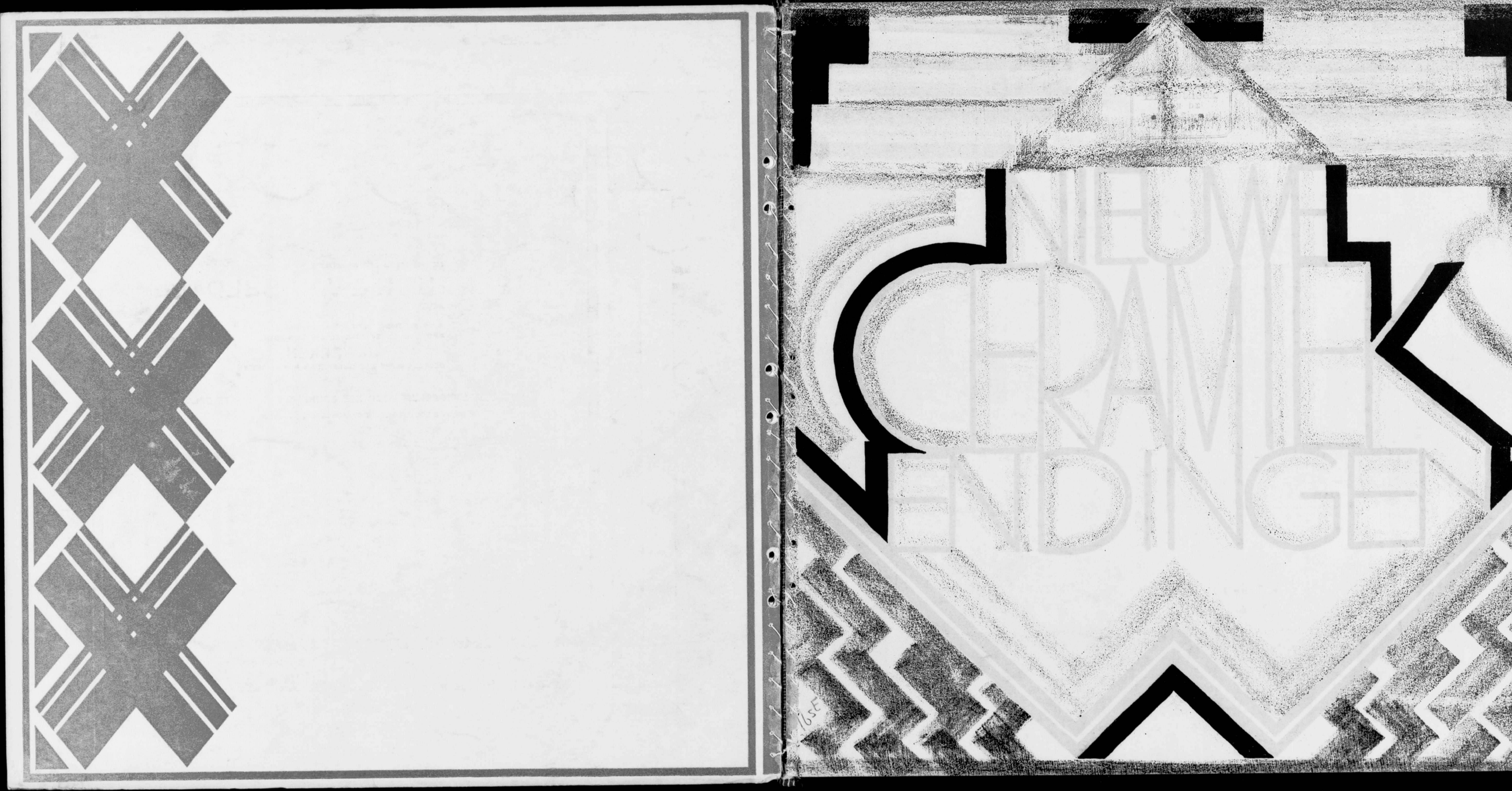
NIEUWE
CERAMIEK
ENDINGEN

N. V. NEDERLANDSCHE AANNEMING MAATSCHAPPIJ

VOORHEEN FIRMA H. F. BOERSMA

DIRECTEUREN: J. HORNSTRA EN IR. H. G. A. TREEP C. I.

HOOFDKANTOOR: 'S-GRAVENHAGE, MUZENSTRAAT 33

TELEGR.-ADR. „NEDAM" TELEFOON 12153

BIJKANTOREN TE SOERABAYA EN WELTEVREDEN

KANTOORGEBOUWEN, VILLA'S, WONINGEN, GEWAPEND BETON-, UTILITEITS- EN WATERBOUWKUNDIGE WERKEN

N.V. BREEDVELD'S

FABRIEK „BIJ ST. LAURENS"

BETIMMERINGEN

VITRINES

ROTTERDAM

ROCHUSSENSTR. 109 TELEF. 34891

HOLLANDSCHE BETONMAATSCHAPPIJ

's-GRAVENHAGE

GROOT HERTOGINNELAAN 258

--- TELEFOON 33830 ---

TELEGR. ADRES: BETONIJZER

AFDEELING WEGEN

BITUMINEUZE WEGBEDEKKINGEN OP FUNDEERING VAN IEDER GEWENSCHT TYPE

WENDINGEN

MAANDBLAD VOOR BOUWEN EN SIEREN VAN ARCHITECTURA ET AMICITIA

REDACTIE: C. J. BLAAUW - W. M. DUDOK - HILDO KROP - J. F. STAAL - P. VORKINK EN H. C. VERKRUYSEN

WENDINGEN, ORGAAN VAN HET GENOOTSCHAP ARCHITECTURA ET AMICITIA TE AMSTERDAM, VERSCHIJNT IN DE NEDERLANDSCHE TAAL EN SOMS IN HET FRANSCH, DUITSCH OF ENGELSCH

WENDINGEN WORDT UITGEGEVEN DOOR C. A. MEES TE SANTPOORT, TELEFOON NR. 22220

WENDINGEN WORDT GEDRUKT BIJ DE NAAML. VENN. IPENBUUR EN VAN SELDAM TE AMSTERDAM

ABONNEMENT BIJ DE UITGEVERS OF BIJ DEN BOEKHANDEL. VOOR BELGIE „DE SIKKEL" ANTWERPEN

№ 12

DIT IS NUMMER 12 VAN DE 8STE SERIE (1927) EN GEWIJD AAN NIEUWE CERAMIEK. MET BEHOUD VAN DE BESTAANDE TYPOGRAFIE NAAR ONTWERP VAN H. TH. WIJDEVELD IS DIT NUMMER SAMENGESTELD DOOR H. C. VERKRUYSEN. DE STOF IS BIJEENGEBRACHT EN DE INLEIDING DOOR DR. H. E. VAN GELDER. HET OMSLAG IS UITGEVOERD NAAR EENE TEEKENING VAN TINE BAANDERS

N. V. NEDERLANDSCHE AANNEMING MAATSCHAPPIJ

VOORHEEN FIRMA H. F. BOERSMA

DIRECTEUREN: J. HORNSTRA EN IR. H. G. A. TREEP C. I.

HOOFDKANTOOR: 'S-GRAVENHAGE, MUZENSTRAAT 33

TELEGR.-ADR. „NEDAM" TELEFOON 12153

BIJKANTOREN TE SOERABAYA EN WELTEVREDEN

KANTOORGEBOUWEN, VILLA'S, WONINGEN, GEWAPEND BETON-, UTILITEITS- EN WATER-BOUWKUNDIGE WERKEN

N.V. BREEDVELD'S

FABRIEK „BIJ ST. LAURENS"

BETIMMERINGEN

VITRINES

ROTTERDAM

ROCHUSSENSTR. 109 TELEF. 34891

HOLLANDSCHE BETONMAATSCHAPPIJ

's-GRAVENHAGE

GROOT HERTOGINNELAAN 258

--- TELEFOON 33830 ---

TELEGR. ADRES: BETONIJZER

AFDEELING WEGEN

BITUMINEUZE WEGBEDEKKINGEN OP FUNDEERING VAN IEDER GEWENSCHT TYPE

WENDINGEN

MAANDBLAD VOOR BOUWEN EN SIEREN VAN ARCHITECTURA ET AMICITIA

REDACTIE: C. J. BLAAUW - W. M. DUDOK - HILDO KROP - J. F. STAAL - P. VORKINK EN H. C. VERKRUYSEN

WENDINGEN, ORGAAN VAN HET GENOOTSCHAP ARCHITECTURA ET AMICITIA TE AMSTERDAM, VERSCHIJNT IN DE NEDERLANDSCHE TAAL EN SOMS IN HET FRANSCH, DUITSCH OF ENGELSCH

WENDINGEN WORDT UITGEGEVEN DOOR C. A. MEES TE SANTPOORT. TELEFOON NR. 22220

WENDINGEN WORDT GEDRUKT BIJ DE NAAML. VENN. IPENBUUR EN VAN SELDAM TE AMSTERDAM

ABONNEMENT BIJ DE UITGEVERS OF BIJ DEN BOEKHANDEL. VOOR BELGIE „DE SIKKEL" ANTWERPEN

№ 12

DIT IS NUMMER 12 VAN DE 8STE SERIE (1927) EN GEWIJD AAN NIEUWE CERAMIEK. MET BEHOUD VAN DE BESTAANDE TYPOGRAFIE NAAR ONTWERP VAN H. TH. WIJDEVELD IS DIT NUMMER SAMENGESTELD DOOR H. C. VERKRUYSEN. DE STOF IS BIJEENGEBRACHT EN DE INLEIDING DOOR DR. H. E. VAN GELDER. HET OMSLAG IS UITGEVOERD NAAR EENE TEEKENING VAN TINE BAANDERS

DR. J. MENDES DA COSTA, NEDERLAND

TERRA COTTA GROEP

WENDINGEN

Onder de handwerken, waarbij de mensch het vuur tot dienst en hulp gedwongen heeft, behoort dat van den pottenbakker tot de oudste en tot de in alle tijden meest geliefde, niet alleen omdat het aantal bereikte mogelijkheden zoo groot bleek, maar ook omdat daarbij de behoefte aan het maken van dingen, sierlijk van vorm en mooi van kleur, steeds beter kon worden bevredigd, naarmate de reeks van technische ontdekkingen en veroveringen groeide. Aan den anderen kant, is er dientengevolge dan ook bijna geen handwerksproduct, waaraan het cultureele peil eener samenleving met grooter nauwkeurigheid is aftemeten, dan juist aan dat van den pottenbakker. Welk getuigenis zal dat werk eenmaal afleggen omtrent onzen tijd? Mocht van de massaproductie veel overblijven, welke thans internationaal ter markt wordt gebracht, de naneef zal geen hoogen dunk kunnen krijgen van smaak en beschaving van ons geslacht! Het tijdperk, waarin bijna alles wat gemaakt werd òf door kleur òf door vorm van een zuiver gevoel voor verhoudingen sprak, is lang voorbij. Thans zou men moeten wenschen, dat men later als verzachtende omstandigheid voor ons barbarisme, — eenmaal voor onbegrijpelijk gehouden, hopen wij — zal willen laten gelden, dat temidden van al dat onoverdachte en rechtaf leelijke product, toch altijd gewerkt is door enkele fijnere geesten, wier zuiver gevoel voor wat en hoe zij het maakten, dit deed worden tot een kunstwerk. Voor den tijdgenoot als een beschamende herinnering aan de mogelijkheid van beter werk, voor den nazaat als een bescheiden aanwijzing, dat onze tijd toch den zin voor goeden pottenbakkersarbeid niet geheel blijkt te hebben verloren, is hier een kleine keur samengebracht van voorbeelden uit de ceramische productie van ons land en het buitenland, welke aan hooger gestelde eischen voldoet. Daarbij is niet alleen gelet op het gebruiks- en sieraardewerk, maar ook op de toepassing van het vuur — al in vroegere tijden zoo vaak — voor kleinplastiek. In tweeërlei verhouding kan de ceramische kunstenaar staan tot de totstandkoming van het product. Hij kan daarbij zelf het geheele werk van het begin tot het einde toe leiden — zooals vooral de Fransche meesterpottenbakkers, die in het laatste kwart der vorige eeuw voor hun kunst weder een plaats hebben weten te veroveren — Carriès en Chaplet vooral — het hebben gedaan, en hun leerlingen, wier werk wij afbeelden, het nog doen. Maar hij kan ook het ontwerp ter uitvoering geven aan een ceramische fabriek, die dan voor pâte, kleurzuiverheid en baksel verantwoordelijk is; waarbij natuurlijk niet is uitgesloten, dat hij op de verschillende fasen der bewerking toezicht of contrôle houden kan. De eerste groep wordt gevormd door de handwerkers, die over het algemeen en uit den aard der zaak tot groote hoogte opgevoerde unica, of althans kleine oplagen maken; bij de tweede groep ligt de mogelijkheid open van het grootere aantal door het meermalen uitvoeren van hetzelfde ontwerp, het meer commercieel gebruik maken van verkregen vormen; al bestaat natuurlijk de mogelijkheid, dat ook hier beperking betracht wordt. Meestal gaat hiermede ook een verschil in het technisch proces gepaard. De handwerker vormt zijn klei op de draaischijf; de fabriek als uitvoerder werkt meestal met vormen, waaruit de te vervaardigen voorwerpen door gieten kunnen worden verkregen. De handwerker met zijn eigen oven, zijn dagelijks zelf experimenteeren, is tenslotte uit den aard der zaak ook in anderen zin ceramist dan de slechts-ontwerper; zoo zoekt de eerste ook meestal meer door vorm en kleur van de grondstoffen-zelf of van de glazuren het gewenschte te bereiken, terwijl de tweede, doorgaande in de lijn der oudere fayencen, als die van Perzische, Italiaansche en oude Hollandsche meesters, zijn kracht kan zoeken in de versiering.

In onze keurverzameling, die niet de pretensie hebben kan of wil van eenige volledigheid, gaat Nederland vooraf, waar wij Mendes da Costa met een ouder product uit zijn zoo sterk plastisch werk de rij laten openen [1]). Hij werkt op de wijze der Fransche handwerkpottenbakkers, zooals ten onzent ook Bert Nienhuys, Lanooy, mej. Verrijn Stuart en Brouwer, die met enkele stukken volgen. Senf en Bodart zien hun werk geregeld uitgevoerd door de Porceleyne Fles te Delft, Colenbranders fayence wordt gebakken door de Ram te Arnhem. Hiermede sluiten wij de korte rij der Nederlanders, om aan de Franschen plaats te geven. Aug. Delaherche, E. Lenoble en E. Decoeur vormen er de oude garde, die het grèsbakken — op het voorbeeld van Chaplet en Carriès — tot groote volmaaktheid hebben gebracht. Jongeren zijn Lachenal, Buthaud, Mayodon en Besnard. De sterke invloed, dien de kennismaking met het zoo volmaakte Japansche aardewerk heeft gehad op de Fransche school is nog duidelijk waarneembaar, al is daarnaast ook de, in de laatste kwarteeuw steeds groeiende, waardeering voor het oudere Chineesch onmiskenbaar. Bij den Deen Jean Gauguin — zoon van den Franschen schilder Paul — behoeven wij daaromtrent niet te twijfelen, hoezeer zijn plastieken toch ook van onzen tijd zijn. Hoewel ook overigens bij de Skandinavische pottenbakkers, blijkens het werk van de Denen Petersen en Nielsen en den Fin Hjörth, het type der Oostersche producten niet onbekend gebleven is, en de plastiek van wat in de wandeling Kopen-

[1]) Een waarlijk overzicht vooral van zijn nog sterker jonger werk vindt men in het aan hem gewijde nummer van Wendingen, vijfden jaargang.

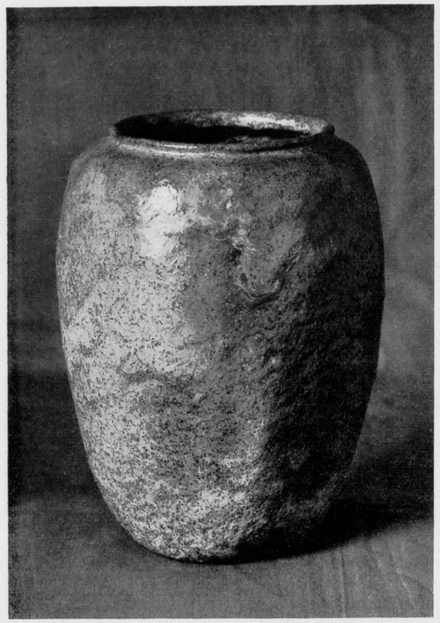

B. NIENHUIS, NEDERLAND VAAS IN GRÈS

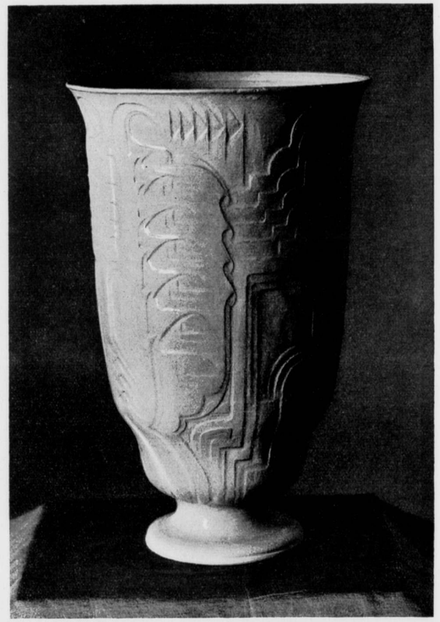

B. NIENHUIS, NEDERLAND KELKVAAS IN GRÈS-NATUREL

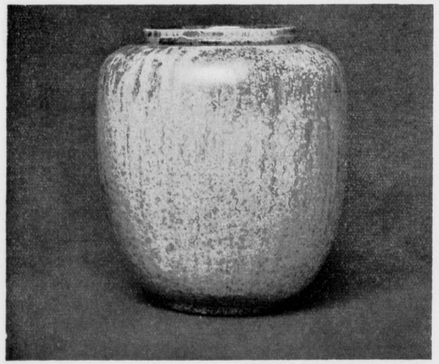

ROGER GUÉRIN, BELGIË AARDEWERK

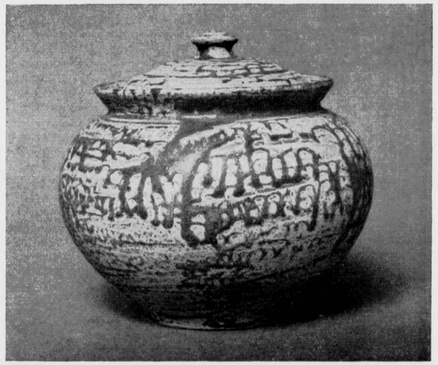

ROGER GUÉRIN, BELGIË AARDEWERK

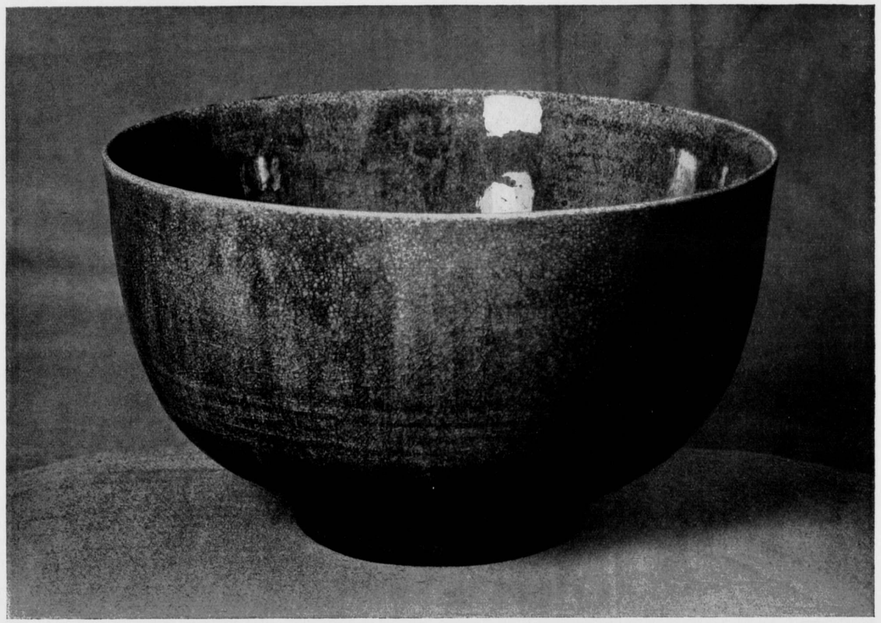

B. NIENHUIS, NEDERLAND KOM IN HARDGEBAKKEN AARDE

PAUL DRESLER, DUITSCHLAND AARDEWERK

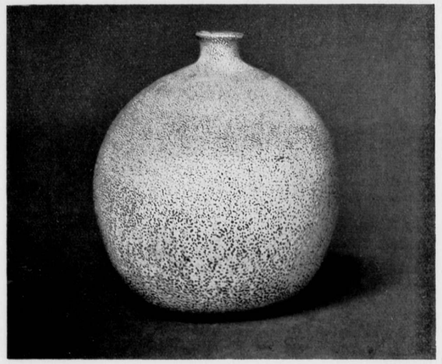

JEAN BESNARD, FRANKRIJK GRÈS

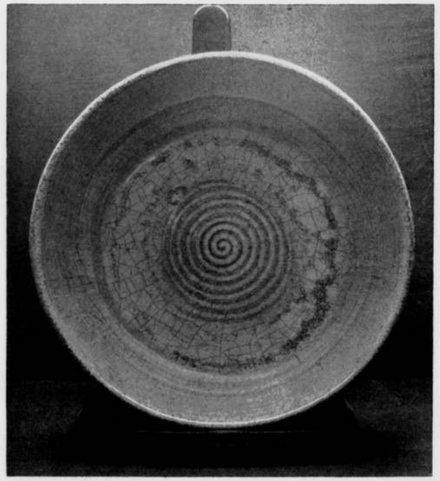

W. C. BROUWER, NEDERLAND AARDEWERK

CHR. LANOOY, NEDERLAND AARDEWERK

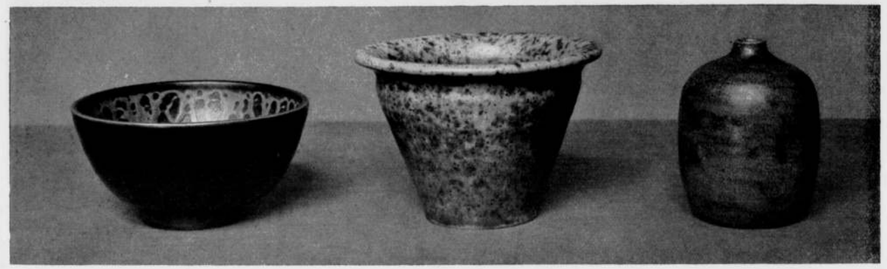

C. PETERSEN, DENEMARKEN L. HJÖRTH, FINLAND J. NIELSEN, DENEMARKEN

hagens heet, aanvankelijk het Japansche realisme der 19de eeuw nabij heeft gevolgd, is daar toch een meer eigen Europeesch type ontstaan, waarvan wij in de Duitsche fabrieken tenslotte de meer consequente ontwikkeling te vinden hebben. De moderne beeldhouwkunst heeft daarop — natuurlijk — zijn invloed doen gelden en het is een cultureel gelukkig verschijnsel, dat deze met behulp der ceramische kleinplastiek, binnen veler bereik komen kan. De Deensche produkten zijn grootendeels op een tweetal fabrieken uitgevoerd: de Koninklijke Porceleinfabriek, die de oudste is en Bing en Gröndahl die de meeste jongere kunstenaars tot zich getrokken heeft, al zijn er die voor beide fabrieken werken. G. Thylstrup, H. Hansen en Henning werken voor de Koninklijke, J. Gauguin, Kai Nielsen en Kyhn werken voor Bing en Gröndahl. Als zelfstandig kunstenaar vindt men er C. Petersen en Herman Kähler, van wiens werk wij echter geen afbeelding hebben. Ook bij de Duitschers is het werken voor de fabrieken regel en min of meer traditie, en mogelijk nu enkele der oude 18de eeuwsche fabrieken, waar jarenlang de navolging van oude modellen vrijwel regel was, thans eindelijk de samenwerking met jongere kunstenaars hebben aanvaard. Het meest belangwekkend lijkt wat gedaan werd op de Thüringsche fabrieken thans te

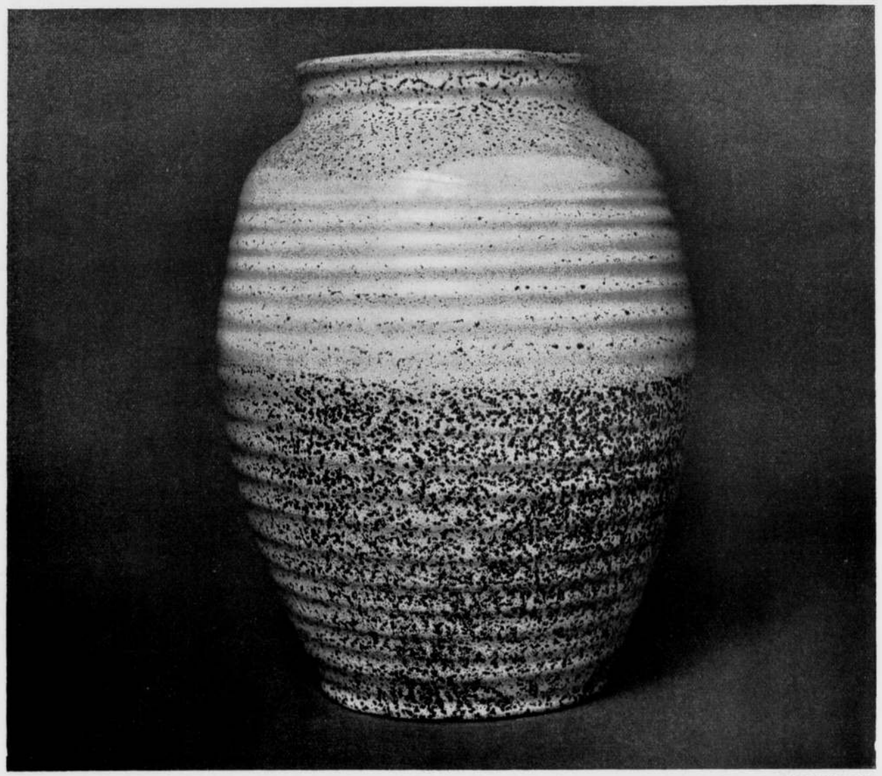

CHR. LANOOY, NEDERLAND AARDEWERK

Volkstedt vereenigd, waar het werk van J. Wackerle, Marius Pfeiffer en E. Barlach het eerst werd uitgevoerd, en waar ook in ander materiaal dan porcelein wordt gewerkt; het voorbeeld is door Meissen gevolgd, onder leiding van M. A. Pfeiffer, den vroegeren directeur van Volkstedt; het werk van Max Esser en P. Scheurich behoort er tot het meest belangwekkende. Nymphenburg heeft werk uitgevoerd van Kärner en J. Wackerle. Als pottenbakker in den eigenlijken zin vindt men dan in Cassel Paul Dresler, wiens werk eigen karakter heeft. Van de Belgische aardewerk-kunstenaars zou ik slechts den te Bouffioulx werkenden Roger Guérin willen noemen.

Het spreekt vanzelf, dat in een zoo kort bestek volledigheid onmogelijk is; er zijn — gelukkig trouwens! — nog heel wat kunstenaars van wier werk hier een enkel voorbeeld te toonen mij een vreugde zou zijn geweest of wier ontbreken ik betreur. Maar het was de redactie en mij er om te doen met een, laat het zijn, wat bonte rij van voorbeelden te doen zien hoe overal de pottenbakkers-kunst is blijven leven en ons met mooie dingen verheugen kan. Groote verscheidenheid biedt deze afbeeldingenreeks, haar eenheid kan zij vinden in de toewijding van de kunstenaars, waaruit de geest spreekt van onzen tijd.

's-Gravenhage. H. E. VAN GELDER.

S. VERRIJN STUART, NEDERLAND AARDEWERK

TH: COLENBRANDER, NEDERLAND AARDEWERK

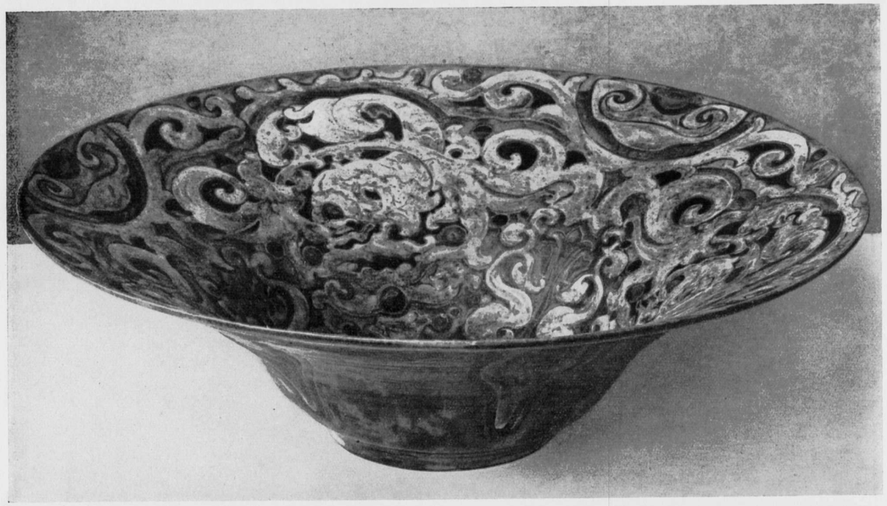

E. BODART, NEDERLAND AARDEWERK

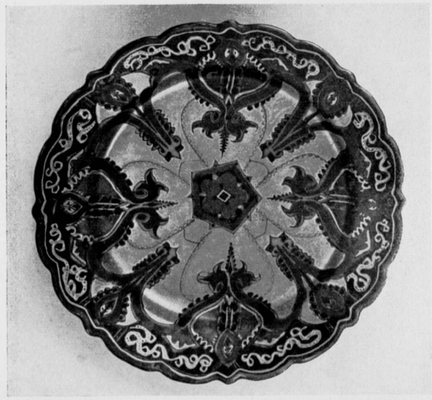

L. SENF, NEDERLAND AARDEWERK

L. SENF, NEDERLAND AARDEWERK

H. HANSEN, DENEMARKEN

MEDUSA. GRÈS

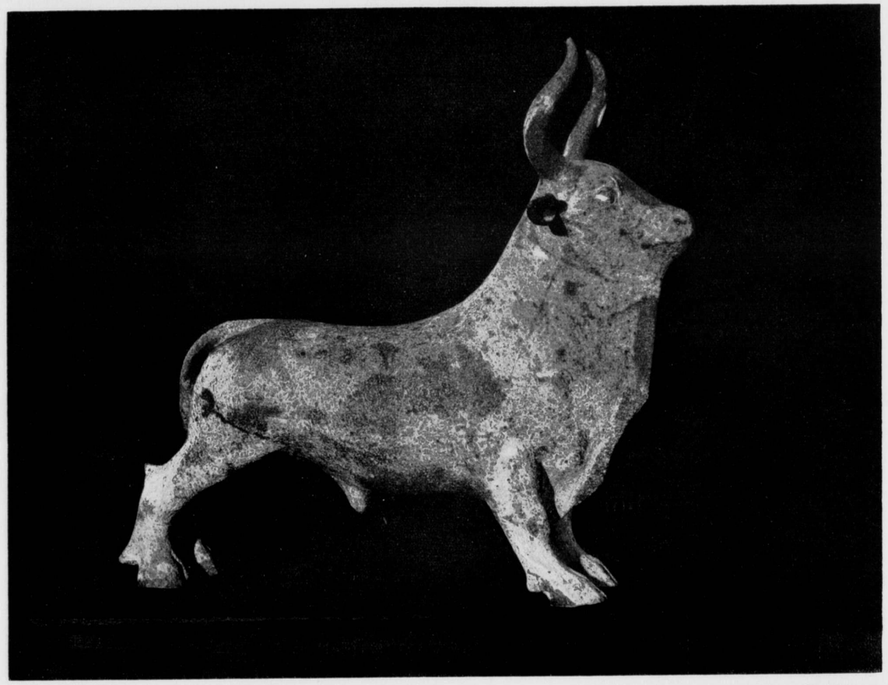

JEAN GAUGUIN, DENEMARKEN

STIER. GRÈS CÉRAME

A. KYHN, DENEMARKEN HERT; GRÈS

G. HENNING, DENEMARKEN PORCELEIN

G. THYLSTRUP, DENEMARKEN PORCELEIN

A. DELACHERCHE, FRANKRIJK KOM; GRÈS CAOLINÉ

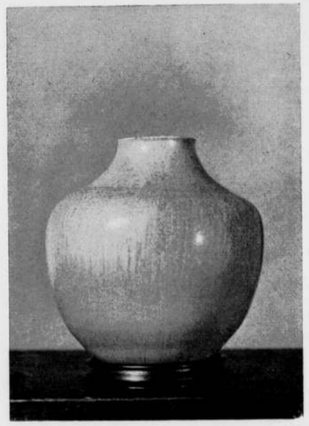

A. DELACHERCHE GRÈS CAOLINÉ

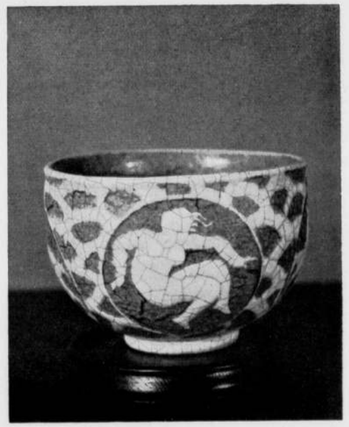

J. MAYODON, FRANKRIJK AARDEWERK

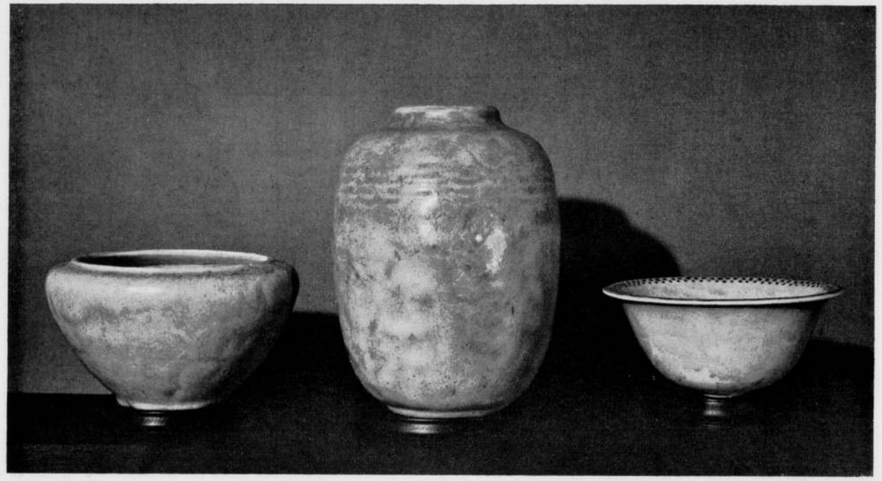

E. DECOEUR, FRANKRIJK

GRÈS CAOLINÉ

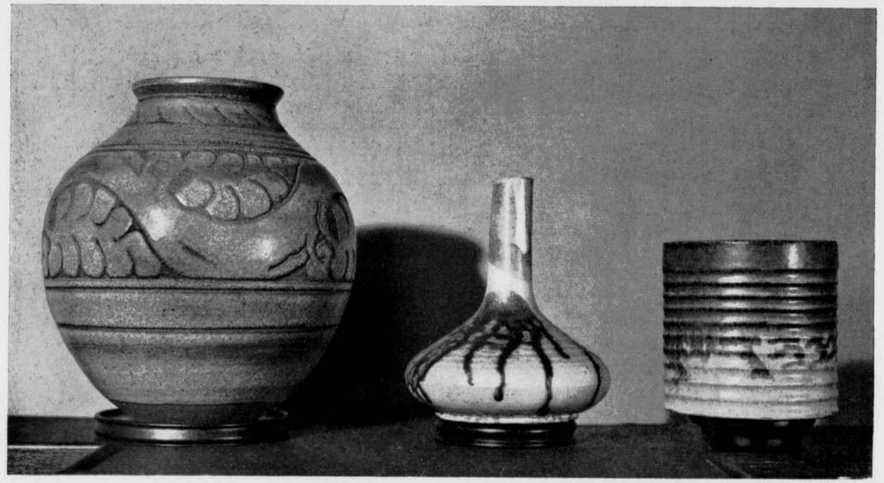

E. LENOBLE, J. CARRIES EN E. CHAPLET, FRANKRIJK

GRÈS CAOLINÉ

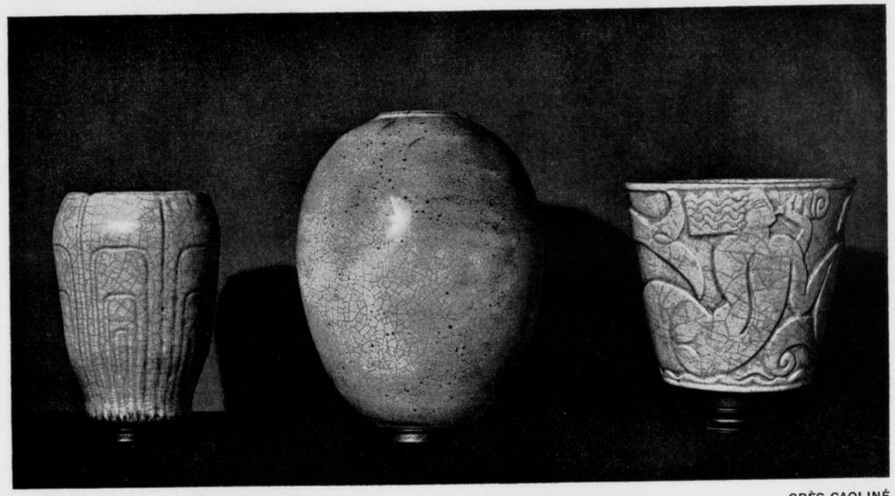

H. SIMMEN, R. LACHENAL, R. BUTHAUD;

GRÈS CAOLINÉ

E. LENOBLE, FRANKRIJK

GRÈS CAOLINÉ

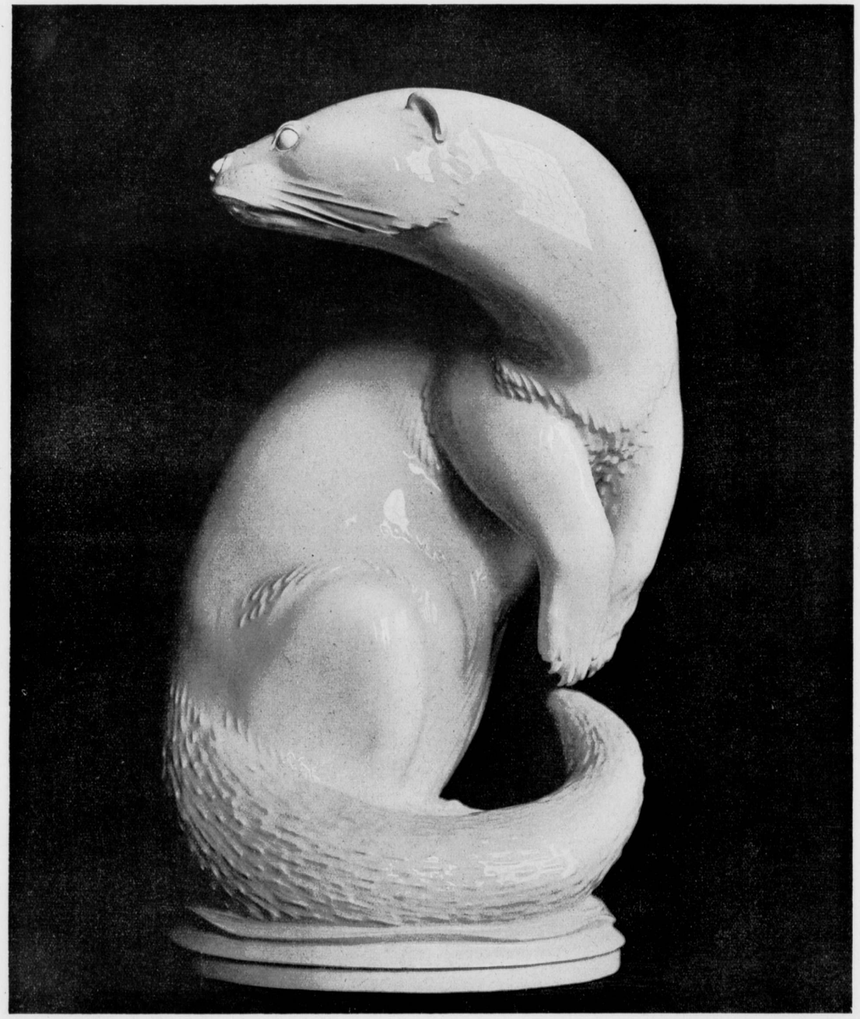

M. ESSER, DUITSCHLAND

VISCHOTTER; PORCELEIN

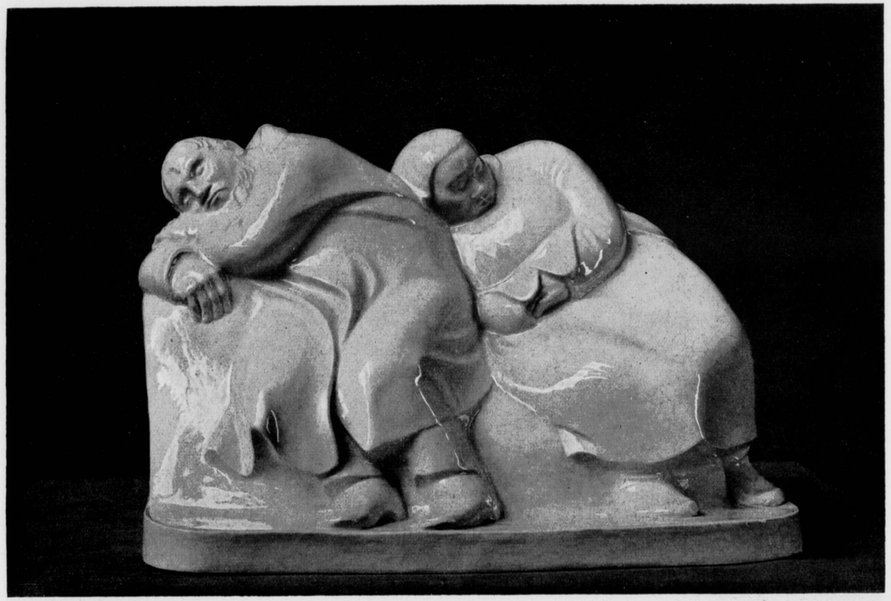

E. BARLACH, DUITSCHLAND

BOERENGROEP, PORCELEIN

M. PFEIFFER, DUITSCHLAND

PORCELEIN

P. SCHEURICH, DUITSCHL. PORCELEIN

MAX ESSER, DUITSCHLAND

AAP; BÖTTGER-STEENGOED

JOSEF WACKERLE
DUITSCHLAND

PIERROTGROEP
PORCELEIN

MÜNCH-KLEE
DUITSCHLAND

PAARD
BÖTTGER-STEENGOED

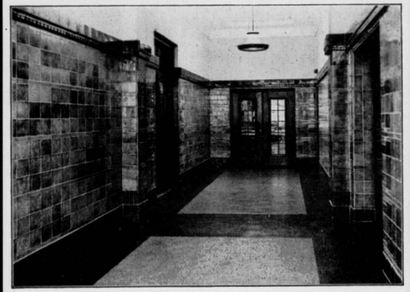

KANTOORGEBOUW TE BREDA ARCH. P. BILSEN Fz.
EFFEN LINOLEUM 6 mM., GRIJS EN ZWART

ARCHITECTONISCHE
LINOLEUMVLOEREN
LINOLEUM KROMMENIE

OTIS
LIFTEN

ZEKERSTE IN BEDRIJF
AANGENAAMSTE IN WERKING
ZUINIGSTE IN STROOM-
VERBRUIK EN ONDERHOUD.

IN EUROPA MEER DAN
50000
ELECTRISCH GEDREVEN
LIFTEN IN WERKING

N.V. INGENIEURSBUREAU EN
CONSTRUCTIEWERKPLAATS
„STIELTJES"
AMSTERDAM
TEL:
37237-37179

STALEN·RAMEN
DE·VRIES·ROBBÉ & CO
GORINCHEM

N.V. FABRIEK VAN
SANITAIRE
VLOEREN
V/H VOLKING & Co.
KANTOOR, MAGAZIJN EN TOONKAMER
LELIEGRACHT 39 - AMSTERDAM
TELEFOON 46163 - GEVESTIGD SEDERT 1903

IMITATIE RUBBER
LINOLEUM
RUBBER
GRANITO
ESTRICH
LITOSILO
GARRELIN
VLOEREN
ALLES DOOR EIGEN VAKKUNDIGE WERKLIEDEN GELEGD
SUBERLINO ALS ONDERLAAG VAN LINOLEUM
BEZOEKT ONZE TOONKAMER EN VRAAGT PRIJZEN

W. BOGTMAN
HAARLEM
EMMAKADE
45 45

GEBRAND
GESCHILDERD
GLAS

GLAS IN LOOD

DE DRUKKERIJ DER NAAMLOOZE VENNOOTSCHAP

IPENBUUR & VAN SELDAM

WAAR DIT TIJDSCHRIFT WORDT GEDRUKT, LEVERT
SPOEDIG EN BILLIJK AL UW BENOODIGDE

DRUKWERKEN

DESGEWENSCHT MET BIJLEVERING VAN CLICHÉ'S

IS SPECIAAL INGERICHT VOOR HET DRUKKEN VAN GROOTE OPLAGEN

NIEUWE LOOYERSSTRAAT 47, AMSTERDAM, TELEFOON 42897

WENDINGEN

W. BOGTMAN
HAARLEM
EMMAKADE
45 45

GEBRAND
GESCHILDERD
GLAS

GLAS IN LOOD

N.V.
DUST
MEUBELFABRIEK
BLOEMGRACHT
N° 129-141 H
MODELKAMERS
LEIDSCHESTRAAT
A'DAM

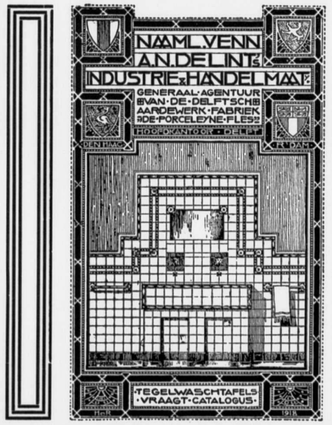

DE DRUKKERIJ DER NAAMLOOZE VENNOOTSCHAP

IPENBUUR & VAN SELDAM

WAAR DIT TIJDSCHRIFT WORDT GEDRUKT, LEVERT
SPOEDIG EN BILLIJK AL UW BENOODIGDE

DRUKWERKEN

DESGEWENSCHT MET BIJLEVERING VAN CLICHÉ'S

IS SPECIAAL INGERICHT VOOR HET DRUKKEN VAN GROOTE OPLAGEN

NIEUWE LOOYERSSTRAAT 47, AMSTERDAM, TELEFOON 42897

WENDINGEN